

Acerca de este libro

Esta es una copia digital de un libro que, durante generaciones, se ha conservado en las estanterías de una biblioteca, hasta que Google ha decidido escanearlo como parte de un proyecto que pretende que sea posible descubrir en línea libros de todo el mundo.

Ha sobrevivido tantos años como para que los derechos de autor hayan expirado y el libro pase a ser de dominio público. El que un libro sea de dominio público significa que nunca ha estado protegido por derechos de autor, o bien que el período legal de estos derechos ya ha expirado. Es posible que una misma obra sea de dominio público en unos países y, sin embargo, no lo sea en otros. Los libros de dominio público son nuestras puertas hacia el pasado, suponen un patrimonio histórico, cultural y de conocimientos que, a menudo, resulta difícil de descubrir.

Todas las anotaciones, marcas y otras señales en los márgenes que estén presentes en el volumen original aparecerán también en este archivo como testimonio del largo viaje que el libro ha recorrido desde el editor hasta la biblioteca y, finalmente, hasta usted.

Normas de uso

Google se enorgullece de poder colaborar con distintas bibliotecas para digitalizar los materiales de dominio público a fin de hacerlos accesibles a todo el mundo. Los libros de dominio público son patrimonio de todos, nosotros somos sus humildes guardianes. No obstante, se trata de un trabajo caro. Por este motivo, y para poder ofrecer este recurso, hemos tomado medidas para evitar que se produzca un abuso por parte de terceros con fines comerciales, y hemos incluido restricciones técnicas sobre las solicitudes automatizadas.

Asimismo, le pedimos que:

- + *Haga un uso exclusivamente no comercial de estos archivos* Hemos diseñado la Búsqueda de libros de Google para el uso de particulares; como tal, le pedimos que utilice estos archivos con fines personales, y no comerciales.
- + *No envíe solicitudes automatizadas* Por favor, no envíe solicitudes automatizadas de ningún tipo al sistema de Google. Si está llevando a cabo una investigación sobre traducción automática, reconocimiento óptico de caracteres u otros campos para los que resulte útil disfrutar de acceso a una gran cantidad de texto, por favor, envíenos un mensaje. Fomentamos el uso de materiales de dominio público con estos propósitos y seguro que podremos ayudarle.
- + *Conserve la atribución* La filigrana de Google que verá en todos los archivos es fundamental para informar a los usuarios sobre este proyecto y ayudarles a encontrar materiales adicionales en la Búsqueda de libros de Google. Por favor, no la elimine.
- + *Manténgase siempre dentro de la legalidad* Sea cual sea el uso que haga de estos materiales, recuerde que es responsable de asegurarse de que todo lo que hace es legal. No dé por sentado que, por el hecho de que una obra se considere de dominio público para los usuarios de los Estados Unidos, lo será también para los usuarios de otros países. La legislación sobre derechos de autor varía de un país a otro, y no podemos facilitar información sobre si está permitido un uso específico de algún libro. Por favor, no suponga que la aparición de un libro en nuestro programa significa que se puede utilizar de igual manera en todo el mundo. La responsabilidad ante la infracción de los derechos de autor puede ser muy grave.

Acerca de la Búsqueda de libros de Google

El objetivo de Google consiste en organizar información procedente de todo el mundo y hacerla accesible y útil de forma universal. El programa de Búsqueda de libros de Google ayuda a los lectores a descubrir los libros de todo el mundo a la vez que ayuda a autores y editores a llegar a nuevas audiencias. Podrá realizar búsquedas en el texto completo de este libro en la web, en la página <http://books.google.com>

H. J. 55. 5694

DE
TRIBUS
IMPOSTORIBUS
MAGNIS
LIBER,

cura editus

CHRISTIANI KORTHOLTI,
S. Theol. D. & Professoris Primarii.

HAMBURGI,
Imprimebat Joachimus Reumann.
Anno 1700.

Städt. Bibliothek
Regensburg

BENEVOLO LECTORI

S. P. D.

SEBASTIANUS KORTHOLT.

L Uci nunc iterum expono, quem Pater meus de tribus Impostoribus conscripsit librum, qui Herberti occultam calliditatem, Hobbii tectas insidias, tacitasque Spinosaë inimicitias, ne cui sint fraudi, ante omnium oculos ponit. Noverat enim pie defunctus Pater telum a tergo quam in conspectu haberi magis periculosum, & majus esse malum cujus vim latentem minus persentiscimus. Quocirca, ne impiorum Scriptorum sectores ignes ejusmodi fatuos per avia & præcipitia cæco impetu sequantur; Pater Iolis vice matutini functus est, qui lumen suum orbi offert universo, licet dormientibus inutile, at vigilantibus non sine commodo usurpandum. Neque enim operæ paternæ amatores, neque Triumviris istis sui deerunt sectatores. Nemo tamen unus adhuc, quod sciam, laborem hunc publice improbavit. Solus forte Galliaë Polyhistor Cl. Adrianus Bailletus nōdum quærit in scirpo, & cum ipsi libro refragari merito non possit, ejusdem titulo temere adversatur, reprehenditque Parentem meum, quod in ipso statim limine offenderit, & memoriam libri detestabilis de tribus Impostoribus refricare non dubitaverit. *N' est-ce point, inquit (a) à une grande bizarrerie d' esprit, qu'il faut attribuer l' imagination qu'a eue un Ecrivain de la Basse Allemagne (ad eam legitur: Christian Kortholt) de vouloir reveiller en nous le souvenir du détestable livre des trois Imposteurs Edouard Herbert, Thomas Hobbs, & Benoist de l' Espinosa? Simili in culpa Lamonianæ Bibliothecæ præfecto fuisset, si ipsi innotuisset, Scriptor libri de tribus hujus seculi famosis Impostoribus P. Ottomanno, Mahomed Bei sive Jo. Michael Cigala & Sabatai Sevi, qui anno sexagesimo sexto in Anglia, & non multo post in Germania publici juris factus est. Etenim præter Parentem meum lacessit scripti de tribus Impostoribus Catholicis auctorem, cui deliri nomen, non aliud (b) tribuit.*

Lo-

(a) *jugemens des sçavans sur les principaux ouvrages des Auteurs à Paris*
1685. 8. T. 1. ch. 13. p. 139.

(b) Bailleti verba sunt: *Et peut-on s' empêcher de prendre pour un vis-à-vis un autre Ecrivain plus récent, qui a pris le même titre des trois Imposteurs, pour écrire contre trois Auteurs Catholiques de la première réputation?*

SEBASTIANI KORTHOLTI

Loquitur autem sine controversia de Morino, cui Gassendus, Nevreus & Bernierus Impositores audiunt in libro qui inscribitur: Vincentii Panurgi Epistola de tribus Impositoribus ad Cl. virum Jo. Baptistam Morinum D. M. atque Regium Matheos Prof. Paris. MDCLIV. excusa. Morinum ipsum partum hunc enixum & suppositum esse nomen Panurgi. Celebratissimus Ægidius Menagius testificatur probeque observat (c) acu Bailletum rem non tangere, quum falso asseverat, prodiisse ante Morini librum anno demum octogesimo hujus seculi publicatum Patris mei laborem; quem auctiorem modo iterum B. L. titulo non mutato, tecum communicamus. Neque enim vitio vertes, opinor, Parenti, quod librum inscripserit verbis argumento apprime convenientibus, mentionemque fecerit operis notissimi de tribus impositoribus. Quod an unquam exciterit adhuc in controversia est, quam & Pater in medio merito reliquit. Novi ego Oratorem sacrum apud Batavos, de cujus fide derogare non solebam; is librum hunc impium Roterodami penes quendam se vidisse affirmabat, ejusque etiam nomen mihi indicabat, quem tamen quod minus commode valeret convenire tunc non poteram. Quum vero postmodum hac de re scriberem ad celeberrimum Polyhistorum Petrum Bayle, hisce verbis Roterodami VII. Id. April. anni MDCIC. exaratis respondit: *Falsissimum est extare in Bibliotheca Baldeana hic Roterodami librum de tribus Impositoribus, videnturq; mihi omnes suspecti esse debere vel nomine fidei, vel nomine diligentia, quicumq; jactant se tale opus manibus trivisse.* Fac autem, illud alicubi latitare, & titulum ipsius ad memoriam non esse revocandum: cur itaque Polyhistori eundem tuo, adeoque æternitati (quam illi forte polliceris) allatis verbis inseruisti, Baillete? Et quid causæ est, cur nomines librum infamem, cui execrabilem *de laudibus Sodomie seu Paderastia* titulum indis, ejusdemque auctorem facis Casam Archiepiscopum Beneventanum, quem de immensi sceleris inique & injuste accusavisti: cum fute dataque opera Menagius tueatur, (d) abominandum ejusmodi abortum ab hoc Poëta nequam profectum esse: Id quod pluribus ostendi in dissertatione de Poëtis Episcopis. Tu vero, Baillete, non solum indicas nomen tartarei foetus, & ipsius parentis, sed obstetricis etiam, nec patris atque ætatis oblivisceris; cum memoriam prodis, Jo. Casæ librum de laudibus Sodomie

(c) *Anti-Baillet* T. I. p. 267. 268.

(d) *Anti-Baillet* T. II. a pag. 88. usq; ad pag. 153, *conf. Boyle's Diction. Hist.*
 & *Crit.* T. II. p. 324. & 1197. 1198.

PRÆFATIO.

mix seu Pæderastiæ typis Trajani Navi Venetiis anno MDL. in lucem esse editum. *Si l'en avoit scû d'avantage*, inquit non nemo, (e) *l'aplu-me n'en auroit point rougi, & il n'en auroit pas epargné la bonte à ses lecteurs.* Quæ cum ita sint, mecum fatebitur candidus Lector, Lamonia-næ Bibliothecæ præfectum perperam redarguere inscriptionem libri de tribus Impostoribus, & nullius plane momenti esse ipsius animadversionem; quam etiam alii tituli Patris mei libris præfixi effugere haud potuerunt.

Quamlibet enim aliquas dissertationum suarum *Anti-Baronianas* recte inscripserit, & album ubique respondeat rubro, in hisque nihil Baronio non oppositum deprehendat, titulum tamen rursus aggreditur & impugnat Bailletus, Momo non dissimilis, qui sandalium Veneris culpavit cum Venerem non posset; aut cum fabulosa vulpe comparandus, quæ oram tantum lagenæ frustra lambebat, quom ipsam attingere pulmentum non liceret. Hoc vero est rodere dente corticem, ubi nucem frangere, nucleumque consumere nequeas. Hoc est rivulus sectari fontibus reli-ctis. Hoc est denique *remarquer un brin d'herbe dans un pré*, quali locutione censor noster utitur, cum le *Sieur Kortholt*, inquit, (f) *a-t-il re-marqué dans Baronius un trait qui ne luy plaisoit point touchant le pain Eucharistique, c'est à dire un brin d'herbe dans un pré, ausfi-tôt il dresse un Anti-Baronius, ou du moins des disquisitions Anti-Baroniennes, qu'il fit imprimer à Kiel en 1677. deux ans apres l'Anti-Baronius d'Amster-dam ou de Magendie. Si cette licence a du cours, & si les autres censeurs de Baronius sont tous faits comme ceux-cy il ne faut desespérer que nous puissions voir quelque jour dix mille Anti-Baronius.* Fontem, unde Bailleti error promauat, ostendam descripto libri paterni titulo. Christ.

Kortholti D. Disquisitiones Anti-Baronianæ. Accedit ejusdem Exerci-tatio Anti-Salmatiana de pane *επιουσίου*, quem in oratione dominica pe-timus, Kilon. 1677. Haud scio an festino hunc oculo strictim & per transennam adspexerit Gallus; inde figmentum, Patrem Anti-Baronium de Pane Eucharistico contexuisse, quod tamen argumentum Dis-quisitiones Anti-Baronianæ nequaquam tangunt, ut cuius eas conclu-lenti patebit. Forte autem de colore cæcus, & ne ipsas quidem dis-sertationes manibus trivit Bailletus. Nam alibi, (g) *j'ai ouï parler,*

* 2

in-

(e) *v. Reflexions sur les jugem. des Savans envoyées à l' auteur par un Acade-micien. à la Haye 1691. 12. Ep. 4. p. 156. 157.*

(f) *Des Satyres personnelles Traite Hist. & Crit. de celles qui portent le titre d' ANTL à Paris 1689. 8. n. CLVI. S. 2. p. 245.*

(g) *Des Satyres personnelles nom. LXXII. p. 377. du prem. Tome.*

SEBASTIANI KORTHOLTI

Inquit, d'un petit *Anti-Salmasius* composé par Mr. Kortholt, Professeur à Kiel dans le Duché de Holstein, que je crois encore vivant. On dit qu'il attaque Mr. de Saumaise sur les sens que doit avoir le mot de Pain quotidien, dont il est parlé dans l'oraison dominicale; & qu'il a été imprimé depuis onze ou douze ans avec une espece de petit *Anti-Baronius*. J'attens quelques éclaircissemens sur cet *Anti-Salmasius*, pour pouvoir vous en parler avec plus d'exactitude. His satisfaturus votis in Bailleti gratiam descripsi titulum disputationum a Parente Baronio objectarum, quas si de facie modice novisset, earumque frontem solam uno minimum adpectu & quasi præteriens considerasset Bailletus; Patri meo neque *Anti-Baronium* neque *Anti-Salmasium* perperam affinxisset. Quo vero orationem meam pietas provexit? cum propositum mihi non sit *Anti-Bailletum* scribere. Legat, qui plures Bailleti naves agnoscere volet, Menagianum *Anti-Bailletum*. (h) Is graviores ejus errores perstrinxit anno hujus seculi octavo supra octogesimum, quo Bailletus in lucem edidit *Pueros Doctos*. (i) In hoc libro quid desideret & quid sibi displiceat Menagius non exposuit. Proinde id negotii suscepi in Dissertatione de Puellis Poëtriis ab Adr. Bailleta dicto libro omisiss; quibus quamprimum adjungam centuriam Puerorum doctorum ab eodem non memoratorum; prætereaque Poëtas non parum multos eosque præstantissimos, quorum non meminit in quinque iis sacratis voluminibus, ab oblivione propediem vindicabo, & quomodo Aristarchus noster hallucinetur fusius exponere adnitar. Sed redeamus illuc, unde divertimus, ad Triumviros, quos, ringente licet Bailleta, meliori quam trium Impostorum magnorum nomine afficere Pater non poterat; postquam in scriptis eorum quot verba, tot fraudes, tot scelera, tot execrationes deprehendisset, probavissetque impiam hanc trigam non hostes legitimos, sed sicarios potius & prædones esse; qui omnem moveant lapidem, ut Christianam doctrinam cuniculis oppugnatam funditus evertant. Mihi animus jam non est falcem meam in paternam messem immittere, iisque ulterius aliquid addere, quæ libro hoc copiose sufficienterque pertractantur. Si quis tamen de Herberti Baronis de Cherbury vita ingeniique monumentis adhuc plura scire fortasse desiderat; is adeat Guilhelmum Dugdale operis de

Ba-

(h) *Anti-Baillet ou Critique du livre de Mr. Baillet, intitulé jugement des Savans par Mr. Menage. à la Haye 1688. 12.*

(i) *Des Enfans devenus celebres par leurs études ou par leurs écrits Traité Histor. à Paris. 1683. 8.*

PRÆFATIO.

Baronibus Angliæ Scriptorem iuculentum; de Hobbii autem vita & scriptis vel jam excusis, vel manu etiamnum exaratis, & plurimis ejusdem adversariis evolvat librum, paulo post patrium hunc divulgatum, editore R. B. qui est Radulphus Bathurst, S. T. D. Latinorumque in Anglia poetarum facile Princeps, amicus Hobbii, ac fautor meus plane singularis.

(k) De Spinosa denique post Parentem verba fecit celeberrimus Petrus Bayle. (l) Plenius ille de Spinosæ vita, scriptis & Antagonistis edisserit quam editor operum ejus posthumorum, utpote qui vitæ ejus rationem breviter tantum attingit. His si pauca quædam nota parum & literis nondum prodita subjungam: rem non ingrati B. L. me facturum confido. Nihil autem addam, nisi quæ ipse ante aliquot

annos, cum Hagæ Comitum agerem, coram accepi a viris eruditis & integerrimis, Spinosæ imprimis domesticis, atque hospite H. van der S. . . viro fide dignissimo, & pictore perquam artificioso, qui vultum etiam Athei expresserat. His testibus Benedictus Spinosa Patre

mercatore Judæo natus Amstelædami & Baruch appellatus, a puero magnum in se odium patris concitavit, quod destinatus mercatura totum se literis dedit. Latium sermonem ductu & auspiciis virginis doctæ arripuit una cum D. Kerck. . . Hamb. cui discipulo postea Magistra nupsit. Mortuo patre patriam, hæreditatemque omnem (si lectum unicum excipias) cognatis reliquit. Neque tamen Belgium unquam deseruit, sed primum Renoburgum, deinde Voorburgum & demum Hagam Comitum se recepit, ubi de convictu & habitatione dictus H. van der S. illi accommodavit, & vitam egit maxime solitariam. Verissimum utique est, quod ab operum Athei posthumorum editore relatum legimus, integros aliquot menses domi cum sedisse. Nimis enim diligens de multa etiam nocte studiis operam dedit, & tenebricola scripta sua ab hora decima vespertina usque ad tertiam potissimam partem elucubravit, & de die hominum se consuetudini perquam subtrahit, ut ne periret hora, qua non & ipse periret, & alios etiam perderet.

Firmant ejus rei fidem, quæ Sereniss. Cimbriæ Ducis Consil. Dr. Christ. Nic. a Greiffenerantz, qui Hagæ anno hujus seculi septuagesimo secundo cum Spinosa versatus est, in suis ad Patrem meum literis IIX.

* 3

Id.

(k) *Th. Hobbes Angliæ Malmesburiensis Philosophi vita. Carolopolis ap. Eleutherium Anglicum sub signo veritatis. 1681. 12.*

(l) *Diction. Hist. & Critique à Rotterdam 1697. fol. T. II. a pag. 1038 usque ad pag. 1100.*

SEBASTIANI KÖRTHOLTI

Id. Apr. A. MDCLXXXI. Holmiæ Suecorum missis de eodem, *sibi*, inquit, *soli vivere videbatur, semper solitarius, & quasi in museo suo sepultus.* De Spinosa itaque Seneca dixisset, quod de Servilio Vatia in villa sua tanquam in sepulchro semper latente præteriens scite agebat: *Vatia hic situs est.* Nonnunquam tamen vitris poliendis mentem recreavit, qualia visu non indigna cum picturis quibusdam ab eadem manu profectis ejus hospes coram monstrabat: vacavitque interdum doctis & principibus viris, quos non tam convenit, quam admisit, cum iisque de rebus civilibus sermones instituit. Politici enim nomen affectabat, & futura mente ac cogitatione sagaciter prospiciebat, qualia hospitibus suis haud raro prædixit. Judæis etiam domestico usu non semper interdixit, & temporis aliquid discipulis concessit, quos opinio- num pravitate gratis inficiebat. Nam gratis malus fuit Atheus. Se tamen professus est Christianum, & vel Reformatorum vel Lutheranorum coetibus non modo ipse adfuit, sed & aliis auctor sæpenumero & hortator extitit, ut templa frequentarent, domesticisque verbi quosdam divini præcones maximopere commendavit. Nec unquam jusjurandum aut petulans de Deo dictum ex ore Spinosæ exiit; nec largi- ore usus est vino, & satis duriter vixit. Ideoque hospiti quavis anni parte LXXX. aureos Belgicos tantummodo persolvit, & summum CCCC. quotannis impendit. Auro plane non inhiabat, alioqui delata sibi Professoris munera aliquoties non respuisset homo gloriæ avidior & nimis ambitiosus, qui vel cum Wittis amicis suis crudeliter dilacerari sublatus optavit, modo vita brevi gloriæ cursus foret sempiternus. Etenim cum XLIV. annum ætatis excessisset, vixque per sexennium apud memoratum pictorem degisset, laboribus nocturnis enervatus Philolophus ægrotare coepit. De vita semper tamen cogitabat mortis imminentis, & ad hospitem die 21. Februar. A. clc̄l̄ CLXXVII. ad audiendum oratorem sacrum horis pomeridiana tententem, finita, inquit, concione, DEO volente, ad sermones redibis. Cum vero domum hospites nondum revertissent, præsen- te solo Doctore Medicinæ Amstelædamensi impuram animam & extremum halitum placide efflavit. Qualis obitus an Atheo compe- tere possit, in disceptationem ab eruditis non ita pridem vocatum est. Vita functo Spinosa plures docti, in iisque Cl. Bontekœ, librorum ejus hereditatem adire summopere expetiverunt. At ingentem eorum suppellectilem perinde atque Hobbius magni non fecerat, & vix

PRÆFATIO.

XL. reliquerat, quos maximo sibi pretio eruditi comparaverunt. Hos inter non offendebatur de *Iride* Tractatus multa Spinosæ opera conscriptus, quem fortassis etiam nunc uspiam delitescere putat editor operum ejus posthumorum. (m) At vero pro certo habeo auctorem, anno sibi emortuali, non luci sed flammis librum consecravisse eodem die; quo omnes ferme viarum Hagenium tractus festivis ignibus clucebant; quocirca se jocularia illa fulgura imitari, & domi suæ plausus & solennes excitare flammæ jocabatur addens: diu multumque his excogitandis & describendis studium navavi, quæ nunc certe nemo homo perleget.

O utinam & reliquos clarissimæ veritatis luci tenebras obducturos labores, errantis illa phantasiæ opificia, & foedissima cornæ portæ spectra, in oreum, unde venerant, releganda, ignibus pariter vindicibus abolevisset, ut ne in flammæ nullo extinguendas tempore suum abducere lectorem possent! Sed, ut post obitum etiam nocere non cessaret, libros sua manu exaratos, hospitis de mortalitate ipsum admonentis curæ, pridie quam excessit e vita, commisit, sicut cum Jo. Riversenio librario Amstelædamensi communicarentur. Quo factò eodem anno Opera Posthuma in manus hominum delapsa varias eorum censuras subierunt, dum ea extra modum absona & impia esse judicaverunt cordati omnes.

Frustra igitur eorum utilitatem & fucatam simulatamque Scriptoris pietatem editor commendat. Neque enim e spinis colligimus ficus aut uvam. Et in Spinolam divinarum literarum testimoniis cœlestisque doctrinæ speciminibus abutentem quadrare apte videtur illud Servatoris: *Ceciderunt in spinas, & ascenderunt spina, & suffocarunt ea.*

Quapropter bene utique actum est cum sacro codice, quem latine vertere inchoaverat, quod ultimam ei manum haud imposuerit, nec in lucem a se depravatam Opus DEI protraxerit monstruosissimarum parens opinionum, Spinoza.

Hæc habui dicere de famoso Atheo, quibus plura nunc quidem addere superfedeo, ne diutius morer lecturos Parentis librum.

Hic uti incudi novæ subjiceretur ansam imprimis præbuit, qui me illum nuper poposcit Cl. Petrus Bayle, & qui plures etiam expetivit, Angliæ honos, Thomas Burnetius.

Is in humanissimis literis Londini XII. Kl. Decembr. anni MDCXC. ad me datis, *inter tractatus, inquit, a Patre tuo Clarissimo conscriptos sunt non pauci, qui apud nos raro aut nunquam conspiciuntur.*

Cumque idem etiam doctos in

Ger-

(m) v. præfat. B. D. S. Operum posth. editorum 1677. 4.

SEBASTIANI KORTHOLTI PRÆFATIO.

Germania viros affirmare passim audiverim, operam dedi, ut explerem desiderii illius expectationem. De Julio Cæsare M. Tullius agebat: Cum Pompeji statuas reficeret, suas illum erigere. Ego vero nequaquam gloriolæ alicui meæ, sed tuæ, Lector, utilitati, inservire, si non mei, paterni tamen ingenii monumentis pro virili parte conatus sum. Adhæc curavi etiam, ut omnes Patris mei latino sermone exarati, & ab ipso recogniti ante obitum locupletatique labores, quorum in tabernis librariis copia amplius non est, sub prælo Lipsiæ sudent, qui brevi in conspectum tuum proventuri sunt. Certum enim mihi constitutumque est, non committere, ut aliquis librorum a Parente elaboratorum sive Latinorum sive Germanicorum dispereat, aut pro derelicto habeatur. Quorum Syllabum cum Reverendissimus Abbas Lucensis Gerhardus & venerandæ dignitatis Orator Meckenius a concionibus sacris Serenissimi Daniæ Principis, atque alii Patroni & fautores bene multi, aut coram aut per literas a me desideraverint, non potui non efficere, ut is una Lipsiæ edatur, quo eorum vel auctoritati obtemperarem, vel voluntati obsequer. Vale.

PRO.

DE
TRIBUS
IMPOSTORIBUS MAGNIS.
PROOEMIUM.

Requam famosus omniumq; ore decantatus est liber de Tribus Impostoribus, quem, conatu plusquam tartareo, sive Petro Aretino, sive Poggio Florentio, sive Bernh. Ochino, sive nescio quo alio impietatis magistro obstetricante, superiori seculo enixus est CHRISTI doctrinaq; & Ecclesia Christiana hostis ille *serpens*, Draco infernalis. Et licet non desint, qui, an unquam opus tam execrandum publicam orbis lucem adspexerit, in dubium vocent; alii nibilo minus, quod omnino prodierit, & a viris fide dignis lectus sit sacerrimus iste liber, idoneis se documentis comperisse testantur. Quo de videri possunt qua monuimus sub initium Thaumatoграфия nostra. Imo non adeo pridem vir doctus, conspectum sibi fuisse hunc Cacodamonis fatum in Potentissimi cujusdam Germaniae Principis Bibliotheca aulica, sub alio tamen quam de Tribus Impostoribus titulo, sancte mihi affirmavit. Similiter amicus alius, A. A. L. cujus a multis annis ex familiariori conversatione certisque indiciis perspecta mihi fides, quod anno cels. lxxvi. Geneva apud Bibliopolam quendam eundem illum librum videris & inspexerit, comparaturus quoque, ni casu quodam ab alio emptore fuisset preventus, hic diebus mihi retulit. Utut autem sit, sive extet vel umquam existerit nefandum ejusmodi scriptum, sive minus, ad rem quod attinet ipsam, nec defuisse olim, nec hodie etiamnum deesse, qui Moesen, Prophetas, Apostolos, ceterosq; doctrina caelestis propagatores & propugnatores, quin ipsum orbis Redemptorem, fraudum ac imposturarum blasphemio ore calamoz, detestabili postulaverint & postulent, nimis, prob dolor! verum est, certoz, certius. Et de infidelibus quidem res inprimis heic manifesta. Sed & intra ipsa Christiana Ecclesia pomeria egisse, a quibus contumelias hujusmodi passi sint vera Religionis statores ac sectatores, exemplo suo docere potest praeter ceteris *Friedericus II.* Imperator; si verum quod refert *Lipsius Monitor. Politic. libro 1, cap. iv.* & *Ad. Conzen Politic. libro 11, cap. xiv.* dixisse eam saepe: tres fuisse insignes Impostores, qui genus humanum seduxerint; Moysem, Christum, Mahumetem. Eodem spectant qua habet *Gib. Voetius, disputatio*

ne de Atheismo, prope finem: Fuit quidam idiota Alcmarianus, nomine Nachtegactius, qui anno 1614. aut 1615. (si bene memini) ob atheas blasphemias de Tribus Impositoribus Hage-Comitis effutitas ab ordinariis deputatis Ordd. Hollandia in exilium pulsus est. Quin & nostris illi adeo exulceratis temporibus, ubi per publicas calamitates omnia fatiscunt, ruinamq; minantur, id infelicitatis quasi in cumulum accedit, ut homines nescio qua nova sapientia eurgidi, sub specioso ingeniosorum ευρημάτων schemate, cælitus donatam veritatem falsitatis, & a Deo patefactam doctrinam fraudis insimulare non dubitent. Quorum antesignani tres illi novæ sapientie conditores, EDOARDUS HERBERT, THOMAS HOBBS, BENEDICTUS SPINOSA, viri callidi, & technarum pleni. Qui dum singularem veritatis amorem in editis a se commentariis præferunt, id agunt unice, ut omni Religioni tollendæ viam parent, ipsūq; Christianismum evertant penitus, imposturas ubiq; crepantes & impostores; quando de Religione revelata ejusq; propagatoribus sermo est. Ceterum ut olim obrektoribus Ethnicis, imposturas Christianismo objicientibus, repōndat Origenes, libro VI. contra Celsum, ipsos impostores esse omnium maximos: ad eundem modum & nos in novos illos Philosophos hanc facem retorquemus, fraudumq; eos & imposturarum postulamus. Quod tamen ne temere facere videamur, age, scripta eorum paucis perlustremus, annon, ut diximus, res se habeat, paulo diligentius investigaturi.

SECTIO I.

DE

EDOARDO HERBERT.

I.

QUod igitur ad opera attinet quæ Edoardus Baro Herbert, de Cherbury in Anglia, & Cassri in insulæ de Kerry in Hiberniâ & Par utriusque regni, Regibus item Jacobo & Carolo a sacris belli consiliis (tot enim titulorum stipatur satellitio) aliquot abhinc annis condidit; in publicum emissi sunt hæcenus, liber ejus de Veritate, prout distinguitur à Revelatione, à Verissimi, à Possibili, & à Falso, liber de Causis Errorum, liber denique de Religione Gentilium, errorumq; apud eos causis, (nam cetera

cetera quæ hinc inde auctor promittit, nam lucem hucusque conspexerint, mihi non constat) Quibus commentariis suis mirum est quam sibi plaudat elatissimi animi scriptor.

II. Videlicet libro de Veritate pag. 195. Nos, inquit, *cunctarum facultatum humanarum terminos & metas vel primi (quod scimus) posuimus.* pag. 203. *Methodum & concinnam dispositionem specierum nullibi gentium videre licuit. Harum artem igitur Zetetica nostra vocamus; quam, tanquam omnis doctrinae clavem, publici juris facimus. Neque enim aliter instructi, sive Philosophi, sive Theologi &c. sive veteres, sive recentiores, ad rerum cognitionem accedere, vel quidem accedere possunt. Dum tamen nostram Veritatis investigandi methodum, scilicet (Ex qua facultate probas?) nescierunt, & adhuc nesciunt, movere debita ut in promptu fuerit, eorum solutio per facultatem suam analogam hucusque latuit. Artem igitur ex quibus ista omnia enodari possunt, hec pandimus.* pag. 204. *Neque vel difficilis videri debet doctrina nostra, vel molesta, quibus Veritas cara est: praesertim cum Zeteticorum nostrorum ope indoctissimi quicunque integra volumina conficere possit, & quidem circa objectum quocunque.* pag. 256. 257. *Usus Questionum nostrarum est, ut earum ope homo quicunque, sive doctus, sive indoctus, sive Græcus, sive Barbarus, ex puris naturalibus & experientia doctrinam certissimam conficere possit.* pag. 261. *Ex nostris nisi vera illa ars apodictica, (hucusque ignota) confecta sit, neque confici posse contendam. Similiter in Coronide operis de Causis Errorum pag. 14. ait: Dubia quævis ad methodum in nostris Zeteticis capitibusque sequentibus traditam reduces: atque ita, nisi omnipecude & bruto quocunque (suo in genere) infelicius contigerit ingenium, evades. Eodem pertinet, quod omnem movet lapidem Barro, ut in odium, invidiam & contemptum adducat communiter receptam doctrinam, eamque, cum sua collatam noviter recepta sapientia, ne titivilitio quidem æstimandam esse, incautionibus persuadeat; imperitiam, prævaricationem, nugas, ineptias, cavillas, strophas, sophismata, & imposturas, & nescio quæ non, passim scholis exprobrans.*

III. Fallor autem? an sibi aliisque imponit Herbertus, dum nova illa philosophandi methodo tantopere se effert, & adeo sua extollit *εὐρηματῶς*; Quæ si paulo inspectentur acrius, nonnisi personatas subtilitates esse, aut, si quid solidæ subsit sapientiæ, vix aliter quam vocum novitate a recepta scholarum doctrina discordare, dudum viris harum rerum peritissimis fuit animadvertum. Jactat nempe accuratiorem, quam quæ hucusque sit tradita, Veritatis definitionem, ejusque neglectui omnes, qui in Theologiam pariter & Philosophiam hinc inde irreperint, errores imputat. Sed dum aliis negligentiam & ignorantiam obicit, ipse, Veritatem cum veri cognitione cognoscendive modo confundens, pudendam suam *ἀμυδύτως*, manifesto prodit. Varias comminiscitur alias ignoratas Veritatis acceptiones; sed tales, ut, quidquid his subest veri, sub aliis quam Veritatum nominibus perinde a scholis tradatur. Leges & conditiones, ex quibus facultates cum objectis conformantur, hucusque neglectas esse queritur. At quomodo neglectæ? eum utique iusta diligentia a Doctoribus inculcentur, sed loco debito, ubi videlicet de Anima ejusque potentiis in scientia naturali agitur, non, ut *ἀμυδύτως*, ab Herberto fit, ubi Veritatis tradenda definitio. Ridet communem scholarum de quinque sensibus sententiam. Quasi non, præter quinque sensus externos, aliquos etiam internos illæ agnoscerent: tametsi non, ut ipse, sensus & facultates ad numerum objectorum (nulla quippe id flagitante causa) multiplicent. Perstringit vetus Philosophorum effatum: *enunciationem quamcumque, vel veram esse vel falsam*; nec *Falsum* dumtaxat sed *Verisimile* ac *Possibile* etiam *Verum* opponi contendit. At ludit ambiguitate vocabuli, *Verum* accipiens *αὐθεντικῶς*, sive prout *Cereseo* æquipollet, & *Falsum* confundens cum *impossibili*. Qua ratione omnem enunciationem esse veram vel falsam, nemo umquam Philosophorum asseruit. *Verisimile* & *Possibile* id ait esse, *quod cum neg. verum simpliciter, neg. falsum respectu nostri perhiberi possit, anticipem*

pitam sensum inducit; hoc autem inter utrumque intercedere discriminis, quod illud ad præterita, istud ad futura spectet. In qua nova sapientia itidem nihil sani habetur. Vanum scilicet est, ad rationem Verisimilis sufficere, ut neque verum sit neque falsum respectu nostri; quum plus omnino ad id requiratur: vanum, quod Verisimile ad præterita restringitur; siquidem & in iis quæ sunt, aut erunt, verisimilia aliqua reperiuntur, hoc est, quæ, cum non sint certa, magis tamen videantur vera quam falsa: vanum denique, quod possibile non nisi respectu futurorum dari asseritur. Tametsi enim omne quod futurum, possibile est, non tamen contra, omne quod possibile, futurum. Verbo; talem se præstat in commentationibus suis Herbertus, ut vera esse agnoscas facile, quæ, præfatus in librum de Veritate, monet: Scias lector, - nobis ad alia omnia fere, quam literarum studia, (uti oportuit) exequenda otium fuisse. Partim armis in diversis regionibus, partim quinquennali Legationi in Gallia, partim negotiis tum publicis tum privatis vacavimus. Neque erit igitur ut ita accuratum hoc in argumento expectes scrutinium. Quæ tamen an ex animi scripserit sententia, dubitare nos faciunt illa pag. 88. ejudem opusculi: Subtilem exposcimus discipulum, qui non solum origines & causas actionum, sed & earum complicationem & tumultum discutere & sigillatim exhibere valeat. ac pag. 87. Sensus tuos internos provocamus, lector, quos subtiles, acutos, accensos exposcimus, qui neque nugentur, neque torpeant. Certe enim qui adeo subtiles exposcere discipulos audet, de sua ipsius subtilitate & angelica persuasus sit oportet; quum Doctor minus accuratus, subtiles nactus discipulos, ludibrium potius quam assensum promittere sibi debeat. Et quid? annon pag. 273. 274. insanos & summe irracionales pronunciat, omni veracundia posita, Herbertus, quotquot non ita, ut ille, Verum a verisimili, possibili, & falso distinguunt? Quasi nimirum ipse solus saperet in isto argumento, ceteri omnes & desipuissent heic semper,

per, & hodieque desiperent. Quo tendunt etiam illa sub initio
um procemii: *Quam ardua sit Veritatem investigandi ratio, vel
ex eo conjicias, quod nullo in publicum prodierit seculo qui argumen-
tum istud ex professo tractaverit. Quid? quod inter rei literariae can-
didatos neminem adhuc convenire potuerim, qui aptam Veritatis des-
tinationem tradere in se reciperet?*

iv. At nolumus in principiis novæ Philosophiæ expendendis
& discutiendis operosius nunc occupari; sed ad propositum ac-
cedentes propius, ipsius Theologiæ Herbertianæ intimiores re-
cessus aliquanto accuratius speculabimur.

v. Ejus vero *πρώτη ψυδ* in hoc est situm, quod quinque
sequentibus capitibus seu articulis concludi existimat quidquid
ad universum pertinet Religionis negotium; puta i. *Esse supre-
mum aliquod Numen*; ii. *Coli id debere*; iii. *Virtutem pietatemq; esse
præcipuas partes cultus divini*; iv. *Vitia & scelera quacunq; expiari de-
bere ex pœnitentiâ*; v. *Dari præmium & pœnam post hanc vitam*. Hi, in-
quam, illi sunt articuli, licet non iisdem ubique verbis, eodem
tamen sensu in Herberti scriptis passim obvii (vide librum de
Theologia Gentilium cap. i, xv, Coronidem opusculi de Causis
Errorum pag. 31. ejusdemque Appendicem alteram num. ii,
præcipue autem librum de Veritate pag. 268. seqq.) quos *labore
immenso, e legibus, religionibus, sapientiorum demiq; libris universis com-
gessisse se idem profitetur*, lib. de Veritate pag. 79 89. & quibus,
*non sine multiplici accuratâ, Religionum tum dissectione tum inspectione
deprehensis tandem atq; inventis, feliciter Archimede quodis se
existimavit, ut loquitur lib. de Religione Gentilium cap. xvi,
pag. 218. Quamquam alibi videri velit non soli labori suo ac in-
dustriæ, sed precibus insuper, gratiæque & auxilio divino, hanc
tantam felicitatem acceptam ferre, libro scilicet de Veritate
pag. 4. ubi occasionem novæ suæ Theologiæ ita proponit: Nos
(non diffitemur) diu torsere opinionum lucta & contradictiones; dum
modo*

modo hi, modo illi, se veros in doctrinis suis, reliquos falsarios, mendaces, impostores clamitant; eadem fronte ex adversa parte disputatum fuit; neque habui quo confugerem, proprias abnegare, alienas edoctus amplecti facultates; tandem etiam & desipere iubeor: neq; aliquibus in doctrinis mitius agitur, si tergiversarer, quam ut damnationem utriusq; subirem aeternam. Certe utcumq; terroribus istis, sive iustis sive iniustis, affecti, praesidium aliunde quam à Deo Opt. Max. non expectavimus. Ad hunc igitur conversi, ex vera fide, oratione, & totis, quæ Gratiam, sive Providentiam suam particularem provocans, facultatibus, auxilium ejus salutare impetradimus. Deinde etiam Auctores evolvimus, ut, quid fuerit ista Veritas, ex communi sententia, exploratum haberemus. Hunc interea librum veram Philosophiam, illum veram Theologiam, illum vera Ecclesia doctrinam, illum verum salutis mysterium, in diversis Philosophis, religionibus, linguis, regionibus, seculis, comperimus.

vi. Quin, ut Dei ope fretum reconditam hucusque veritatem in apurum produxisse se, ita ad ejusdem gloriam & honorem omnem isthunc conatum suum tendere auctor asserit; *Hanc, inquit, provinciam eò lubentius capeffimus, quod in istis Dei Opt. Max. causam agamus, qui Notiones Communes, tanquam media providentia sua divina universalis, nullo non seculo hominibus impertidit, lib. de Veritate pag. 51. ubi paulo ante dixerat: Insanos, & mente captos, & impotentes illos animos mittimus, cuicumq; sive Ecclesie, Schole, sive opinioni adhareant. Neque heic igitur Haresi pandimus diam, vel spiritui phanatico, nedum sensui particulari cujusvis Veritates in universoni requisitas commodè vindicari posse asseveramus. Unicam Veritatis normam in necessariis facimus Consensum illum Univerfalem, qui sine providentia divina non instituitur. Quibus respondent illa pag. 318. Quo pacto (si Herberti inhæreatur principiis) non cum-ctis tantum Pravaricatoribus, sed ipsis etiam Obvaricatoribus (quorum ingens inter Religiosos Ordines passim numerus) tum pracludetur via, tum pervetustarum non secus atq; recentium Harescōntoto orbe grassan-*

10

tium elidatur vis, ista item sub finem præfationis: *Non eris (uti spero) unde hac nostra vel Orthodaxia, vel quidam Heterodoxis displicuisse mereantur; cum non ad controversas excitandas, sed solvendas, vel saltem eliminandas, editus sit liber hic. Eodem spectant quæ habentur in Coronide opusculi de Caus. Err. p. 14. Quo pacto (si insistatur principiis communibus) non privata solummodo, sed publica servabitur pax, Paternq; communis invocabitur D. O. M. item auctoris votum, sub finem Coronidis opusculo de Causis Errorum additæ: Faxit Deus O. M. ut ad ampliandam eius gloriam, pacemq; communem stabilendam cedant quæ hic exaravimus! Confer quoque pag. 29. & librum de Religione Gentilium cap. xv. pag. 217. Sed & referri omnino huc debet, quod ait, libro de Causis Errorum pag. 72. nisi Notitia Communes in subsidium advocentur, de interna pace desperandum esse; quum nullo alio criterio idoneo eximantur quæ circa fidem oriuntur dubia. & quod scribit ejusdem opusculi pag. 13. Nisi indefesso opere ad ubivis gentium controversa digredi satius duxerit Viator, ad Veritates Catholicas revertendum, indeq; ad tribunal divinum fidenter sistendum fuerit. Quibus gemina quæ leguntur libro de Veritate pag. 266. Neq; ex aliena, sed propria uniuscujusq; fide rationem factorum suorum exiget supremâ die Judex: quapropter ex sapientia universalis præcognita Religionis sancienda sunt, ut, quicquid deinde ex vero fidei dictamine adiectum fuerit, tanquam superliminare & fastigiatum aliquid substructione ista fulciatur.*

vii. Et quidni Dei causam agere, ejusque gloriam quærere se dicat Herbertus, qui doctrina sua ingruenti Atheismo ac athenæ fores obstrui, & ne omnis evertatur Religio, cavere, Coronide libri de Causis Err. pag. 29. his verbis gloriatur: *Qui ex austriis reetricisq; quibusdam fidei articulis, Catholicis veritatibus (quinque Herbertianis articulis) admistis, ita afficiebantur pluriimi, sive sagaciores, sive heretiores laicorum animi, ut totam simul interverterent exuerentq; Religionem, hisce saltem Religionis partibus ubique*

que agnitis (quæ articulis illis quinque comprehenduntur) deinceps stabunt. Quo etiam spectat, quod, Appendice ultima ejusdem opusculi num. vii, considerare jubet Doctores Christianos, annon per suas, quas tueantur, sententias, magis ambiguum & obnoxiam, necnon magis lubricam reddant Religionem, adeo ut - periculum subfit, ne tota intercidas Theologica eorum doctrina, atq. simul cum perceptis, adulterinis, vel spuris, ipsa sincera, sana, legitimæ, exuentur Religionis partes: quum, inquit, deliri quidam vel temerarii homines, delectu hinc non satis attentes, Deum nullum aut Religionem nullam credendi ansam inde arripiant. & sub finem num. 3. annon lesa majestatis bonitatisq. divina, ipsiusq. Atheismi reus esset, qui providentiam universalem (puta Herbertianam illam, qua per communes hominum mentibus inditas notitias eorundem, saluti Deus sufficienter prospexit) destituerit vel exterminaverit. Confer librum de Religione Gentilium cap. xv, pag. 211.

ix. Quum proinde tam gratum sit & amabile Pacis nomen; quum Concordiam, Ecclesiasticam imprimis, nemo non desideret anxie, & Controversias, multoque magis Atheismum & irreligiositatem, detestetur; quum pacem æternam, seu conscientiae tranquillitatem, omnes pii merito affectent, & quo pacto tribunali divino fidenter sistere se possint, solícite enixeq. inquirent; quid mirum, specioso illo eliminandi omnis in Religionis negotio dissidii enervandiq. Atheismi prætextu lectoribus fucum fieri? præsertim si sub quæsitæ praxeos pietatis schemate res agatur. Quo tendunt illa Herberti Coronide libri de Causis Errorum. pag. 29. Quum ab indubia ista doctrina (Herbertiana) nullus subterfugii patet locus, omnes severo Dei ex Virtute cultui, pietati, vitæq. sanctimonie, unanimiter studebunt, odiq. simul cum controversiis circa Religionem deponentes, in mutuum convenient fidei symbolum. & Appendice postrema ejusdem opusculi, num. vii. Annon meditationibus piis, sermonibus sanctis, & actionibus benignis, pro-

biu, in summi Dei honorem & proximi bonum factis, totum melius insumitur tempus, impenditurq; studium, (quum iustum perpetuumq; humana vita exercitium in se contineant) quam in Controversiis illis exagitantibus, quæ cum à fide simplici sive traditionibus per plurima secula traductis pendeant, sua in origine ita sint dubia, ut neque Controversiarum illarum cause principiaq; satis adstrui, neq; consecutaria inde deducta satis affirmari, vel nodi serupulig; inde orti ex communi refectionis criterio satis solvi eximig; queant, adeo ut, nisi ex supposito hypotheticog; prorsus modo quæstiones & responsa, quæ circa subjectum controversiarum illarum moveri vel adferri solent, in medium adducantur, vel controversiæ ipsa, (quod optandum esset) è scholâ, ipsorumq; hominum animis, ejiciantur, de pace concordiaq; humani generis desperandum sit. Eodem faciunt præcepta ad Heredes & Nepotes, quæ anno clc lxx XLIII. in Bibliotheca Montgomer. poni curavit Herbertus:

*Haud crucient animum quæ circa Religionem:
Vexantur lites: si modo vita proba.*

& paulo ante:

*Ex virtute pia Numen venerare supremum;
Mitia nos desint vota, precesq; bonæ:
Spes intensa simul figatur, Amorq; perennis.
Haud alibi tandem gaudia fige tua.
Si maculis animam consurcunt crimina sæda,
Commissi pudeat pœniteatq; malis.*

Item, post interjectas non paucas alias doctrinas morales:

*Quaque die vitium, si quod tibi forte superfit,
elue, te cupiens assimilare Deo.
Nam quum fœdate mentis consortia spernas
Mens æterna Dei, dum manet ulla lues,
Ab, quæ non pellat, cordis vel vellat ab imo
Conjungit summo quæ vetuere Deo?*

Sic

*Sic age, sic loquere, ut, postrema ubi veneris hora,
Sculptantur tumulo dicta vel acta tuo.*

ix. Accedit, quod institutum suum princeps callide dissimulat novus ille Theologus, idque omni studio agit, ne malam causam prodat, neve, ad evertendum Christianismum & proscribendam omni ex parte Revelationem conatus suos tendere, lectori suboleat. Huc nimirum pertinet illa, solemnisi ipsi, protestatio, Coron. libri de Causis Err. pag. 19. *Tantum aberit, ut ex Veritatibus Catholicis (quinque ab Herberto assertis articulis) aliquid vera decedat Religioni, ut severa magis, λόγῳ inde succrescat λογία. Neque tandem vel Fidei testimonia, vel Ritus Ceremoniarum, decentiores (uti saepe diximus) elevantur, sed omnibus in Deum collatis, tum internus tum externus stabilitur cultus. Cui adde quæ sub ipsum Coronidis hujus finem habet auctor: Si quæ occurrunt dubitationes, eas ex scriptis nostris (ubi attente leguntur) solvendas relinquitur: nihil hic interea contra Fidem aut Bonos Mores à nobis ultrò scriptum esse profitentes. Omnia tandem Ecclesie verè Catholica judicio submittimus. Similiter Appendice posteriori ejusdem de Causis Errorum opusculi, num. vii. Neque est, ait, ut propter quasita hæc contumeliam mihi affingant Sacerdotes, cum omnes saniores Fidei articulos non factos tectosq, tantum servari debere, sed & in hominum animos sub conditionibus suis induci, iterum atq, iterum proficeat. Qui omnes articulos nullam contradictionem implicantes respuerim, ubi sacrosancta Ecclesiarum auctoritas eos comprobaverit? Sed & libro de Veritate pag. 104 per suas hypotheses Fidem minime labefactari affirmat. ac pag. 182. Relationi, inquit, sua stet veritas: cui his nostris adeo nulla derogatur fides, ut quacumq, præterea adjeceris, in lucro ponamus. pag. 184. Pie plurima credi posse, nihil autem negari, nisi cum attributis divinis ex diametro pugnat, non semel monuimus. Neque est igitur quod nos calumniatur quispiam, qui media Providentiæ divinae universalis exquirentes, in propatulum denique afferentes,*

suo mitiori & luci restituimus. Hisce per nos accedant ea quæcumque, unde Deus Opt. Max. bene audiat. Nos quidem ea omnia, quæ seculis prioribus de Bonitate & Misericordia divina decantantur, solenni fide & gratiarum actione accipimus, & non solum fieri potuisse, sed etiam facta fuisse, cum maxima hominum parte credimus, pag. 285. Ubi veritates nostra Catholica (quinque Herbertiani articuli) in adita anima recepta, ex indubia fide illic stabiluntur, quod reliquum est, ex autoritate Ecclesie pie credi potest & debet. pag. 55. Totumne illud (inquis) quod à prioribus decantatum seculis, tanquam adubia fidei habebimus? Minime gemiam. Imò fieri posse credendum quodcumque, a veribus divinis est analogum, & (quod magis est) cum gratiarum actione accipiendum, pag. item 293. 294. Lectori satis fuerit, ea omnia, qua quovis seculo vel regione pie dicta vel facta admiraculum usq. perpetua serie perhibentur, summa fide & gratiarum actione accipi posse & debere. Speciatim de Codice Biblico ita differit magnifice, & opusculo jam citato, pag. 298, *Sic inter libros summus, ille Scriptura sacra. Cujus ut varii fuerint auctores, quos miro nexu inter se composuit seculum istud posterius, quid tamen non beatissimum toto contextu, quid non tanquam sanctum & a Deo profectum opus pie credi possit? ipsum igitur Librum (ceteris sepositis) summa veneratione accipimus, neque ullibi sotamen comparamus vel presidium firmitus. & in Coronide opusculi de Causis Err. p. 9. Europæus noster Viator pro ceteris conspicuus tum antiquitate tum autoritate eximia S. S. (Scripturas Sacras) Judæis, & inde Gentibus traditas inveniet. Quibus idcirco in omnibus, qua olim gesta prædicantur, (ex Ecclesia autoritate) fidem consummatam adhibere potest. pag. 30. 31. Dicent forsitan nostrates, me disertius de S. Scriptura loqui debere. Quibus respondeo: Neminem præclarior de illis sentire, ut qui optimas recte beateq. vivendi vel in æternum leges in S. S. tradi asseveraverim.*

x. Verum enim vero, quidquid etiam protestetur Herbertus, quidquid simulet & dissimulet, certe protestatio ejus facta est con-

contraria, tantumque abest, ut nova ipsius doctrina ingruenti (per Christianæ religionis principia, ceu ille blasphematur) Atheismo & impietati ponat obicem, ut velis potius remisque illam in mundum invehere laboret, adeoque verissime de eo usurpari possit quod olim de Gentilibus agebat Lactantius, lib. v, cap. iv: *Retorquent in homines justos convicia sibi congruentia. Impios enim vocant ipsi scilicet pii.* & cap. x. *Quanta caligo, quanta tenebrarum & errorum nubes hominum pectora obduxit! qui, cum se maxime pios putant, tum maxime sunt impii.*

xi. Cave tamen, dum Atheismi Herbertum postulamus, ita id accipias, quasi ipsam Dei existentiam per nova ejus *εργήματα* negari dicamus. Hac enim ratione *ἀθεΐα* adeo non profiteretur ille, ut etiam ullos dari tales Atheos, palam inficietur, libro de Veritate pag. 273. & opusculi de Causis Err. appendice altera, sub finem; utque articulorum eorum, quibus totam Naturalismi sui molem superstruit, primum diserte faciat hunc: *esse supremum aliquod Numen.* Ceterum, non esse Atheismi reos nisi illos dumtaxat qui summum aliquod Numen existere negant, imperiti vulgi persuasio est, jam olim notata Theodorito, Therapeut. libro iii, ε' μόναι γα, inquiringi, *ἄθεοι διαγόρα οὐ Μιλήσιος, καὶ οὐδὲ οὐ Κυρηναίου, καὶ οὐ Κυρήνης, καὶ οἱ τῶν ἠκολούθηκότες, πάντα πῶς φάντες μὴ εἶναι θεούς, ὡς ὁ Πλάτωνος εἶπεν, Non soli Athei habendi sunt Diagoras Milesius, & Cyrenæus Theodorus, Evemerusq. Tegeates, & quisquam, hos consecrati sunt, Deos esse penitus abnegantes, ut auctor est Plutarchus.* Latius quippe Atheorum patet appellatio, eosque etiam ambitu suo complectitur, qui Deum quidem esse non negant, secus interim quam fas est, & divinæ permittit revelationis ratio, de natura cultuque supremi Numinis sentiunt. cujusmodi sunt, v.g. qui Christianæ religionis ofores se profiterentur, eamque hostiliter infestant. Etenim *πὸς οὐκ ἀθεοὶ εἶναι καὶ θεοὶ εἶναι τῶν θεῶν ἵστας γὰρ οὐκ ἀθεΐας κατηγοροῦμεν; quomodo*
non

non Athei ab omnibus habeantur qui impietatis a divina Scriptura accusantur? ait, oratione contra Gentes, Athanasius. Quibus gemina habet Clemens Alexandrinus in Protreptico, provocans eo nomine ad testimonium Ephes. 11, 12. ubi Apostolus Ethnicos, utique Dei existentiam haud negantes, vocat Atheos, quod essent *χωλεις χριστου*, sine CHRISTO. Quomodo & S. Johannes, posteriori Epistola comm. 9. *παις*, inquit, *ο οφθαλμων, ος μη μινων εν τη διδαχη τω χριστω, θεον ουκ εχει*; *Quisquis transgreditur, nec permanet in doctrina CHRISTI, Deum non habet.* Adde locum 1. Thessal. 1v, 5. Atque hinc nihil usitatus esse videas apud priscæ Ecclesiæ Doctores, nihil frequentius, quam quod Christiani nominis adversarios & calumniatores Atheos appellent, iisque impietatis crimen impingant. Testimonia damus in Commentario ad Justinum Martyrem pag. 61. Heic solum notetur, quod Arnobius, libro v, asserere non dubitet, esse Paganos Atheis illis, qui Deum esse omnino negent, etiam deteriores. Verba ejus, Ethnicos alloquentis: *Jamdudum me fateor - solitum esse mirari, audere vos dicere quemquam ex his Atheum, irreligiosum, sacrilegum, qui Deos esse omnino aut negent, aut dubitent: - cum, si verum fiat atq; habeatur examen, nullos quam vos magis hujusmodi par sit appellationibus nuncupari.*

xii. Tendere autem eo universam Herbertianæ Theologiæ structuram, ut, stante illa, domus Dei ædificium destruaturne penitus, & ab imis fundamentis Ecclesia CHRISTI concutiaturne, inde patet initio, quod conceptis verbis auctor, libro de Veritate pag. 51. *UNICAM*, inquit, *Veritatis normam in necessariis facimus Consensum istum Universalem: de quo scilicet in superioribus egerat, & ad quem in Religionis, imò quocumque Veritatis negotio, tamquam ad sacram anchoram confugiendum, aculeato hoc & fidei Christianæ Doctores fodicante sermone pag. 49. suaserat: Cum mortalibus in summo isto verborum discrimine non jam*
è cathe-

de cathedra rationibus suadeatur, sed (ipsa etiam reluctante conscientia & sensu interno) terroribus quibusdam ita extorqueatur fides, ut omnes extra Ecclesiam suam, sive ignorantia, sive erroris, ita rei sint facti, ut (nulla vel mora, vel quidem comperendinatione indulta) damnationem post hanc vitam subeant eternam; non est quò fugiat misera consternatorum turba, nisi immota quadam veritatis fundamenta ex Consensu Universalis jacentur, quae in dubio quocumq, sive Theologico, sive Philosophico, consuli possint. Quod si enim in necessariis consensus universalis unica est Veritatis norma, adeoque tamquam vera, etiam in religionis negotio, non nisi illa debent admitti in quibus totus mundus conspirat, quid fiet; obsecro, de praecipuis Christianae doctrinae capitibus? annon ex eorum, quae vera sunt, ordine illa sic exterminabuntur penitus, ut de quibus non habetur consensus universalis? Verum proinde non erit in nova Baronis nostri Theologia, Christum esse Deum, esse natum ex Virgine, rediisse ex sepulchro, ascendisse in caelos, esse orbis Redemptorem: verum non erit, mundum hunc aliquando interiturum, mortuos resurrecturos, fore supremum iudicium: vera non erunt tot alia fidei nostrae mysteria, tot sacrae historiae, quae partim ab infidelibus junctim omnibus, partim ab hac vel illa profanorum secta negantur pertinaciter, scurriliterque iridentur.

XIII. Ejusdem porro rationis est axioma illud, magnum Herberto dictum, loco cit. pag. 47. *Quod neque per instinctum naturalem, sensum internum, sensum externum, neque discursum innotescit, tanquam Verum proprie dictum nullo pacto probari potest.* Nam & hoc admissio, proprie vera non erunt primaria Christianismi dogmata, ut quae ὑπὲρ νόον, ὑπὲρ λόγον, καὶ ὑπὲρ καθ' ἀληθειαν κληθεὶς φύσιως posita, (ceu Justinus M. vel quisquis alias auctor Expositionis Fidei, loquitur) nec instinctus naturalis, nec ullus sive exter-

C

nus

nus sive internus sensus, nec acutissimi etiam intellectus humani discursus valet assequi.

xiv. Dicit equidem noster Artifex: etiamsi ut vera amplecti talia nequaquam liceat, non tamen ideo tamquam plane falsa rejici ea statim debere & omnino negari: quum referri possint ad classem Verisimilium. Huc enim tendunt quæ passim disputat, præsertim libro de Veritate pag. 296. 297. de Causis Errorum pag. 64. 70. 71. & in Coronide ejusdem opusculi pag. 7. Sed quid auctori est, obsecro, *Verisimile*? Annon id quod *incipitem sensum inducit*? Ita sane describit in Elencho Verborum libro de Veritate præfixo. annon, quod *dubia & incomperta quævis demorat*? Hoc clare asserit ipso illo Commentario pag. 307. annon, quod *magnam falsi mixturam obtinere potest*, adeoque nonnisi *imperfecta quædam veritas est*? Sic ait ibidem pag. 319. annon denique ita late ipsi patent Verisimilia, ut, quæ *nequam satis in seipsis constant, & ad falsum quàm proximè accedunt*, quæq; *ex principiis incertis concinnata, dogmata item non satis inter se coherentia*, suo complectantur ambitu? ibidem pag. 302. 303. 307. Quo proinde loco si habenda, quæ Christianismo propria est, doctrina, mortalium infelicissimi sunt & stolidissimi quotquot in ea proram puppimque salutis suæ collocant. Etenim dubia sic erunt & incerta omnia, quæ, præter quinque Herbertianos articulos, CHRISTI profitetur Ecclesia. Quod etiam tantum abest ut neget aut dissimulet novus ille Apostolus, ut diserte scribat, libro de Veritate pag. 283. 284. *Sola Catholica, sola provocans Ecclesia est Notitiarum communium doctrina* (ecce *ἀνεξέλεστος* tanti Philosophi, Ecclesiam per Doctrinam describentis!) *omne spatium, omnem numerum complectens. Hæc sola enim Providentiam Divinam Univerſalem, sive Naturæ sapientiam, pandit: hæc sola rationem, unde Pater communis invocatur Deus Opt. Max. exponit: extra hanc deniq; nulla salus. Quæ igitur particulari unicuiq; Ecclesia attextuntur exconcordia, huic conveni-*

unt.

ant. *Aqua qua maximè recesserit, maximè errori obnoxiam esse supra docuimus. Recedit autem, quacumq; à certis Providentia Divina universalis veritatibus ad INCERTA animum pelliciens, nova fidei dogmata cudit. Nova scilicet illa fidei dogmata, quibus ad incerta animum pellici ait, cum notitiis communibus, sive principiis natura notis, heic opponantur, non possunt non summa omnemque naturalem notitiam excedentia Christianismi mysteria ambitu suo complecti. Adde locum ex Coronide opusculi de Causis Err. pag. 14. ubi ait: Sive antiquitatem Ecclesia alicujus ostentantis, sive novitatem exprobranti, respondendum; neq; doctrinam veritatum Catholicorum ullibi novam, vel ritus ab omni aeo veteres fuisse; quin, ut plura predicarentur, auditorem illis (Veritatibus Catholicis) SOLUMMODO stare potuisse qua TUTO crederet, qua sano modo intelligeret.*

xv. Amplius, unica Christianæ Theologiæ basis est divina Revelatio. Ideo videlicet immoto omnemque deceptionis formidinem excludente assensu ut vera amplectimur Christianismi dogmata, quod a Deo supernaturali ratione patefacta ea novimus. Hoc autem fidei nostræ fundamentum ut subvertat Herbertus, nulli profecto labori parcat. Tametsi enim, Revelationem absolute a se negari, passim protestetur, ejus tamen certitudinē ultra illum, cui immediate aliquid manifestatur divinitus, nequaquam porrigi, iterū iterumque inculcat. Sic libro de Veritate, pag. 288. 289. conditionum, sub quibus fides Revelationi possit haberi, secundam facit hanc: *ut tibi ipsi patefiat. Quod enim, ait, tanquam revelatum ab aliis accipitur, non jam Revelatio, sed Traditio, sive Historia habenda est. Cum autem historiae sive traditionis veritas à narrante pendeat, fundamentum relationis extra nos possidet, & proinde tota respectu nostri est verisimilis.* ac pag. 296. *Historia, inquit, UNIVERSA (adeoque Biblica etiam) univèrsim illud demum quod demandatur olim de rebus, sive verè, sive falsè, sive piè, sive impiè gestis,*

fis, respectu nostri est Verisimile: à narrantis enim auctoritate pendet.
 pag. 297. *Fides OMNIS (tametsi per plurima secula traducatur (in sci-*
entiam sive cognitionem Authoris, à qua historie fides manavit, ultimo
transferenda est; adeò ut heic quoque Scientia Fidem precedat & stabi-
liat. Cum tamen quod isto pacto creditur, nullo proprio facultatum in-
dicio constet, quod in narrante Verum, in accipiente erit solummodo
Verisimile. Ex quibus patet, nullam aliene Veritatis esse normam; sed
quod verum in Authore sonare videtur, re ipsa falsum; quemadmodum
absonum quodvis (Contradictiones & absurditates si tollas) verum esse posse;
& proinde tanquam extra analogiam suam constituta, ad te necessariò
non spectare. Neque enim Veritates tue fuerint, sed Verisimilia. pag.
303. Plurima inter authores jactata comperiet lector, qua haud videas
quomodo vel illis constiterint unquam, aut ulli hominum (saltem ex
recta communig. ratione) satis constare possint; sed ea praesertim qua
captum humanum ita superant, ut haud ulli nisi ex revelatione divina
sibi immediate facta, probari (sed & illi soli) queant. Eodem ten-
dit quod tradit pag. 306. objecta, que non omnibus, sed aliquibus
tantum patuere olim, vel nunc patent, enunciationes, veras ab iis solis
statui posse, qui res illas, sive objecta (uti in se ipsis existere vel extant)
ex examine debito probe intellexerunt. An tamen, ait, examine illo usi
sint, haud aliis in comperto est: adeò ut que ex aliorum auctoritate sim-
pliciter pendent enunciationes, plus minusve dubia vel verisimiles exi-
stimanda sint. ac paulo post: Hypothetica & prorsus infirma (re-
ctu nostri) basi innititur antiqua OMNIS historia. - ut, quam
incauta igitur intutag. sint eximia alicujus Fidei (Christianæ) funda-
menta, qua ex Historiis tantum substitui solent, ex hisce facile colligat
lector. Adde pag. 293. ubi articulorum fidei eam esse conditio-
nem ait, ut, nisi à Revelatione aliqua, qua nobis ipsis constiterit, suam
auctoritatem accipiant, tanquam aliorum placita in examen perducipos-
sint. Sed & amplius huc spectant, quæ libro de Causis Errorum,
ubi de Religionis negotio, ut totus contextus docet, potissi-

tissimum agit, passim tradit auctor. ut quando, inter cetera, scribit, pag. 57. *Quod de Revelato & extasico pervulgari solet sensu, nisi indubiam fidem ab ipso revelante supernaturale accipiat, eliminandum censeo* (puta, ex eorum ordine de quibus verus conceptus habetur) *quum innumera aliter consequi possint hallucinationes & impostura.* pag. 67. *Quum scire sit, per causas scire, temeraria fuerit illa ratio, qua de objectis sibi ipsi haud satis exploratis, nullog: INDICIO PROPRIO cognitis, aliquid certè decideris: tum sublesta ancepsq; fuerit illa fides, quæ tota ab humana autoritate ducitur; aded ut qua sive præteritis sive futuris eventibus tribuitur eo nomine fides, haud ita firma fuerit, ut aliquid indubii inde statui possit. Conditiones enim quum nobis defuerint unde aliorum assereretur veritas, herere necessum est.* & pag. 69. *Pater, quæ citra conditiones intermedias ad Veritatum conformationem postulatas exhiberi solent, vel qua ab sola autoritate humana pendent, meritis ambigi posse; præsertim cum ardua quodvis seculo fuerit Veritatis investigatio, tum in errorem proclivis via, eoz, magis, quod, an probè sciverint, an vero ab aliis serie bene longa acceperint auctores qua posteritati consignaverant, in certo sit, Multum enim hic interest. Fides enim ut apud omnes sit, penes illos solos stabit Veritas, qui res, uti gesta fuerunt, ex aliqua facultate probè conformata noverint; aded ut penes illos, sive veritas sive falsitas steterit, penes te solummodo fides. Sed & Coronide ejusdem opusculi, pag. 6. 7. sequentia hanc in rem leguntur: Concedamus, ea omnia, quæ à magni nominis Authoribus prodantur, (quantumvis mira, prodigiosa, & tantum non advalè) vera fuisse, haud tamen tua Veritates fuerint, sed eorum, quibus ista ex facultatibus probè confirmatis nosse contigit. Neque igitur, ut vera in se ipsis sint, (quod solus tamen novit Deus) tibi haud aliter quam ex authoris fide liquebunt. Et proinde Verisimilia tantùm fuerint; quum de objectis extra facultatum tuarum (sphæram) sitis judicare nequeas. Quin palam ibi fatetur auctor, pag. 32 quod, solis exceptis aliquoties ante memoratis quinque articulis, non ullo satis nisi Re-
 C; velatio.*

velationum nobis ipsis immediate facturum testimonio probari possunt. Id quod repetit Appendice postrema illius libri; sub cuius initium universis, quos provocat, Sacerdotibus considerandum proponit: *annon ex Divina universalis Providentia principis (quinque supra, num. v, exhibitis articulis) inceptanda stabiliendaq, potius sit orthodoxa Religio, quam ex eis Fidei thesibus, que a Revelationibus quibusdam particularibus in aliqua orbis regione particulari (ceu olim factis) deducta, arcana Dei consilia ita posteris vel in omne aevum patefacta esse supponunt. & paulo post ait: Neque Veritatum Catholicarum seriem Revelationibus suis particularibus intervertere conentur Sacerdotes; sed id potius disquirant, an ex Revelatione quadam particulari fidei dogma aliquod tuto statui possit, quod non etiam. citra illam facile amplectatur prudens laicus. Denique sub finem illius paræneseos, quod ab articulis Catholicis (istis quinque) rectius tutiusq, quam a Revelationibus vel Prophetiis quibuscumque, non inchoanda tantum, sed ubiq, etiam propaganda sit orthodoxa religio, diserte asseverat.*

xvi. Vult ergo portentosus disputator, neminem, nisi cui ipsi immediate divina revelatio obtigit, de revelatorum veritate posse esse certum; eoque ipso mihi, tibi, imo in universum omnibus, qui Prophetæ aut Apostoli non sunt vel fuerunt, assensum rerum creditarum immotum indubitatumque prorsus negat, & a nuda auctoritate humana fidem nostram suspendi cavillatur. Quumque homines Christiani, de doctrinæ suæ cœlitus patefacta veritate interno Spiritus sancti testimonio se convinci profitentur, (quo de vide disquisitionem nostram anti-Baronianam VII, 50.) ridet Herbertus *gratiam isthanc in corde operantem, solamenq, internum, quod supersticiosi semetipsos sentire passim pradicent*, libro de Causis Err. pag. 72. & in opusculi ejus Coronide pag. 24. de eodem illo argumento, *Factumne*, inquit, *satis arbitrabitur Viator, si ex eorum Spiritu dictante summum (ne dicam unicum) probationis specimen attulerint Doctores Christiani?*
Equi-

Equidem si ex istis, aut istiusmodi documentis, aliqua constabiliri possit Religio, quanam non Orthodoxa erit? Tunc autem ad veram Religionem asserendum haud aliis usus fueris argumentis, quam qua in falsa imponent. Quicquid igitur exclamitent Doctores celeberrimi, vel Rationi duci obtemperandum, vel inexplicabilibus oberrandum Labyrinthis. Ita videlicet, secundum novi hujus Theologi sententiam, non firmiori nititur tibicine religio Christiana, quam qua quævis alia etiam absurdissima fulcire se possit superstitio. Confer dictam Coronidem pag. 12. & librum de Veritate pag. 166. Commentarium item de Religione Gentilium cap. vx. pag. 216. uti & alia quæ pro fide nostra solent urgeri fundamenta diruere conatur.

XVII. Sed nondum ita finis impietatum, quibus Christianismum impetit Herbertus, ejusque fundamenta arietare satagit. Videtur equidem prima fronte non omnem Revelationis certitudinem negare, sed eorum dumtaxat intuitu, quibus non est immediate doctrina aliqua divinitus manifestata. Ceterum si paulo attentius asserta ejus consideres, ne quidem ipsos Prophetas & Apostolos suis revelationibus citra deceptionis periculum fidere potuisse, omnino statuit. Eo nempe spectat quod absolute ait, libro de Veritate pag. 288. *Cum Revelationes falsa esse possint, ultra facultates ipsis in Revelationibus sapere, vix tutum arbitramur.* Etenim si ultra facultates in Revelationibus sapere vix tutum; hoc est, si ex rebus revelatis nihil ut indubitato verum amplecti licet nisi quod sensuum pariter intellectusve testimonio comprobatur, utique Revelationis in se spectatæ nulla erit certitudo, ne quidem respectu eorum quibus immediate obtingit. Et quamquam certas mox conditiones auctor assert, quibus positis fides Revelationi haberi possit (quarum secunda est, *ut tibi ipsi pateat*; quarta, *ut afflatum divini Numinis sentias*) quam parum tamen iis tribuat, monstrant quæ e vestigio subjicit: *Magnopere interea cavendum, ne imponatur quod atrabiliarius, superstitiosus, & causas rerum ignorantibus, ubiq; contingit.*

git. Quibus adde locum, ex Coronide libri de Causis Err. pag. 7. jam supra, num. xv. recitatum, ubi disertè Baro asserit, an ea omnia, quæ a magni nominis auctoribus produntur, vera in se ipsis sint, SOLUM DEUM (adeoque nec ipsos auctores) novisse. Nam de scriptoribus, quos pro *ἱεροπρεδστοις* Christiani habent, sermonem ei esse, certe hos ibi non excludere, contextus manifesto docet.

XIX. Hæc igitur de Revelatione generatim quum Herberti sit sententia, haud mirum, de Scriptura sacra, unico illo divinarum Revelationum hodie promptuatio, tam perverse & profane ipsum statuere, ut Appendice postrema libri de Causis Errorum, num. iv. universos (quos provocat) per orbem Sacerdotes circa hoc quæsitum sententiam suam jubeat exponere: *annon ea, quæ ex autoritate SS. Codicum (ut vocantur) quovis seculo vel regione receptorum, sæpius memoratis quinque Articulis addi solebant, vel solent, sint sua in origine SUSPECTA, involuta, & controversa, quin & à cæteris illis, quibus alia placuere fides, toto genere rejecta, uti quæ nulla demonstratione necessaria fulciantur? Tametsi enim, ait, indubium sit axioma, Deum summum veracissimum esse, quin neq. fallere neq. falli posse, qui tamen mutuo probabunt diversi in diversis mundi partibus sive Legislatores sive Sacerdotes, 1. Deum summum proprio ore (vel juxta aliquos) Angeli aut inferioris alicujus Numinis ore locutum fuisse, 2. vel sermonem illum in memoria eorum servatum, aliq. subinde fideliter recitatum fuisse, 3. vel Exemplaria vera sermonis illius posteris consignata fuisse, adeo ut nihil ex Amanuensium vitio vel incuria sequentibus seculis superadditum, demptum, vel immutatam esset. 4. Sermonem illum particularem particulari Legislatori vel Sacerdoti factum, non tantum ad omnes alios Legislatores Sacerdotes necessario spectare, sed & ipsos Laicos ita ubiq. obstringere, ut ad novas & ante id temporis incognitas leges, vel nova fidei dogmata acceptanda, inde impelli possint; præsertim ubi à recta rationis principis desciscere* vel

vel decedere eam ob causam edgerentur. Quæ totidem pene verbis leguntur etiam in opere de Religione Gentilium, sub finem capituli xv. Similiter coronide jamjam expressi de Causis Errorum opusculi p. 5. scribit auctor: *Ne in dedititiam illam Fidem (Christiana) nimis propensus sis Viator, haud omnia promiscue amplectenda qua in Historicis reperiat, (de Historicis Biblicis loqui ipsum, certe de his non minus quam de aliis, et toto Coronidis argumento & contextu manifestum) quum nonnulla intersint passim, qua multiplicem distinctionem & recognitionem postulent; tum ea maxime, qua ita insolentia, communiq; rerum natura repugnantia, ut non nisi preceps circa illa iudicium ferri possit. Unde non leves etiam in gravissimis auctoribus occurrant dubitationes. Multum enim refert, an qua narrant, ipsi viderint, an ab aliis acceperint, atq; ita nexu perpetuo, & in alios (per quaedam fortasse secula) traducto. - Sed & hoc quoque advertendum, an ea narraverint, qua neq; ipsi, neq; ullus mortalium scire potuerunt, Cuiusmodi non pauca in mirandis quibusdam historiis deprehendas,*

XIX. Quænam vero illa? dices forte. Id te docebunt quæ leguntur libro de Veritate pag. 298. ubi ait: *Itane (inquit) Hebræarum fidem convellis, infirmas; quasi parum fecisse videantur qui HISTORIAM CREATIONIS, REDEMPTIONIS MUNDI, &c. tradiderunt? Immo maxime. Sed Deum, à quo, per quem, in qua, ad quem omnia, non tanquam historiam, sed notitiarum communium doctrinam, accipio; de modo, tempore, &c. PENES AUCTORES UT SIT FIDES.* Quibus, nonnullis interjectis, subiungit ista paulo ante recitatis plane gemina: *Si quid tamen in sacrum quempis, vel prophæticum librum, ex incuria, sive quidem cura temporum olim irrepsisse compertum fuerit, unde Deus Opt. Max. male audiret, & attributa divina ex consensu univèrsali agnita convellerentur; si non emendandum Codicem, (quod novum non est) saltem Interpretes incusandos, qui à mente auctorum, & ipsa demum analogia fidei discedentes, opiniones indixerunt Notitiis Communibus repugnantes, quidni arbitremur? Junge quæ habentur*

tur Appendice ultima libri de Causis Errorum num. VII. *Non solum aliquem librum, sed nec textum ejus, vel versiculam aliquam, tanquam authenticum indubiumq; acceperint Sacerdotes, donec, singula ibidem loci propositiones juxta predicata & copulas ad debitum facultatum humanarum examen perducantur, ex earumq; testimonio ceu vera comprobentur, vel ceu verisimiles aut possibiles tantum accipiantur, vel ceu FALSÆ tandem prorsus eliminantur.* Ubi vides, quod falsa in sacro Codice reperiantur (de hoc enim ibi sermonem esse, e contextu liquet) apertis verbis Herbertum docere.

xx. Sed ad Coronidem redēamus supra laudatam; ubi ulterius auctor, pag. 10. 11. *Operæ, inquit, pretium fuerit disquirere, quid tandem in Sacris Scripturis sincerum incontroversumque Dei verbum audiat. Neque enim aequali auctoritate pradicatum quicquid in S. S. continetur, dixerit vel ineptissimus Sacerdos. Quid igitur in S. Bibliis tanquam ipsissimum Dei Verbum, quid porro ad salutem maximè necessarium, disquirendum manet. Quo loco (uti supra monuimus) occurrent primò certe Veritates nostra Catholica; quæ, tanquam indubia Dñi effata, & in foro interiori descripta, secernenda, reponenda fuerint, ut, quid deinde supersit, exploratum habeatur.*

xxi. Nimirum id agit ubiq; in scriptis suis Herbertus, ut *Notitias Communes, quas vocat, normam Veritatis infallibilem, eamque unicam, constituat. De quibus, opusculo de Veritate pag. 71. Ne, inquit, quæ in immensis illis Authorum voluminibus, opinioniones te molestum habeant, Communes Notitias, vel Consensum universalem (si duo hæc pro iisdem habet auctor, aberrat a janua, quum plurimum ea differre res ipsa loquatur. Sed id transeat nunc) ex illis exantlare consulimus. Quas deniq; si in suum compositionis ordinem (unde in reliquorum judicium venias) auctoritate eximia donaberis, & nullo non ex libro instructior proficies; ipsam deniq; conscientiam testimonium perhibentem habebis. & pag. 265. Quædam ex factis ex Revelationi innixa religione possunt, quadam debens. Cui*

usai Notitiarum Communium doctrina adeò inserdit, ut citra earum o-
 gem nullus commodè institui possit Revelationis, vel ipsius quidem Reli-
 gionis, delectus. pag. 266. Nisi ex Notitiis Communibus veritatis ser-
 vatur via, & sua unicuique articulo tribuatur dignatio, quidam vel ineptis-
 sima quævis obtinuerit sententia? Certe utcumque, nugentur qui ambiguè
 Lesbius, credulitatis regulis doctrinas suas stabilire conantur, perinde
 faciunt ac illi, qui, ut oculos viatoris minori molestia eruerent, semet ip-
 sos duces in stadio (quod conficere oportet) mira benignitate pollicentur.
 Similiter Coronide libri de Causis Errorum pag. 12. 13. totus in
 eo est auctor, ut lectori pervadeat, nisi ad Notitias Communes
 confugiatur, inque iis pesfigatur tandem, frustra inquisitionem
 omnem in negotio Religionis institui, deque veræ doctrinæ
 certitudine prorsus desperandum esse. Verba ejus inter cetera;
 Si gesserimus utriusque fidei, postulat ratio, qui testes tandem, qui con-
 troverfariarum constituetur Judex? Anne omnes compellandi? Sed Probi-
 quantum inde sulcabitur pelagus? Nonne quævis lingua ediscenda, &
 sævi peragrandus est orbis? nonne scriptores omnes evolvendi, & ca-
 bedra seriniamque omne perferutandum? nonne seculum omne clustran-
 dum, fidesque quævis expendenda? nonne expositiones omnes comparanda,
 contradictionesque reconcilianda? Cui tandem ad ista perficienda ingeni-
 um, otium, divitia, vita, suppeterent? præsertim quum immensum o-
 pus aggredienti præter animum deficerent omnia: plurimisque interea in
 provincia propria, nedum patria communi, incompartis. Quapropter nisi
 indefesso opere ad ubivis gentium controversa digredi satius duxerit via-
 tor, ad Veritates Catholicas revertendum, indeque ad tribunal divinum
 fidenter sistendum fuerit, donec terrores abjecerit, gratiamque Dei salu-
 tarem impetraverit.

xxi. Huic igitur innixus fundamento, etiam in Scripturæ
 sacre serutinio Notitias suas Communes separare jubet ab iis
 quæ ex Revelatione accesserunt: utque illas tamquam indubi-
 tate certas amplecti oportere affirmat, sic ista eo sine ait esse tradita,

D :

loco

loco numero superiori expresso, ut *Veritates, quas Catholicas*
docemus, magis inde illustrentur, signentur, sanciantur: quæ tamen
 aliter admitti non debeant nisi *ea legat, ut assensu & haud ultra fa-*
cultates sapias, ceu loquitur pag. 14, id est, ne assensum rei præ-
 beas tamquam omnino certæ, cujus veritatem sensus tui aut
 intellectus vi naturalis luminis non assequantur. Atque huc ten-
 dit, quod, Appendice ultima libelli de Causis Err. num. VII,
 tam solícite cavet auctor, ne, quæ præter quinque toties me-
 moratos articulos credenda proponit Scriptura, ipsi illi articu-
 lorum catenæ intexantur, aut pro ejusdem conditionis parti-
 bus, ratione scilicet certitudinis cum communibus istis noti-
 tiis habeantur. Ipsa verba dabimus. *Luculentiores, inquit, fidei*
theses Articulis nostris Catholicis ad auctari vel firmare modum (li-
 bro de Veritate pag. 266, *superliminare & fastigiatum vocat) addi,*
adjici, vel alicubi (ubi opus est) assui potius optaverim, quam indi,
inseri, aut intexi: ne Verum à Verisimili, à Possibili, & à Falso, incau-
sus haud satis distinguat laicus. Quod etiam in cujusvis S. Codicis ex-
plicatione animadversum vellem. & post pauca: *A Sacerdotibus ro-*
gatum vellem, ut perpendant, annon complurima, qua hisce (quin-
que articulis) ex mera Fide adtexi solent doctrina, magis ambiguam
& obnoxiam, nedum magis lubricam reddant Religionem. Quibus pla-
 ne geminaquæ habentur Appendice ultima libri de Causis Er-
 rorum, jam supra, num. XIX, producta; ubi Sacerdotes dicere
 jubet auctor, *annon ea, qua ex autoritate SS. Codicum, quovis seculo*
vel regione receptorum notitiis communibus addi solebant, vel solent,
sunt sua in origine SUSPECTA, involuta, & controversa. Ubi obser-
 ves, dum *SS. Codicum quovis seculo vel regione receptorum, uti pau-*
lo ante, cujusvis S. Codicis, & Coronide dicti de Causis Errorum
opusculi pag. 9. Codicis sacri, quocumq. nomine insigniatur, libro i-
tem de Veritate pag. 266. ambiguarum Lesbiarum que credulitatis re-
gularum meminit, eodem habere loco Herbertum Scripturam
 nostram,

nostram, quo Judæorum Talmud, Muhammedanorum Alcoranum, similesque aliarum Religionum, sive Superstitionum potius, Codices: uti quoque *Prophetis Sibyllas* ad latus sociat Appendice post. dicti opusculi num v. Junge superioribus quæ leguntur libro de Veritate pag. 183. *Non negamus, & sacras dari posse Ceremonias* (Ceremoniarum nomine ipsa etiam Ecclesiæ Sacramenta, si non & alia plura, comprehendit. Sane in Coronide opusculi de Causis Err. pag. 14. *Rituum* appellatione generaliter complectitur quæcumque præter Veritates Catholicas, sive notitias communes, in religione aliqua traduntur) imò aliquas in omni religione. *Ceremonias ad ornatum commodissime insertas advertimus: harum igitur quidam est usus. Dum tamen ab Antistitibus tanquam Religionis essentielles partes statuuntur, & Religioni & nobis ipsi imponitur. Stent igitur intra cancellos suos. Eà lege demum adhibeantur, ut semper in animo infigatur, Religionem castam qualia matronam decere redimicula, ea scilicet quibus magis angusta, spectabilis & reverenda prodeat, pigmentatas deniq; & fucatas artem Caveant & quaestuariam nimis redolere. & pag. 186. seq. Quidni, juxta communis saltem rationis normam, de rotunda Dei religione (uti alibi diximus) ac de Circulo existimari possit, ut, qui aliquid addiderit vel dempserit, ejus formam distorserit, integritatemq; corruperit? item istæ, ex libro de Religione Gentilium cap. xv, pag. 111. Novi satis quidam ex traditionibus, & fide quadam laxa, plurima in favorem humani generis, pro seculi vel regionis diversitate, (tanquam cælitus demandata) olim ostensa fuisse: sed quæ neq; satis inter se cohererent, vel ullius valoris essent, nisi quinque hi Articuli familiam ducerent, ac præstituerentur. Ut miseratione igitur dignum sit, eas larvas indutas, fucos illos, scrutatq; assuta fuisse, quæ castissimam Religionem dedecere debonestarent: quum ejus vultus reverendus, color natus, vestisq; inconfusilis, simplex angustaq; Matronâ digna esse debeat.*

XXIII. Atque ita patet, quomodo nulli labori parcatur Naturalista,

hista, ut dubium esse evincat & incertum (si non omnino falsum) quidquid præter notitias communes Christiani credunt, ipseque facer Codex credendum iis proponit. Qua quidem in re cum priscis Ecclesiæ CHRISTI calumniatoribus Ethnicis eandem inflat tibiam. Nam & hos incertitudinem vanitatemque doctrinæ Christianæ majoribus nostris exprobrasse, eandemque *persuasionem & presumptionem* (uti Christianos ipsos, *presumptores*) appellasse, plus satis constat. Sic iudex ille profanus apud Prudentium, hymno III. 31. ad S. Laurentium ait:

*Est ista vobis, novimus,
persuasionis vanitas.*

& apud Minucium Felicem Cæcilius Natalis, Ethnicus adhuc Christianis tribuit *ineptam persuasionem*. uti quoque Lucianus in Peregrino, de nostris, *ππινασι*, inquit, *αυτῶν οἱ κακοδαμμοὶς τὸ πῦρ ὅλον ἀθάνατον εἶναι*. Cui loco plane geminus est ille Tertuliani, *persuasionem, & presumptionem* ex Gentilium mente conjungentis, libro I. ad Nationes cap. XIX: *De persuasionibus animæ abstinatio nostra præstruitur: mortuorum enim præsumimus resurrectionem*. iste item libro de Testimonio Animæ cap. IV. *Fæstam de sensu post excessum tui certiores, quam de resurrectione quandam, cuius nos Præsumptores denotamur*. Adde quæ habet idem Apolog. cap. XLIX: *Ha sunt, quæ in nobis solum Præsumptiones vocantur, in Philo-
sophis & Poetis summa scientia & insignia ingenia, & quibus Christianam describit fœminam Apulejus Metamorph. lib. IX. in vicem certæ religionis mentita sacrilega presumptione Dei, quem predicaret unicum, confictis observationibus vacuis, fallens omnes homines, & miserum maritum decipiens*.

XXIV. Eodem porro spectat, quod *Credulitatem* nostris passim objicit Herbertus (vide librum de Veritate pag. 263. 266. 299. & Coronidem opusculi de Causis Errorum pag. 1. 6.) simili-iterum, qua Gentiles, ratione. Quos nempe compellans Arnobius

bis operis sui libro II, *Ridere*, inquit, *nostram fidem consuevis, atq; ipsam Credulitatem facetiis jocularibus lancinare.* & paulo post: *Cum comperti nihil habeatis & cogniti, omniaq; illa quæ scribitis, & librorum comprehenditis millibus, Credulitate asseveretis duce, quamam hæc est iudicatasam injusta, ut nostram derideatis fidem, quam vos habere conspicitis nostra in Credulitate commuem?* Ita Cæcilius, apud Minucium, Christianos vocat *nimum credulos*; impiusque ille Celsus apud Originem libro I. probro iis dat, quod *assentiantur temere, & sine ratione sint creduli* (*ἀλόγως πισυοντες*) quodque rationem fidei nec reddere velint, nec recipere; sed in ore subinde habeant suum illud: *ἴσθ' ἐξέταζε, ἀλλὰ πισυσον, Ne inquire, sed crede.* quomodo & Julianum Apostatam Gregorius Nazianzenus, oratione I. contra ipsum, sic introducit nostros alloquentem: *ἴδεν ὑπερ τὴν πίστην, τίς ὑμῶν πῶς ἐστὶ σοφίας, Nihil quidquam ultra illud, CREDE, vos sapitis.* Confer quæ eandem in rem habent Theodorus, præfatus in libros adversus Græcos, ejusdemque operis libro I. Eusebius Præpar. Evangel. lib. I, cap. III, seqq. Lactantius libro V, cap. XIX, Augustinus libro de Utilitate credendi cap. IX, seqq.

XXV. Mirum vero, religionis dogmatumque incertitudinem tam proterve nobis objicere Herbertum: qui sane novam suam obtrufurus Theologiam, novamque salutis viam mortalibus monstraturus, suspensio gradu incedit ipsemet, ubi fidenter vestigia figat, tutoque consistat tandem, nusquam inveniens. Et si enim toties Viatorem, solis communibus naturalibusque principiis innixum, salutis securum esse jubeat; alibi tamen, sibi ipsi parum constans, suæque Theologiæ diffusus, fluctuantem heic animum aperte prodit. Nempe libro de Veritate pag. 285. postquam de *Veritatibus Catholicis*, quas vocat, sive de natura notis principis, verba fecerat, *An hæc media*, inquit, *ad salutem æternam comparandam sufficiant, viderit, cui hæc cura sunt, Deus Opt. Max.*

*Max. Nos quidem occulta Dei iudicia minime rimamur. & pag. 286. An
 his praestis (rejectis fabulis & superstitionibus, folisque notitiis
 communibus, sive articulis illis quinque, servatis) necessario sal-
 ventur homines, adeo non disputamus, ut huiusmodi omnia, quae ab
 arcanis Dei consiliis pendent, & Sapientia & Bonitate divina consulenda
 relinquamus. Similiter Coronide opusculi de Causis Errorum,
 pag. 32. ait: An Articuli Catholici (supra num. v. recensiti) ad salu-
 tem aeternam consequendam per se sufficiant, adeo non disputamus, ut
 de arcanis Dei consiliis pie sentire mallems, quam certi aliquid circa
 ea proferre. & Appendice altera num. vii. Sed neq. obijciant. Sacer-
 dotes, Articulos hosce Catholicos ceu media sufficientia ad salutem a-
 ternam comparandam a nobis proponi. Nihil enim de mediocorum suffici-
 entia, sed neq. de arcanis Dei consiliis (ut antea dixi) prudens statuerim.
 Confer librum de Religione Gentilium cap. xv. pag. 217. Nec
 immerito ita fluctuat Naturalista, unicum humanae Rationis
 dictamen totius disputationis suae fundamentum constituens:
 qua innixos nos in luce rerum tenui caligare, in mediocri caecutire, in
 maiore caecos esse, in maxima insanire, Exerc. cxxxii. i. subtilis pro-
 nunciat Scaliger. uti ipse Aristoteles, Metaphys. lib. ii. cap. 1.
 ὡς τῶν, inquit, τῶν νοκνεῖδων ὀμματα πρὸς τὸ φῶς. ἔχει τὸ μὲν
 ἡμῶν, ὡς τὸ καὶ τῆς ἡμετέρας ψυχῆς ὁ ὄψις πρὸς τὸ τῆ φῶς φανερωτῆ
 πάλιν, Quemadmodum vesperilionum oculi ad lumen diei se habent,
 ita & intellectus anima nostra ad ea quae omnium manifestissima sunt.
 Apparet autem vel ex hac Herberti vacillatione, non principa-
 liter in suis Commentariis id ipsum agere, ut Religionem Natu-
 ralem stabiliat; sed, ut his actis cuniculis impium suum de la-
 befactanda & opprimenda Revelata Religione consilium per-
 tegat.*

XXXVI. Verum ad priora revertamur. Utque pateat ampli-
 us, quam accurate veterum Paganorum vestigia legat nos-
 ter ille Baro, eorumque placitis suam Theologiam accom-
 modet,

modet, observabis porro, quod fidem & religionem Christianorum ut *novam* passim traducat, præsertim libro de Veritate pag. 184. & opusculi de Causis Errorum Appendice postrema num. iv. v. plane iterum conformiter antiquorum Gentilium praxi. Nam & his CHRISTI Apostolorumque doctrina dicebatur *διδασχὴ καινὴ*, *doctrina nova*, Act. xvii, 19. λόγος πρὸς Φαλαίαν, *doctrina peregrina*, & *ἔθνη καὶ καινὴ θρησκεία*, *peregrina ac nova religio*, item *διδασκαλία νέα*, *χρὶς καὶ ἡ πρὸς πρὸς Φανέου*, *doctrina nova*, *heri aut nudiustertius nata*, apud Theophilum Antiochenum libro iii. ad Autolyicum, & Eusebium Hist. Eccl. lib. v, cap. i. & lib. i, cap. ii, iv. *religio novella*, *ante dies nata propemodum paucis*, apud Arnobium lib. ii, *novellum commentum genus*, *error novus*, *dogma novellum*, *natum post exalutos mille demum Consules ab urbe Roma*, apud Prudentium hymn. x, 37. xiv, 404. 583. 407. edit. W eiz. *superstitio nova*, apud Suetonium in Nerone cap. xvi, & in Inscriptione veteri Hispanica apud Gruterum pag. 138. quemadmodum Christiani *νῶταροι* audiunt Libanio Sophistæ, orat. pro Templis Gentilium, *Novelli*. Gentilibus apud auctorem Commentariorum in Epistolas Paulinas, qui Ambrosio solent tribui, ad i. Cor. i, 16. *Nuperrimi*, apud Philastrium, *Hæresium* quæ sub Apostolis extiterunt LXI, *καινὴ γένος*. Diogneto, apud Justinum M. epistola ad eundem, *novellum nomen*, Paganis apud Arnobium libro ii. Confer quæ eandem in rem leguntur apud Origenem l. i. contra Celsum, & Cyrillum Alexandrinum lib. vi. contra Julianum.

XXVII. Ulterius antiqua etiam infidelium est cavilla, Christianam religionem, qua quidem parte probari mereatur, ex Gentilium Philosophorum scholis esse petitam. Ita namque de Celfo, famoso illo Christiani nominis obtrectatore, Origenes sub finem libri v. *πῶς περὶ τῶν ἁγίων λόγων συνεχῶς ὀνομαζομένης, ἀποκαθάρσιν ἀπὸ τῶν φιλοσόφων. βεβλόμεν πὶ καλὰ τῶν νομιζομένων*
 E κίλσω

κέλσῳ ὡς χριστιανοῖς λέγουσιν, καὶ βέλτιον καὶ τραυότερον εἰρηάζῃ ὡς τοῖς
 φιλοσοφῶσιν, ἵνα παρὰ τὴν ὀπίσθη φιλοσοφίαν, τὰς ἀλισκομαίους ὑπὸ τῶν
 αὐτῶν ἐμφανέσιον δογμάτων τὸ καλὸν καὶ τὸ εὐσεβές, *Fidelium Christiano-*
rum placita recensens, ὀρρονίτ εἰς *Philosophia*; *contendens, quid,*
quid bene a Christianis dictum putatur, & melius & dilucidius tradi-
tum apud Philosophos; ut ad Philosophiam retrahat a dogmatibus bone-
statem & pietatem pra se ferentibus. Similiter libro i. idem ille calu-
 mniator scripsisse memoratur, si quid boni & laudabilis Christi-
 ani doceant, τὸ κοινὸν εἶναι καὶ πρὸς τὰς ἄλλας φιλοσόφους, ὡς ἔσμενόν-
 τι καὶ κοινὸν μάθημα, *commune hoc esse cum ceteris Philosophis, nec ma-*
gni quidquam aut nostrae disciplina inesse. Quibus geminum istud
 Tertulliani Apolog. cap. XLVI. *Eadem, inquit Paganus, & Phi-*
losophi monent & profitentur: Innocentiam, Justitiam, Patientiam, So-
brietatem, Pudicitiam. Annon vero hoc illud ipsum est quod &
 Herbertus habet, sub finem operis de Religione Gentilium:
Mucius Scavola, Pontifex Max. uti etiam Varro, quadam in Religio-
nibus corrigere, tum fabulas potissimum explodere conati sunt: quin &
Julianus Imperator Gentilium religionem à sordibus recrementisq; suis
purgare voluit. Sed frustra, quum invaluissent jam errores. Sed &
Platonici, Stoici, Philosophiq; omnes fere, tum temporis Religionem ad
Virtutem & Pietatem in Deos & homines revocare aggressi sunt, ut in
operibus eorum videre licet, quo vulgatis erroribus mederentur. Ceterum
Christianis per id seculum meliores sanctioresq; Philosophorum illorum
doctrinas sive extrahentibus sive confirmantibus, reliqua tota, tamquam
Chymicorum nostrorum caput mortuum, inutilis & exsucca concidit
Gentilium Religio, & tamquam exanimata obiit. Dum quippe virtutem
omnem vitæq; puritatem sectatoribus suis imperarent Christiani, haec
alia permansere veteris illius Religionis partes, quam quae Patres Eccle-
siae facile riderent. Quorum operâ tandem factum, ut alii fidei articu-
li loco priorum substituerentur. Qui, licet per aliquot secula tarde cre-
deren-

derentur, obtinere tandem, & hodierno etiam die passim obtinent.

XXIX. Quæ postrema profanum malevolumque erga Christianam Religionem Herberti animum novo indicio produunt. Neque enim aliter de fidei mysteriis, cujusmodi, præter notitias communes, CHRISTI agnoscit Ecclesia, ille loquitur, ac si mera humani ingenii essent inventa; & vel sic etiam, non nisi fraudes esse & imposturas quidquid de libris rebusque Christianorum *Ἱεροποιήσεως*, opulculo de Veritate pag. 298. 310. paratragædiat, plus satis facit manifestum. Detrahare item Christianismi existimationi eo conatur auctor, quod per aliquot secula TARDE creditos fuisse ait fidei nostræ articulos; contra unanimum omnium tum sacrorum tum aliorum scriptorum consensum. E quibus speciatim Eusebius, Herberto quasi in os contradicens, Historiæ Eccl. lib. II, cap. III, *ἕρηνίω*, inquit, *δυναμει καὶ συνεργίᾳ ἀθεῶν, οἷά τις ἡλίε βελή, τὴν σύμπασαν οἰκουμενὴν ὁσπερ ἡ κηρύττει λόγῳ, αὐτίκα τοῖς θείαις ἐπιπέδῳς γραφαῖς, ὅτι πᾶσαν ἔσχευε τὴν γῆν ὁ φθγγῶ τῶν Ἱεραρείων εὐαγγελιστῶν αὐτῶ καὶ ἀποστόλων, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ρήματα αὐτῶν. καὶ ἦν αὐτὰ πᾶσας πόλεις τε καὶ κόμας, πληθύσεως ἄλων δίκην, μυρίασθεσι καὶ παμπληθῆς ἀθεῶς ἐκκλησίας συνεθήκεσαν, Salutaris Dei sermo, tamquam Solis radius, univèrsam terrarum orbem SUBITO illustravit, & , prout in sacris literis prædictum fuerat, in omnem terram exivit sonus Evangelistarum simul ac Apostolorum, & usque ad fines terræ verba eorum. Per omnes igitur civitates & vicus Ecclesia, infinita hominum multitudine abundantes, velut area quadam frugibus referta, BREVI congregatae sunt. Alia testimonia damus ad Plinii de Christianis primævis epistolam, pag. 169. seqq. unde simul, quomodo ex mirabili illo religionis suæ progressu & felici propagatione pro veritate ipsius evincenda argumentum petierint antiqui, discere poterit lector.*

XXIX. Imo ut alias veterum Paganorum vestigiis in calumniando

ando & obtrectando pressius insistere amat profanus noster Theologus: ita heic in mentiendo palmam iis dubiam facere sustinet. Quod enim lento gradu processerit Christianismi propagatio, tantum abest ut dicant *οἱ ἔξω*, ut potius de repentinis ejus incrementis subinde conquerantur. Hinc videlicet proxime post Apostolorum ætatem Plinius ex Bithynia ad Trajanum scribebat, libri x. epistola xcvi: *Multi omnis ætatis, omnis ordinis, utriusq; sexus etiam, vocantur in periculum, ob interdictam Christianismi professionem, & vocabuntur. Neque enim civitates tantum, sed vicos etiam atq; agros, superstitionis illius contagio pervagata est. & indignabundus refert Tacitus Annal. xv, imperante Nerone existabilem superstitionem (religionem Christianam tali elogio ornat) erupisse, non modo per Judæam, sed per urbem etiam. Paulo post illa tempora exclamavit, teste Luciano in Pseudomante, impostor Alexander, ἀδύαν ἐμπαλιῶν καὶ χριστιανῶν τὸν πόρον. Septimio Severo Imperatore, adeoque seculo a CHRISTI cruce non nisi secundo, Gentiles sic affabatur Tertullianus, sub initium operis ad Nationes: *Quotidie adolescentem numerum Christianorum ingemitis. Obsessam vaciferamini civitatem: in agris, in castellis, in insulis Christianos.* Circa idem fere tempus Minucius Felix Cæcilius, hominem infidelem, de Christianismo sic loquutum introduxit: *Ut fecundius nequiora proveniunt, serpentibus indies perditis moribus, per universum orbem sacraria ista teterrima impiæ castionis adolescunt.* Non adeo longe post Maximinus tyrannus, de nostra religione, *χρὸν αἰνῶν*, dixit, *τὴν πανταχῆ τῆς αἰκιδῶνς αἰχρῶνς θρῆσκῆς*, *Universum propemodum terrarum orbem probro ac dedecore opplevit; rursusque, in rescripto ad Sabinum, questus est, χρὸν ἀπαντὰς ἀνδράπυς κατὰ ληψίως τῆς τῶν θεῶν θρησκείας, τῷ ἔθνει τῶν χριστιανῶν ἐαυτῆς συμπεμαχίως, cunctos fere homines, relicto Deorum immortalium cultu, ad Christianorum sectam se applicuisse.* Vide Eusebium Historiæ Eccl. lib. ix, cap. vii. & xi, Eodem spectant hæc Constantini M. apud Euse-*

Eusebium, de vita ipsius lib. II, cap. LX: *ὡς αἰνῶς, φασὶ, τῶν
 ἱερῶν ἀεργῶν τὰ ἴδη, καὶ τὴν οὐσίαν τῆν ἰξυσίαν*, Nonnulli, ut audio, as-
 serunt, ritus ac ceremonias templarum & potestatem tenebrarum peni-
 tus esse sublata. Quomodo & sua ætate Augustinus descripsit i-
 doloatras, quod sint, qui Christianum nomen oderunt, & dolent, eo
 nomine occupatum esse orbem terrarum; libro de Catechizandis ru-
 dibus cap. xxv.

xxx. Ut vero ad criminationes regrediamur, quæ vel ab Eth-
 nicis fidei nostræ hostibus mutuatus est, vel ab eodem, a quo
 illi, *ἠθελολατῶν* spiritu hausit Herbertus; plus satis novimus,
 vitio quam maxime datum esse Christianis primævis, quod do-
 ctrinæ suæ tam constanter adhærent, ut ad eam abnegandam
 nullo suppliciorum genere potuerint adigi, eoq; nomine obstina-
 tionem, pertinaciam, brutamque stoliditatem ipsis fuisse expro-
 bratam. Inde scilicet Tertullianus, libro I. ad Nationes cap. XIX,
*Reliquum, ait, obstinationis in illo capitulo collocatis, quod neq; gladios,
 neq; cruces, neq; bestias vestras, non ignem, non tormenta, ob duritia-
 tem & contemptum mortis, animo recusemus.* & Lactantius scribit, In-
 stitut. lib. V, cap. IX. *Qui magni aestimaverint fidem, - eos desperatos
 vocant Gentiles, quia corpori suo minime parcunt. uti supra, cap. II,
 impium quemdam Philosophastrum Christianis auctorem fuis-
 se dixerat, ut, pertinaci obstinatione depasita, corporis cruciamenta
 devitent, nea scilicet membrorum lacerationes frustra perpeti velint. Sed
 & Plinius, epist. xcvi. libri X, pervicaciam & inflexibilem obstina-
 tionem eadem de causa nostris tribuit; iisdemque temerariam de-
 sperationem ab infidelibus objectam fuisse Arnobius auctor est li-
 bro VI. Apud Prudentium item, hymno XIV, 63. ed. Weiz. pro-
 fanus miles Christianos queritur*

flagrare cunctos pervicaci audacia,

Jugulos reiectos obstinate opponere.

quemadmodum Asclepiades Judex mentem obstinatam & rigorem
 peccatoris

pectoris in S. Romano martyre ibi notat vers. 582. 581. atq; *caillum pectoris* in S. Vincencio Datianus, hymn. II, 17. Imo vulgari convicio CHRISTI confessores vocabant tunc *contumacem plebem, homines deplorata ac desperata factionis, desperatos & perditos*. Vide, præter Prudentium & Lactantium jam citatos, Minucium Felicem in Octavio, ac Tertullianum Apolog. cap. L. Qui ipse Tertullianus memorati jam libri capite XXVII, obstinationi dementiam in hoc negotio jungit, *Quidam, scribens, dementiam existimant, quod, cum possimus & sacrificare in presenti, & illasi abire, manente apud animi proposito, obstinationem saluti præferamus*. plane ut Lactantius etiam ait, libro V, cap. XIII: *Stultos arbitrantur esse, qui, cum habeant in sua potestate, supplicia vitare, cruciari tamen & emori malunt*. ac in Epitome cap. I. *Hominibus videtur ineptum ac stultum, torqueri ac mori velle, cum libere liceat arbitre sine noxa*. Quibus omnibusannon gemina sunt, obsecro, & per omnia respondent illa Herberti, libr. de Veritate pag. 273. 274. *Cogita, & INSANOS & IRRATIONALES non paucos deprehendi posse inter illos, qui rationale tanquam ultimam Hominis differentiam tuentur*. Neque enim aliter inter tot miras circa Religionem contradictiones tot dari potuisse Martyria, nulla fere ut *υδωδης* Ecclesia suis non gloriatur Agonistis, qui non solum (eius causâ) austerissimum aliquod vitæ genus professi sunt, sed ultroneam etiam subiere mortem, nisi quod hominum **PERSISTENTISSIMI, & SIMME IRRATIONALES**, Verum à verisimili, à possibili, & à falso distinguere nequière, statucndum est? Certe ipsos etiam Christianæ Ecclesiæ Martyres insanix ac pertinaciæ heic argui liquet, cum & illi pro doctrina revelata, tamquam pro immota veritate, sanguinem, sanguinem fundant, quam tamen nonnisi verisimilem esse, ubique in scriptis suis asseverat Herbertus.

XXXI Solebant insuper ipsa Christianæ fidei dogmata, ut fatua, stolidi, absurda, maximeque noxia, traducere Gentiles. Quam in rem tot extant veterum testimonia, ut cuncta producere

cere velle, tædiosi futurum esset laboris: quum vel millies Religio
 nostra profanis illis obtrektoribus *μανία* dicatur, *μορία* *περὸ* *βλα-*
γία, *stultitia*, *insania*, *amentia*, *insipientia*, *demens* *superstitio*, *fu-*
riosa opinio, *ἄλογος* καὶ *ἀνεξέτας* *πίστις*, *ἀβέλγη* *λατρεία*, apud
 Justinum, Theophilum, Tertullianum, Cyprianum, Minuci-
 um, Lactantium, Prudentium, Eusebium, Cyrillum; ut eadem
 in edicto Maximini, quod Eusebius exhibet, Historiæ Eccles-
 lib. ix, cap. vii, *ὀλέθρου* audit *ἀγνοίας* *οὐκείνου*, *exitialis ignorantie*
caligo, & *ὀλέθρου* *πλάνη* *τῆς* *ὑποκένου* *ματαιότητι*, *pestiferus error*
inanimissima vanitatis. An vero heic forsan mitius agit nobiscum
 Herbertus, Imo familiare ipsi est, Christianæ doctrinæ capita
 ut absurda seque ipsamet evertentia vellicare. Speciatim de sa-
 tisfactione CHRISTI, fide justificante, & potestate clavium do-
 gmata, tamquam oppido perniciofa praxique pietatis non pa-
 rum inimica passim sugillat. Sic libro de Religione Gentilium
 cap. xv, pag. 210. 211. postquam suos illos quinque articulos re-
 citasset, *Viderint*, subjungit, *Antistites Presulesq;* *per totum orbem*
diffusi, *quid hisce quinq; Articulis addere potuerint*, unde vera illa *Vir-*
tus, *qua homines Deo similes*, *consortioq;* *ejus dignos efficit*, vel *Pietas*,
Puritas, *Sanctitasq;* *vita magis promoveri possent*. *Opera pretium* (in-
 quam) fuerit, *videre*, *annon*, *que hisce adjungi solebant*, *totam molli-*
rent potius Religionem, *minusq;* *severam redderent*, dum *SUBSIDIA-*
RIA OPERA, vel alius quibuscumq; *adminiculis*, *gratiam divinam*
citius impetrari posse asseverarent. & pag. 217. *Sat equidem scio*, *pluri-*
mas ubiq; *fere gentium indulgari doctrinas*, unde *in spem venia cito*
adducantur peccatores; sed & *doctrinas illas ingens solatium peccato-*
ribus asserre: *vereri tamen heic liceat*, *ne doctrina ille* (nisi rite cau-
 teg. explicentur) *peccatoribus officiant*, *uspoie qui ex facili delictorum*
suorum condonatione ad volutabrum citius revertantur. & *in fædiora*
subinde delabantur crimina. Dum enim ex *SUBSIDIARIA OPERA* sa-
 lutem suam impetrari posse credunt, *que ad suas spectant partes desin-*
tuunt

tuunt ut plurimum vel negligunt. Sed virtutem & penitentiam pariter suaderi, vel etiam indici, respondebunt Sacerdotes. Verum enimvero, ut hoc etiam concedatur, communis tamen testatur experientia, ab externis auxilium potius, quam ex virtute & interna penitentia salutem aeternam peti solere. Similiter Coronide libri de Causis Errorum, pag. 29. 30. ait: *Quae sub Religionis obtentu crudiores nunquam exhibentur doctrinae, adeò non corrigunt mores, ut minus sibi inde caveant homines, dum SUBSIDIARIA OPERA maximè propitiari Numen, peccata condonari, caelos recludi confidunt, quae ad suas interim valent partes, haud satù advertentes.* & clarius pag. 33. *Hoc advertant Antistites, num facilis illa condonationis peccatorum ex Fide quavis (quantumvis laxa) ostentatio severam illam virtutem, ex qua Dei consortio digniores reddamur, promoveat. Cum ex spe venia promiscuè gregi (tum ex FIDE SOLA alicubi) facta, procliviores in peccata ruere homines passim videre sit.* Gemina habentur Appendice ultima, num. vi, & de Religione Gentilium cap. xv, pag. 190. ubi *Theologastros* vocat Matæologus qui doctrinam de Fide justificante Apostolicam propugnant: quam sane vel non intellexit, vel, si intellexit, malitiosè pervertit superbus imputator. Quem etiam non pudet, libro de Veritate pag. 195. ipsum Apostolum Paulum ut hominem inficetum traducere, quod *se nihil boni cogitare posse* ait II. Corinth. III. 5. Cui de depravata natura humana dogmati, tamquam absurdo, & alias, praesertim dicti operis pag. 126. seqq. petulanter insultat profanus scriptor; uti quoque pag. 265. pronunciata: *Rationem humanam ex auctorandam. Fidem substituendam esse. Eorum quae predicantur, (tametsi captum humanum superent) veras adeò subesse causas, ut non tam vitanda quam reponenda fuerint;* adeoque Theologiam iterum Paulinam, Rom. I. 5. XVI. 26. II. Cor. X. 5. impie exagitat. Sed pergendum.

XXXII. Innuimus, praefatione hujus commentarii, solemne fuisse infidelibus, Mosi, Prophetis, Apostolis, horumque sectatoribus,

toribus, quin ipsimet CHRISTO, fraudes imposturasque per immanem blasphemiam impingere. Hoc ad eum modum se habere, passim veterum monumenta testantur. Neque enim perditissimi Judæi dumtaxat Redemptorem nostrum vocabant τὸν πλάνον, *præstigiatores*, Matth. XXVII, 63. & λαοπλάνον, *plebis seductorem*, apud Justinum M. dialogo cum Tryphone: sed & Paganos isti conviciatori Luciano, in Peregrino, idem ille audit ἀνιστολοπισμῶν ἐκείνῳ σοφιστῆς, Celso apud Origenem, ὁ γόης lib. I. & VI, ὁ ἐξαπατηγῆς lib. VII. Confer. Eusebium Demonstrat. Evangel. libro III, cap. II, III, IX. Similiter Apostolos ὡς πλάνους fuisse habitos, Paulus significat II. Cor. VI, 8. & impius ille desertor Julianus, apud Cyrillum libro III, eundem hunc fidebissimum Dei servum, τὸν πάντα πανταχῆ τὰς πόλιν γόητας καὶ ἀπατηγῆνας ὑπερβαλλόμενον Παῦλον, *omnes omnino unquam qui fuerunt præstigiatores impostoresq; superantem Paulum*, scelerate appellat. Quin ad cunctos CHRISTI nomen professos illas tranfuisse criminationes, ut sophistæ, præstigiatores, impostores, dicerentur, ex antiquorum scriptis notum. Sic Asclepiades, Judex ethnicus, apud Prudentium ait, hymn. ὦσις Φ. XIV, 404.

*Quis hos Sophistas error invexit novus,
qui non colendos esse divos disputent?*

& Celsus Christianos γόητας, *præstigiatores*, vocat, eosdemq; μεταγώγους, *circulatoribus*, horumque similibus impostoribus comparat, qui rudi popello illudunt, & per dolos suos simplicem plebeculam circumducunt, apud Origenem libro I, III, VI. Gemina vides in dialogo qui Philopatris inscribitur, & impio illi subsannatori Luciano solet tribui, item in historia Barlaami cap. XXI, XXI, XXIV, denique apud Hieronymum epist. X & XIX, ubi, quod CHRISTI cultores vulgari convicio *Impostores* a Gentilibus appellari lueverint, indicium facit vir sanctus.

XXXIII. An vero heic in diversum abit forte a calumniatibus

F

tibus Ethnicis Herbertus? Minime sane! Etenim de Notitiis Communibus, quas vocat, sive natura cognitis principiis, disquirens libro de Veritate pag. 77. *Summam*, ait, *Instinctus Naturalis legem facimus (infanos si demas & mente captos) consensum univ. salem. Particularia enim tanquam suspecta, & IMPOSTURAM olentia, vel saltem tanquam erroribus diluta, habuimus semper.* Ubi vides, imposturam olere Herberto quidquid ita verum credunt particulares hominum cœtus, ut non consensu orbis universali recipiatur; adeoque, imposturam ipsi olere potissima Ecclesiæ Christianæ dogmata, quippe quæ nec Paganos, nec Judæos, nec Muhammedanos, recipere in confesso est. Similiter ejusdem operis pag. 203. nihil tamquam verum, id est, certum, admitti debere disputans, nisi quod attestantem habeat aliquam nostram facultatem, sive cujus veritatem sensus aut intellectus (solo lumine naturali collustratus) doceat, *Artem*, scribit, *ex quibus ista omnia enodari possunt, heic pandimus. Neq; igitur deinceps IMPONANT Schola. Eadem enim si dentur facultates, eadem objecta, nisi conditiones, (vera scilicet methodus) desint, cur hic illo sapientior evaderet?* imposturas iterum Christianæ religionis Doctoribus, qui multa utique credenda immotoque assensu tenenda tradunt mysteria, quorum rationem nullus sensus, nullus sibi relictus intellectus humanus assequitur, diserte objiciens. Id quod his repetit verbis infra, pag. 257. *Quæcumq; ex facultatibus sciri possunt, heic docentur: extra illas autem neq; fidus conjectura locus. Desinant igitur deinceps IMPONERE Authores, cujuscumq; tandem classis fuerint. Cum enim circa eadem versetur objecta, cur hic illo peritior evaderet? Sobrie interea sapiendum, & potius intra facultates, quam extra. Neq; igitur calamitose Judi à Præceptore tetrico miserè distorto probrosum videatur, si subtilitates & ineptias Scholarum se minimè adsequi occlamitet, ea lege, ut res ita esse non posse, minimè diffricatur.* Amplius pag. 283. de sacris agens Ceremoniis (quo no-

nomine ipsa etiam Ecclesiæ Sacramenta sine ullo dubio complectitur) Dum, inquit, ab Antistitibus tanquam Religionis essentialis partes statuuntur, & Religioni & nobis ipsis IMPONITUR. Sic quoque pag. 289. de Revelatione, & quousque fidendum ei sit, disputans, Magnopere cavendum, scribit, ne IMPONATUR. quod atrabiliariis, superstitiosis, & causas rerum ignorantibus, ubiq; contingit. Quomodo etiam libro de Causis Errorum pag. 57. ait: Quod de Revelato & extatico pervulgari solet sensu, nisi indubiam fidem ab ipso Revelante supernaturali accipiat, eliminandum censeo; quum innumere aliter consequi possint hallucinationes & IMPOSTURÆ. Cujus loci sententiam ex iis quæ supra num. xv. allata, clarius percipere poterit lector. Sed & in Coronide dicti libri pag. 18. Ecclesiæ fugillans dogmata, speciatim de beatitudine speranda ob fidem in CHRISTUM, deque suppliciis infernalibus, Antistites & Sacerdotes suo eminere posse ait singulari loco, modo cautum sit: ne salutem æternam in iis qua multum controversa collocent; ne peccatorum remissionem facilem nimis jactent; ne supplicia, quàm quæ culpa delictorum paria, idoneaq; remetiantur; ne ultra facultates (sensus, sibi que relictum intellectum) sapiant. Secus quippe si fecerint, ait, IMPONENT. Adde operis de Veritate pag. 129. 318. 320. ubi de Logodædalis, Prævaricatoribus, Obvaricatoribus, ac iis qui auditores suis strophis emungant.

XXXIV. Imo, ut spiritum plane Ethnicum in Theologastro hoc agnoscas, ne Mosi quidem, Prophetis, Apostolis, quid? ipsimet CHRISTO, ille heic parcat. De Prophetis nempe generatim ita scribit, libro de Veritate pag. 308. 309. Ut Propheta sit aliquis, plurima postulantur. Afflatum quippe divinum dari heic necesse est, quo impregnetur mens, & ad futurorum prænotionem idonea reddatur: cujus vim tamen haud alius quàm ipse Propheta ceperit, donec eventus illum consignet & comprobet. Ex quibus liquet, longè plura ad adstruendas Prophetiarum, quàm historiæ veritates desiderari.

Vari. Neq; enim sufficit, ut futura lato quodam & indeterminate modo predicantur, nisi locus, tempus, reliquaq; circumstantia rem signantes adducantur. Quapropter etiam non solum statura, color, & ipse vultus (cum reliquis lineamentis hominem quemcunq; ab omnibus aliis distinguentibus) graphicè depingi debent; sed & actiones ejus precipue de die in diem luculenter enarranda sunt, ut sibi fidem pariat Propheeta. Nam si vaga tantummodo conjectura (qua per incertum temporis lociq; sparsim ita feruntur, ut quodis seculo vel regione obtineant) Prophetam indicaverint, quis non Propheta audierit? Cum nihil fingi possit, non dico possibile, sed etiam incongruum, & tantum non impossibile, quod non alicubi & aliquando eveniat vel accidat. Si interea veras (obscuras licet) prophetias posteris consignatas fuisse olim, contenderit quispiam, videat saltem, num, ad pictoris instar, vel formam hominis venturi particularem, aut, Historici instar, actionum diarium (una cum nominibus eorum qui interfuerint) disertim tradiderit Propheta. Nam si utroq; modo defecerit, na ille (Propheta ut fuerit) personam Propheta haud satis pro dignitate sustinuerit. Si tamen leviori negotio prophetias fieri posse contenderit quispiam, non morabor; sed, ne sibi ipsi imponat, ex animo tantum optaverim. Similiter appendice postrema libri de Causis Errorum, num. v, *Ut concedatur*, ait, alios (sive Prophetas, sive Sibyllas) spiritu divino affatos quondam fuisse, disquiri tamen debet, num ita luculenta tum temporis fuerint eorum prophetia, ut distinctam effigiem persona alicujus ventura, simul cum nomine & historia ejus perpetua, sed praesertim miracula (si qua ederentur) satis prae monstrata fuisse constet.

xxxv. Quae si vera, nec Esaias, nec Jeremias, nec ceterorum ullus, quos ut Prophetas Ecclesia Christiana veneratur, semperque est venerata, verus Propheta fuit, quum nemo eorum de CHRISTO ita sit vaticinatus, ut hujus staturam, colorem, vultum, cum reliquis ab aliis hominibus ipsum distinguen-

stinguentibus lineamentis, depinxerit, aut actionum ejus diarium tradiderit: indeque mundo imposuisse oportet viros illos, dum Prophetas, ex Dei ore futura prædicentes, se ipsos palam toties sunt professi; oportet imposuisse, præter scriptores Veteris Testamenti, Evangelistas & Apostolos, qui eorundem testimoniiis de mundi Redemptore Prophetis omnem suam doctrinam unice inædificarunt; adeo ut S. Paulus aperte profiteatur, nihil quidquam de CHRISTO dixisse se extra ea quæ Prophetæ & Moses futura prædixerint, Act. xxvi, 22. similiter ut B. Petrus impleta fuisse ait, quæ de CHRISTO Deus prænuñciaverit per os OMNIUM sanctorum suorum Prophetarum, Act. iii, 18. 21. x, 43. denique imposuerit. necesse est CHRISTUS ipsemet, quando (ut alia nunc mittamus loca) Prophetam Esaiam de se vaticinatum esse, conceptis verbis affirmat Luc. iv, 21, imo Scripturas Propheticas generatim de se testari ait Joh. v, 39.

xxxvi. Porro, quid sibi vult quod scribit auctor, libro de Religione Gentilium cap. xv, pag. 211, 212. *Ecquis Sacerdotis alicujus revelationi particulari, vel ejus somnio, - vel ipsi Deo (uti illi videbatur) dicenti, eam fidem præstitisset, ut se totum illi crederet? - Quis adstiterit, aut presens una cum sacerdote fuit, qui vocem ipsam à Deo prolataam certo sciret, & testimonium Sacerdotis confirmaret? Anne Deo ita familiaris erat olim quispiam, ut illum ex voce noverit? Certe eo hæc tendunt unice, ut suspecta reddatur Mosis & Prophetarum fides, dumque ad allocutiones & revelationes divinas provocant, fraudis ac imposturæ illi insimulentur. Tametsi enim jamjam expresso loco de Gentilibus proprie agat auctor, rationibus tamen utitur generalibus, quæque (ex Herberti sane mente & sententia) non minus contra nostros Prophetas, quam Ethnicorum Vates, habent roboris. Et ne dubites, supra allato testimonio jungimus alterum, quod ejusdem libri pagina 217. 218. legitur. Ibi enim aperte disputans auctor de iis generatim quæ*

præter quinque ipsius articulos ut necessaria ad religionem requiruntur (requiruntur autem hujusmodi multa etiam a Christianismi professoribus) dubia illa & suspecta facere ex eo conatur, quod non nisi testis singularis auctoritate nitantur. Verba impostoris: *Si plurima alia ad religiosum Dei cultum postulari, quam quæ in quinque articulis supra memoratis continentur, mordicus contenderint sive prioris sive posterioris seculi Sacerdotes, ea nempe quæ ex oraculo aliquo divino, sive effato aut VERBO DEI (ecce, heic manifesto Christianos tangit, quibus Verbi Dei appellatio, ut Paganis Oraculi, familiaris) jubentur ita quidem, pace tantorum virorum, non inepte responderit laicus Gentilis, scilicet ut oraculum hujusmodi, sive effatum, sive VERBUM DEI, asseratur, requirere, - ut cunctis sit manifestum, doctrinam, quæ ex oraculo, sive effato, aut VERBO DEI, cuditur, ad posteros ita intime spectare, ut in fidei articulum necessario transeat, tum ob id potissimum, quod ex testis singularis officina hujusmodi omnia fere prodeant.*

xxxvii. Amplius & illa expende, obsecro. quæ leguntur Appendice postrema libelli de Causis Errorum num. v: *Disquiri debet, - an ex Miraculis editis ea alicui homini vel personæ adhibenda sit fides, ut illum arcanorum Dei consiliorum conscium fuisse, aut potestatem conflandi novam Religionem à Deo summo habuisse, tuto satis statuerit laicus, etiamsi pro numero Articulorum in Religione nova extantium miracula nova sigillatim in eorum sanctionem passim patrata essent: cum vaga quadam miracula à Magis & Incantatoribus facta, quin & à Præstigiatoribus & Impostoribus populo ostensa fuisse, passim testentur historia, sed ut nullus novus tamen religiosus inde adornaretur cultus.*

xxxix. Nimirum, si ex editis miraculis non ea alicui habenda fides, ut illum arcanorum DEI consiliorum fuisse conscium, tuto satis statuatur; imposturas oportet esse quæ habentur Exodusi iv, 1. seqq. videlicet quod ipse Deus ter opt. max. causantem Mosen:

Mosen: *Ecce, non credituri sunt mihi Israëlita, neq. auscultaturi voci meae; nam dicent, non apparuit tibi Ithoda: miracula jubet edere, UT CREDANT*, inquit, *apparuisse tibi Ithodam Deum patrum suorum. & rursum: Hoc fiet, si non crediderint tibi, neq. auscultaverint vocem & signo priori, ut credant voci & signo alteri.* imo ipsum CHRISTUM falli oportet & fallere (ignoscas ex sententia hostis tui hæc experimenti, mi JESU!) quando ita Judæos compellat, Joh. x, 37. *38. Opera quæ ego facio in nomine Patris mei testantur de me. Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi: sin vero illa facio, etiamsi mihi non credatis, operibus tamen (miraculis, quæ a me eduntur) credite.*

xxxix. Deinde heic nota denuo, quam suaviter conspiret in omnibus cum priscis Christianismi obrectatoribus novus e Britannia Calumniator. Solebant videlicet isti, ubi pro CHRISTI deitate doctrinaque cœlesti demonstranda, ejus miracula a nostris urgebantur, quæ a famoso illo Apollonio similibusque Magis & præstigiatoribus patrata essent *θαυμασι*, iisdem opponere. Quo de argumento, sub titulo *Philalethes*, singulare opus edidit Hierocles, ab Eusebio Cæsariense confutatum. Sed & Lactantius lib. v, cap. iii, de quodam Bithyniæ Philosopho, fidei Christianæ antagonista, *Cum, inquit, facta CHRISTI mirabilia destrueret, nec tamen negaret, voluit ostendere, Apollonium vel paria, vel etiam majora fecisse.* Mirum, subjungit, *quod Apulejum prætermisit, cujus solent & multa & mira memorari.* Ac fane consuevisse Gentiles Apollonio Apulejum heic jungere, docent illa Porphyrii, apud Hieronymum in PL. LXXXI, 8. *Non est grande, facere signa. Nam fecere signa in Egypto Magi contra Mosen; fecit Apollonius, fecit & Apulejus;* docet item Marcellinus, epistola ad Augustinum (est in volumine epistolarum Augustinianarum iv) ubi de Paganis scribit: *Nihil aliud Dominum, quam alii homines facere potuerunt, fecisse mentuntur. Apollonium suum nobis, & Apulejum, aliosq. Magicæ artis homines,*

omnes, in medium proferunt, quorum majora contendunt extitisse miracula. Ad quæ respondet Augustinus epistola v: *Quis vel risu dignum non putet, quod Apollonium & Apulejum, ceterosque magicarum artium peritissimos, conferre CHRISTO vel etiam præferre conantur?* Ita, inquam, a miraculis petatum argumentum, quod pro Deitate CHRISTI divinaque ejus doctrina evincenda veteres urgebant Ecclesiæ *ἑσμάχοι*, eludere conabantur Gentiles: quorum vestigiis quam accurate heic etiam insistat Herbertus, ante recitata ipsius verba Sole clarius ostendunt. Et quamquam, CHRISTUM fuisse Magum, Magiæque virtute, uti & discipulos ipsius, miracula factitasse, quæ Paganorum erat blasphemia, non æque diferte idem afferat; declinans scilicet, quoad fieri potest, nascituram inde offensionem, & *enigmatica* ideo atq; *tenebricosa* scribendi ratione (quod ipse libro de Veritate pag. 315. & de Causis Errorum pag. 152. dissimulare non potest) data opera subinde utens; revera tamen haud aliter ipsum sensisse, ex tota disputationis ejus serie & scopo plus satis est manifestum.

XL. Unum adhuc subdicere lubet. Oportet Religionem, quæ vera, & a Deo patefacta, ita esse comparatam, ut nec nova sit, sed extiterit quamdiu fuerint homines, nec umquam, quamdiu orbis est, hominesque supersunt, pessum sititura, Hæc igitur *κερτήρια* quo minus Christianismo competere crederentur, & novitatis insimulabant illum Ethnici, & aliquando, imo brevi, interiturum eum, atque ex orbe universo exterminatum iri, persuadere mortalibus satagebant. De priori supra jam dictum. Quod attinet ad posterius, Augustinus libro XIX. de Civit. Dei cap. LIII, Paganos finxisse narrat, *Demonum responsis, quos tanquam Deos colunt, definitum esse, quanto tempore mansura esset Religio Christiana: nimirum ut coleretur CHRISTI nomen per CCCLXV annos, deinde, completo memorato numero annorum, sine mora sumeret finem.* Cujusmodi vaticinium apud Prosperum quoque Aquitanum legitur,

gitur, de Prædictionibus & promissionibus Dei libro III, cap. XXXIIX. Confer amplius quæ hanc in rem observata nobis ad Plinii de Christianis primævis epistolam pag. 186. seqq. Jam ut in eo Paganos Herbertus sequitur, quod Religionis novitatem Christianis objicit (vide supra num. XXVI.) ita non minus, etiam post tot seculorum decursum, quibus nullo Diaboli furore, nullis impiorum hominum molitionibus Christiana extingui potuit religio, hujus interitum, sui que contra Naturalismi publicam in orbem introductionem sperasse illum, plane persuadent quæ in Coronide libri de Causis Errorum pag. 17. seqq. disputat: ubi scilicet obviam ire incommodis illis nititur, quæ extimescere quis posset, *si Veritatibus Catholicis solis steterit populus*, hoc est, si Religionem Naturalem, qualem ipse commentus est, missis Christianismi mysteriis, fuerit amplexus; inter cetera sic differens: *Sed Antistitibus saltem Sacerdotibusq; haud levi detrimento esset Christiani cultus abrogatio. Sed non ita certè, quin tum Hierarchia sua veneranda auctoritas & stipendium, tum Sacerdoti, Sacrificuloq; minimo, suum obtigeris munus. Dum enim aperiendi vel claudendi Tempia, dum deprecatores publicos versus Deum agendi, dum populum veris sacris initiandi, dum conciones è suggestis edendi, dum peccatorum remissionem ex vera penitentia denunciandi, dum consolandi aegros, & sepeliendi mortuos, oblationesq; suas recipiendi, penes illos jus esset, suo prorsus eminent singuli loco.*

XLI. Atque ex hæcenus allatis ὀφθαλμοφανεῶς patere arbitramur, protestationem esse factò prorsus contrariam, quando *imposturus* se in scriptis suis uti nolle, tam sanctè asseverat Herbertus, speciatim libro de Veritate pag. 95. 141. An enim imponere non censendus ille, qui, cum nihil non Scripturæ sacræ tamquam θεόπνευστος & a Deo profectum pie credi, eique idcirco **IN OMNIBUS, quæ olim gesta prædicantur, FIDEM CONSUMMATAM** haberi posse asserat (vide supra num. IX.) unice tamen id agit,

G

ut

ut incerta esse & suspecta, partim etiam absurda, fatua, perniciofa, quæcumq; præter quinque; vi luminis naturalis cognitos articulos, ex Codice Biblico credit Ecclesia, universo orbi persuadeat? qui Credulitatem toties Christianis objicit ut certam veritatem talia amplectentibus? qui insanos proclamat summeque irrationales, quotquot mortem subire, quam revelata illa dogmata missa facere, ducant satius? qui Mosi, Prophetis, CHRISTO ipsi, omnibusque horum doctrinam sectantibus, imposturas & fraudes impingere non dubitat? qui interitum Christianæ religionis optat & sperat? qui denique nihil prætermittit eorum, quæ umquam adversus Christianismum professi ejus hostes moliti sunt, aut hodie etiamnum moliuntur? Sed nolumus rei manifestæ immorari diutius.

SECTIO II.

DE

THOMA HOBBS.

I.

Considerata Herbertiana Theologia, ad Hobbesium progredimur, sive, ut se vocare solet ipsemet, subinde etiam a popularibus aliisque nationibus vocatur, Hobbium.

II. Thomas igitur Hobbes, Malmesburiensis, non unius argumenti nec ejusdem idiomatis scripta edidit. Præcipua sunt: *Problemata Physica*, quibus annexæ propositiones de *Magnitudine Circuli*, & *Duplicatione Cubi*; *Examinatio & Emendatio Mathematica hodierna*, liber Johanni Wallisio, Professore Oxoniensi, oppositus; *Elementa Philosophiæ*, opus tribus sectionibus distinctum: quarum prima, de *Corpore* inscripta, naturam Philosophiæ in genere, resque Logicas, Physicas, Metaphysicas, & Mathematicas, peculiari nec alias usitata ratione & methodo proponit; secun-

secunda speciatim de *Homine* agit; tertia de *Cive*; porro Dialogus de *natura Aeris*; liber de *Principiis & ratiocinatione Geometrarum*, contra *fastum Professorum Geometria*; denique *Leviathan*, *sive de materia, forma, & potestate Civitatis Ecclesiasticae & Civilis*.

III. Ad ingenium auctoris hujus quod attinet, Herbertiano perquam id in multis est simile. Nam ut iste novis suis inventis, quæ jactat, magnopere se effert, aliosque eruditos superbe præ se contemnit, ita non minus ille. Scribens videlicet Hobbes ad Samuelem Sorberium, eique suum de *Aeris natura* dialogum offerens, *Convenient*, ait de societate Philosophorum, singulis hebdomadibus in Collegio Greshamensi ad promovendam scientiam naturalem convenientium, *studia conferant, experimenta faciant quantum volunt, nisi & principiis utantur meis, nihil proficient. Ignorato enim Motu, ignorari Naturam, recte censuit Aristoteles. Si ad scientias sufficeret Ingenium, nulla nobis scientia jam, dudum defuisset. Nova enim hac Academia ingenii abundat excellentissimis. Sed aliud est Ingenium, aliud Ars. Quæ per motum sunt, eorum causa per cognitionem motus investiganda sunt. Quæ cognitio, Geometria pars nobilissima, hæcenus intacta est; nisi quod hanc Ego diam illis, qui non ad victoriam conantur, sed ad veritatem, aliquatenus prævi. & paulo post: Certant mecum de Physica è Sociis Greshamensibus illi, quibus maximè creditur, & sunt quasi reliquorum Magistri. Exhibent machinas novas, ut Vacuum suum, & miras ostendant nugas: quemadmodum faciunt qui circumagunt animalia exotica, spectanda non sine pretio. Similiter ipsius dialogi pagina 13. Motus hic restitutionis, inquit, Hobbesii est, & ab illo primo & solo explicatus in Lib. de Corpore, Cap. 21. Art. 1. Sine qua hypothesis quantumcunq; labor, ars, sumptus, ad rerum naturalium indivisibiles causas invenendas adhibetur, frustra erit.* Quantum etiam supercilium præ se ferunt quæ scribit, commentarium de principiis & ratiocinatione Geometrarum ipsi dicans, ad Henricum Bennet, Ba-

ronem de Arlington: Eorum qui de iisdem rebus mecum aliquid ediderunt, aut solus insanio ego, aut solus non insanio! & præfatus in Elementa Philosophica, ad Guilielmum Comitem Devoniz: *Physica res novitia est: sed Philosophia Civilis multò adhuc magis; ut qua antiquior non sit (dico laceffitus, utq; sciant se parum profecisse obtrectatores mei) libro quem de Cive ipse scripsi. Quid autem? Nulline erant Philosophi apud Græcos antiquos, neq; Physici, neq; Civiles? Fuere certe qui sic appellabantur; teste Luciano, à quo irrisi, testibus nonnullis civitatibus, unde editis publicis sapius sunt expulsi. Sed non ob eam rem necesse est fuisse philosophiam. Vide Felleri Histor. Univerf. p. 578.*

IV. Nimirum Hobbius est, siquidem ipsius iudicio standum, de quo jure usurpes istud Poëtæ:

Ille sapit solus; reliqui velut umbra vagantur.

Quamquam, ut solemus in propria causa suspecti aut cæci etiam esse iudices, viri docti alii longe diversum de nova Thrafonis hujus Philosophia pariter & Theologia sentiant, ipsi nominatim sympatriotæ ejus, Sethus Wardus, Ricardus Cumberland, & Joannes Templerus. Cui postremo de prostrato in Idea Theologiæ Leviathanis Hobbianismo hoc cecinit *Anticus* Car. Robotham, Norfolciensis:

*Quis hic Colossus, qui tremendis faucibus
Immane hians, porrectus immensum jacet,
Vomitq; turpi, sæda ructans dogmata,
Utrumq; & hinc & inde littus polluit?
Malmsburiensis Hydra, pelago luscitans
Grandis Leviathan, & Giganteus Draco,
Informe monstrum, Belluæ Britannica,
Usg; aded, ad instar Africa, hic & angulus
Subinde nobis aliquid apportat novi.
Sed, gratia Superis! pari passu ambulat
Noxa & Medela: Aten cisò sequuntur Lite:*

Accidit

*Accidit Hydra Hercules suus : eadem Insula
 Qua dederat ortum Monstra, & interitum dedit,
 Subigitq; protinus, ipsa qua peperit, malum.
 Sic pestus improba Pelagiana luem
 Labemq; sustulit Bradardini manus.
 Sic jam Co-insularis itidem Hobbessii
 Pythona, jaculis mille confossum dedit
 Templeriana dextra, Pythii amula.
 En, quàm labascit ictus, horrendam gemens,
 Tenuisq; vastum cor Myurus occupat!
 Lethale pharetra virus en ut intimas
 Sorbet medullas corruentis Bellua!
 En, quam deartuata penitus, & ultimam
 Halans Mephitim purulento è gutture,
 Spisso cruore lata tingit aquora!
 Iawi Triumpho gloriosa laurea
 Tua (plurimum Colende) prensat tempora!
 En, quàm citatis passibus, quanto agmine,
 Adoratarum cumulo odantem prosequi
 Festinat ingens Gratulantium Chorus.
 Ara, fociq;, humana, divina omnia,
 Verenda Trinitas, Deus, Anima, & Angeli,
 Natura, Gratia, Civitas, Ecclesia,
 Ecclesiaq; peculium (Regimen, Fides,
 Ordo, potestas Clavium, Leges, Canon,
 Concilia, Synodi, Martyres, Miracula,
 Reditus, Schola, Lycea, Phrontisteria,
 Sodes Superba) & quidquid uspiam est sacri
 Vel Christiani nominis, Te οὐρανῶν
 Teriq; οὐρανῶν, Te salutant vindicem.*

*At tu, nefandūm Propalator dogmatum,
 Insanientis editor sapientia:
 Fatalitatis impia Præco & Pugil,
 Inspide materiati Adorator Dei,
 Monocondyli Fabricator inchyte Symboli,
 Fidei Novator improbe, veterum haresūm
 Interpolarum Mango nugivendule,
 Sartor Satorq̄, falsitatum strenue!
 Descende cathedra, & Spongia deletili
 Incumbito, blasphemiarum desinens.
 O te beatum, falsa si tandem scias
 Mutare veris! Bis at o miserum, si neges!*

v. Ad superiora vero ut revertamur, sicut *Φιλαντία* ani-
 mique elatione Herberto Hobbius non cedit, ita neque zelo e-
 vertendi Religionem Christianam, ejusque fundamenta concu-
 tiendi. Quamquam non eodem modo ut ille, sed plane diver-
 sa ratione impium istud negotium aggrediatur. Etenim quum
 Herbertianæ Theologiæ *πρώτον ψῦδος* sit, nihil ut certum in-
 dubitatoque verum in Religionis causa admitti oportere nisi
 quod Sensuum Rationisque humanæ judicio, & Univerfali om-
 nium, qui quidem sanæ mentis sunt, Consensu comprobetur,
 Hobbius contra, Rationi & Consensui tam parum tribuens, ut
 ne quidem, Deum esse, ex Naturæ lumine omnibus mortalibus
 constare, aut constare posse, palam doceat (vide librum de Ci-
 ve cap. xiv, 19. in Annotat. & confer cap. xiv, 15. xvi, 1.) a Pote-
 statis Civis arbitrio Religionis summam suspendit, & illo solo
 heic acquiescendum, eique rationem humanam absolute sub-
 mittendam esse disputat. Quod cum adeo portentosum sit
 dogma, ut sano homini in mentem venire id potuisse, vix sibi
 persuasurus sit lector, operæ pretium fuerit, quod revera pri-
 marium hoc sit universæ Hobbianæ Theologiæ fundamentum,
 ex scriptis ejus paulo curatius ostendere.

vi. An-

vi. Ante omnia itaque notetur heic locus ex Leviathane, cap. xxxiii; ubi de Scripturæ sacræ auctoritate disputans Hobbius, *Quatenus*, ait, *non differunt Scriptura à Legibus Natura, dubium non est, quin sint Leges Dei, auctoritatemq; habent omnibus qui ratione naturali præditi sunt manifestam. Sed auctoritas hac alia non est, quam qua doctrina omni morali, si vera sit, attribuenda est. Si Leges à Deo ipso factæ sint, nempe leges divina positivæ, nulla accedente auctoritate humana, illis solis Leges sunt, quibus Deus ipsas ita promulgavit, ut nulla illis per ignorantiam relinquatur excusatio. Illi igitur, quibus Deus non revelavit supernaturaliter, quòd Scriptura ab illo sint, vel eos, qui illas prædicant, ab eo missos esse, nulla, ut eas recipiant, auctoritate obligantur, præterquam ejus qui summam habet in civitate potestatem. Is enim Legislatores solus est. Rursus, si auctoritas Civitatis non sit quæ Scripturas facit esse Leges, auctoritate aliqua alià vel privatà vel publicà id fiet. Si privatà, is solus ad obedientiam tenetur, cui Deus illas supernaturaliter pro Legibus dictavit. Nam si unusquisq; pro Legibus Divinis habere obligaretur quicquid aliquis prætextu Inspirationis vel Revelationis obtruderet (in tanto hominum numero, per arrogantiam, vel ignorantiam, somnia, phantasmata, insaniamq;, pro Spiritus divini testimoniis accipientium, vel per ambitionem falsè jactitantium) impossibile esset ut leges ullæ pro Divinis agnoscerentur. Sin Scriptura Leges fieri non possunt sine auctoritate publica, auctoritas illa Civitatis erit, vel Ecclesie. Atque ita porro, quòd Ecclesie esse nequeat, ostendere satagit, ut obtineatur, esse Civitatis, sive ejus penes quem summa in civitate potestas est.*

vii. Videlicet, quemadmodum Herbertus, in Scripturæ sacræ scrutinio Notitias Communēs, quas vocat, sive ea quæ ex Naturæ lumine omnibus nota, separare jubet ab his quæ ex Revelatione accessisse Christiani credunt; & illa ut indubitato certa omnibus amplectenda docet; ista vero non nisi hac lege admittenda, si attestantem habeant aliquam nostram facultatem, hoc est

est, si sensuum intellectusve naturali iudicio approbentur (vide sect. 1, 22.) ita Hobbius, similiter quæ ex se manifestæ veritatis sunt in Codice Biblico, a ceteris non æque natura sua cognitis secernens, illa per se apud universos homines auctoritate valere docet; ad hæc vero recipienda neminem obligari nisi auctoritate ejus qui summam in civitate potestatem obtineat: solos illos si excipias quibus supernaturaliter talia Deus revelavit; immediate puta. Nam uti secundum Herbertianam Theologiam Revelatio proprie non datur nisi respectu ejus cui ipsi immediate aliquid divinitus patefactum (vide sect. 1, 15.) sic idem tenere Hobbium, clare monstrant quæ leguntur in Leviathane cap. xxxii: *Alloquitur homines Deus aut immediate, aut alterius hominis, cui immediate loquutus ante erat, mediatione. Quomodo hominem immediate alloquatur, intelligi forte potest ab iis, quos ita alloquutus est; sed idem ut ab alio intelligatur, si non impossibile, certe difficillimum est! Nam si quis mihi diceret, Deum sibi supernaturaliter & immediate loquutum esse, dubitanti, an id verum esse, non facile intelligo, quibus argumentis mihi fidem faceret. & paulo post: Quamquam in somnio, in visione, per vocem, & per inspirationem, hominem alloqui potest Deus omnipotens, dicenti tamen, Deum sibi ita loquutum esse, credere obligatur nemo, homini scilicet, qui & errare, & (quod pejus est) mentiri potest.* E quibus testimoniis & illud patet, sicut de Herberto supra sect. 1, 17. monuimus, etiamsi prima fronte videatur non omnem Revelationis certitudinem negare, sed eorum dumtaxat intuitu quibus non est immediate doctrina aliqua divinitus manifestata; si tamen paulo attentius asserta ejus considerentur, quod ne ipsi quidem Prophetæ & Apostoli suis revelationibus citra deceptionis periculum fidere potuerint, omnino illum statuere: ita de Hobbio, eodem, si non potiori jure, illud ipsum dicere licere. Eo nimirum tendit, quod ait: *quomodo hominem immediate Deus alloquatur, intelligi forte posse*

posse ab iis quos ita alloquutus sit; item, qui Deum sibi loquutum esse dixerint, homines fuisse qui ERRARE potuerunt.

ix. Sed subjiciemus adhuc alia nonnulla quæ eandem in rem dicto loco habet Hobbius. *Quibus, inquit, Deus loquutus est in scripturis sacris, non immediatè loquutus est, sed per Prophetas; idq; omnibus aqualiter. Qui Deum in Somnio ad se loquutum esse dicit, Deum ad se loquutum esse, somniasse se dicit. Somnia autem aliena pro Verbo Dei nemo accipiet; præsertim si somnia maxima ex parte naturalia esse, & ab arrogantia & superbia somniantis procedere posse sciat. Qui Visionem à Deo vidisse, aut Vocem audisse se dicit, somniasse creditur: sapæ enim & facile vanis & imperitis hominibus somnia illudunt. Qui supernaturaliter inspiratam sibi esse à Deo doctrinam aliquam novam dicit, sapientibus ingenii sui admiratione insanire intelligitur. Nolo transcribere quæ porro sequuntur impia & blasphema; nec hæc quidem recitaturus, ni ad frangendam eorum extremam pertinaciam facerent, qui, nimio Hobbii amore fascinati, nihil in ejus scriptis occurrere quo Prophetarum & Apostolorum auctoritati detrahatur, persuasum sibi habent, certe persuadere aliis conantur.*

ix. Hi ergo ut rubore suffundantur, superioribus placeat adjicere quæ nominatim de magno illo Dei servo Mose, ad divinam ejus auctoritatem evertendam, sane dubiam & suspectam reddendam, Leviathanis capite XL. leguntur: *Non, ut Mosi Israëlitzæ obedirent, jussit Deus. Nec enim illos alloquutus est nisi mediante Mose ipso. Dicit autem Christus (Joh. 5, 31.) Si testimonium dico de me ipso, testimonium meum non est verum. Auctoritas ergo Mosis, sicut Auctoritas ceterorum Principum omnium, fundari debuit in consensu populi promittentis obedientiam. & capite XLII: Quoniam Rege obligari potest nemo, qui nescit, an à Rege lata sit, nec ne; quomodo obligari potuit populus Israëliticus ad præstandam omnibus Legibus Mosaicis obedientiam, qui, ne ad montem Sinai accederent, & quid*

H

Mose

Mosi Deus locutus est, audire prohibiti fuerant? Ad quod respondeo: Legum illarum aliquas, nempe Tabulam secundam, Leges naturales divinas aternas esse; & per se obligare. De Tabula prima difficilis fortasse fuisset responsio, nisi populus seipsos ad obediendum Mosi obligasset, his verbis (Exod. 20, 19.) Loquere tu nobis, & audiemus: sed ne loquatur nobis Deus, ne moriamur. Utque appareat, quo loco apud Hobbium sint Prophetæ generatim, & quam non pro viris Θεοπροφῆταις eos habeat, notetur, qui omnium instar heic esse potest, locus ex fine capituli XL Leviathanis: Cum Jus Regum manifestum sit, & populus, atq; etiam aliquando ipsi PROPHETE ID NON INTEL-LIGANT, jura Regum exemplis ductis ab ignorantia populi, vel à doctrina Prophetæ oppugnari iniquum est.

x. Sed & spectant huc quæ Elementorum Philosophiæ sectione II, cap. XIV, 3. 4. idem habet Hobbius: *Circa res supernaturalis nemini credimus nisi quos prius factum aliquod fecisse supernaturalis credimus. Dicenti autem alicui, ea quæ dicit vel docet confirmata miraculis esse, quomodo credi potest, nisi & ipse miraculum ediderit? Nam si homini privato sine miraculo credendum sit, cur diversa docentium uni magis quam alteri? Religionis ergo nostræ pars maxima & Deo gratisimæ Fides, ab hominibus privatis, nisi faciant miracula, dependere non debet. Si Religio (præter eam quæ consistit in Pietate naturali) ab hominibus privatis non dependeat, tunc necessarium est (cessantibus jamdudum miraculis) ut dependeat à Legibus civitatis. Religio itaq; Philosophia non est, sed in omni civitate Lex; & propterea non disputanda est, sed implenda.*

xI. Per homines privatos auctor intelligit quoscumque in civitate sic agentes, ut penes ipsos non sit summa potestas, sive (ut alias loquimur) majestas. Hos igitur, cujuscumque tandem sint conditionis, in religionis negotio audiendos esse negat, ni miraculis fidem sibimetipsis fecerint; etiamsi quæ docent, olim miraculis firmata esse dicant. Etiamsi, inquam,

Theo-

Theologi & Concionatores capita religionis ut immoto assensu complectenda proponant, tamquam dogmata, quorum divina veritas miraculis olim confirmata fuerit, tamen, ex Hobbii sententia, pro talibus illa agnoscere non tenemur, nisi miraculis ante sibimet auctoritatem concilient Doctores; quumque ea hodie cessent, alio loco habenda non sunt, secundum novam ipsius sapientiam, dogmata religionis, quam quo leges habentur positivæ in republica, quarum vis & auctoritas omnis a potestate civili pendet.

XII. Atque hinc dilerte docet auctor libro de Cive cap. XVII, 27. quod *Scripturae sacrae interpretatio, hoc est, jus Controversias omnes determinandi, dependeat & derivetur ab auctoritate illius hominis, vel cætus, penes quem est summum imperium civitatis.* Eamque auctoritatem tantam esse vult, ut in rebus abstrusissimis quoque & obscurissimis, ipsis imo facti quæstionibus (uti vocant) simpliciter illi sit acquiescendum, nosterque intellectus eidem absolute submittendus. Quam in rem notari meretur præ cæteris locus Leviathanis cap. XXXVII: *Etiam Miracula, qua prætentur doctrinis, debemus videre ipsi, & quantum possumus, excutere, & examinare, & secundum rationem Publicam, id est, secundum rationem ejus qui summam habet in civitate potestatem, de veritate Miraculi judicare.* Exempli gratiâ, si quis dicat, quod post certa verba ab ipso prolata super buccam panis, non sit amplius Panis, sed Deus, vel Homo, etsi oculis, ut ante, Panis videatur; causa nulla est, cur quis ita factum realiter esse putet, neq. illum timeat, donec à Deo per illum, qui locum ejus in civitate tenet, utrum realiter factum sit nec ne, inquiserit. Et siquidem ille negat, tunc sequitur id quod à Mose dictum est Deut. 18. 22. *Temerè loquutus est, non timebis illum; sin factum esse realiter dicat, acquiescendum est.* Item in miraculis, que non vidimus facta, sed fama tantum audivimus, consulenda est Ecclesia Civitatis, id est, is qui summam in ea habet potestatem, quousque fama auctoribus credendum sit.

xiii. Gemina his sunt quæ habentur libro de Cive cap. xv, 18. Si queratur: an obediendum civitati sit, si imperet aliquid dici, vel fieri, quod non est directè in Dei contumeliam, sed ex quo per ratiocinationem consequentia contumeliosa possunt derivari; veluti si imperetur Deum colere sub imagine, coram iis qui id fieri honorificum esse putant? Certè faciendum est. - Quamquam enim huiusmodi imperata possunt esse interdum contra rectam rationem, ideoq; peccata in iis que imperant, non tamen sunt contra rectam rationem neque peccata in subditis: **QUORUM IN REBUS CONTROVERSIS RECTA RATIO EST EA QUE SUBMITTITUR RATIONI CIVITATIS.**

xiv. Quid? quod ipsam Scripturæ sacræ canonizationem civili quoque potestati non semel tribuit Hobbius. Nimirum Leviathanis cap. xxxiii ait, *libros illos solos Canonicos, id est, Leges esse in unaquaq; civitate, que summi Imperantis auctoritate late sunt.* (ubi stylo perplexo, ut sæpe alias, animi sensa auctor exprimit. quid enim est, quæso: *libros illos solos Canonicos esse, que summi Imperantis auctoritate lata sunt?*) & cap. xlii, *Potestas, inquit, per quam Decalogus factus est in Legem Civitati Israëlita, erat penes Moysen, & post illum, penes Sacerdotem summum, qui erat civitatis summus Imperans.* Hactenus ergo Scripturæ sacræ canonizatio ad eum pertinuit qui summam in civitate potestatem habuit civilem. Nec aliter Regum & Esdræ temporibus se rem habuisse, paulo post asseverat; ac deinde, *Testamentum Novum, scribit, in iis locis tantam Lex est, in quibus ita à summa potestate civili facta est.* Videlicet ut leges positivæ non universos homines, sed uno regnante civitate sociatos tantum obligant, eoque *vovos idios, leges propria,* Aristoteli Rhetor. lib. i, cap. x & xii, dicuntur: ita libros quoque Biblicos latius non valere vult Hobbius, quam qua patet potestas ejus civilis qui recipiendos illos proque divinis habendos sanxit. Quo etiam spectat quod paulo post antè recitata verba ait: *Eos qui doctrinam Christi recipere noluerunt, eo nomine peccavisse*

cauisse nusquam legimus; sed hoc tantum, in peccatis suis mortuos fuisse, i. e. peccata eorum contra Leges, quibus obedire debuerunt, remissa non fuisse: nimirum peccata eorum contra Leges Natura, & contra Leges Civiles sua cuiusq; civitatis retenta fuisse. Verbum quidem Dei pro Lege habere obligantur homines universi; ut autem pro verbo DEI resipere quicquid in Dei nomine ab homine mortali pronuntiaretur, aut quod Legibus civilibus, quas custodiendas esse Deus iussit, contrarium decreteretur, obligati non erant.

xv. Quæ postrema in primis, ut cum antiquis Ethnicis Hobbius conspiret, manifesto ostendunt. Apud hos videlicet atrox erat crimen, maximeque Legibus, etiam sub capitali supplicio, prohibitum, in iis quæ ad Religionem spectabant, aliquid innovare. Inter ipsas Romuli leges, prout a Franc. Balduino sunt editæ, septima est: *Deos peregrinos, præter Faunum, ne colunto.* & Cicero, libro II. de Legibus, tamquam a veteribus accepta hæc recenset: *Separatim nemo habessit Deos, neve novos: sed nec advenas, nisi publice adscitos, privatim colunto.* Atque hinc Livius, libro XXV, cap. I, memorat, quum belli tempore, externa religio urbem incessisset, ritusque Romani cœpissent contemni, primo secretas bonorum indignationes fuisse exauditas, deinde ad Patres etiam & ad publicam querimoniam rem excessisse; inculatis graviter ab Senatu Ædilibus Triumvirisque capitalibus, quod non prohiberent: tandem M. Æmilio, Prætori urbis, negotium ab Senatu datum, ut novis religionibus populum liberaret. Adde quæ idem habet lib. XXXIX, cap. XVI, & Valerius Maximus lib. I, cap. IV, Dionysius Hallicarnassæus cap. II, Paulus Jærus Sententiarum receptarum libro V, tit. XXXI, cujus verba: *Qui novas & usi vel ratione incognitas religiones inducunt, ex quibus animi hominum moveantur, honestiores deportantur, humiliores capite puniuntur.* Porro Josephus libro II contra Apionem testis est, apud Persas quoque multos ob peregrinæ reli-

gionis causam suppliciiis acerbissimis affectos; & Scythas ex Græcia reversum Anacharsim suum interemisse, Græcorum Deos colentem; denique de Atheniensibus annotat, quod mulierem quamdam Sacerdotem ob exterorum Deorum cultum interfecerint, capitisque decreverint supplicium, si quis peregrinum aliquem Deum introduceret. Confer Actor. xvi, 19. seqq. xvii, 18. seqq. Justinum M. Apologia ad Antoninum Pium, Origenem lib. i adversus Celsum, Eusebium lib. vi Præparat. Evangel. Cyrillum Alex. lib. vi contra Julianum.

xvi. Nempe credebant viri Politici, mutationem Religionis ipsarum quoque Legum & moris a majoribus traditi mutationem asserre. Unde Symmachus, Parænesi ad Valentinianum, Theodosium, & Arcadium, ubi Romam introducit pro recepto idolorum cultu declamantem, eam sic inter alia loqui facit: *Nemo me putet solam causam Religionum tueri. Ex hujusmodi facinoribus (mutatione sacrorum) orta sunt cuncta Romani generis incommoda.* Et Mæcenas, consilia, quibus admittis, feliciter imperaturus esset, Augusto suggerens, apud Dionem Cassium libro lxi, inter alia, τὸ μὲν βῆον, inquit, πάντα πάντως αὐτὸς πείθει καὶ τὰ πατέρα, καὶ τὰς ἄλλας πῶν ἀνάγκασε. τὰς δὲ δὴ ξενίζοντάς πειθεῖ αὐτὸ καὶ μίσει καὶ κόλασει, μὴ μένον τῶν θεῶν ἕνεκα, ὧν καταφρονήσας ἕδ' ἄλλὰ ἂν πῶν ὑπερησίου, ἀλλ' ὅτι κανὰ πρὸ δαιμόνια οἱ πῶντοι αἰτίαι φέρονται, πῶν ἀναπίθουσι ἀλλοτριονομῶν κακῶν καὶ συναμοσίας καὶ σεσείους ἰταρσιαῖν γίνονται, ἀπὲρ ἤκουσιν μοναρχία συμφέρει, Deos semper & ubiq, ita cole, ut moribus patriæ receptum est, ad eundemq, cultum alios compelle. Peregrinarum vero religionum auctores odio & suppliciiis prosequere: non Deum modo gratia, quos qui contemnit, haud dubie nil aliud quoque magni faciet; sed propterea etiam, quod, qui nova Numina introducunt, multos ad usum peregrinarum legum pelliciunt. Inde conjurationes, coitiones, & conciliabula existunt, quæ nullatenus Monarchia commoda.

XVII. Quum proinde proposita ab Apostolis virisque; Apostolicis CHRISTI doctrinam cupidissime olim amplecterentur nationes, ut legum patriarum violatores, hominesque factiosi & rebelles, traducebantur, gravissimasque hoc nomine persecutiones ab idolorum cultoribus sustinebant. Ita Eusebius, sub initium libri IV Præparat. Evangelicæ, Paganos affirmare ait, ἡμᾶς τὰ μέγιστα ἀσθεῖν πρὸς ἕτους ἑμφανείς καὶ ἐνεργητικὰς δυνάμεις ἐν ὑδενὶ λόγῳ τιθαρμούς, ἀντι- κρῆς δὲ ὄψανομῶντας δέον σέβειν ἕκαστον τὰ πάτρια, μηδὲ κινῆσαι τὰ ἀκίνη- τα, σοιχεῖν δὲ καὶ ἐφέπειον τῇ τῶν πατρῶν εὐσιβείᾳ, ἀλλὰ μὴ πολυ- πρηγμονῶν ἔρωπι καινοτομίας. Τούτῃ γὰρ φασὶν ἐπαξίως καὶ ἰάτατον ὑπὸ τῶν νόμων ὡρῶσαι τοῖς πλημμελεῦσι τῶν ζῆμίων, *impie nos facere, qui tam manifestas & beneficas virtutes (Deos) contempnamus, leges patrias transgredientes, quas oporteat unumquemque servare neque movere non movenda, ingredi autem & sequi majorum pietatem: præsertim cum a legibus capitalis pœna adversus eos decernatur, qui secundum leges & consuetudines Deos non venerantur.* & in edicto, quod in Historia Eusebii Ecclesiastica, lib. IIX, cap. XVII, recitatur, Gentilium Imperatorum de Christianis hæc sunt verba: Ἰνὶ λογισμῷ ποικί- τη ἀντὶς πλεονεξία καταχρήκει καὶ ἀνοία κατελήθει, ὡς μὴ ἐπιπᾶν τοῖς ὑπὸ τῶν παλαιακαταδειχθεῖσιν, ἀπὸ ἰσως πρῶτον καὶ οἱ γονεῖς αὐτῶν ἦσαν κατα- τίοντες· ἀλλὰ καὶ τὴν αὐτῶν πρῶτον, καὶ ὡς ἕκαστος ἐβύλετο, ἕτους ἑαυτοῖς καὶ νόμοις ποιῆσαι, καὶ τῆς πρῶτον φυλάττειν, καὶ ἐν ἀξίᾳ φέρειν ἀξίᾳ πλῆθι σπᾶγειν, *Tanta eos arrogantia ac temeritas veluti ex consensu quodam induserat, ut majorum institutis, quæ fortasse ab ipsorum parentibus sancita fuerant, minime acquiescerent; sed singuli pro arbitratu suo ac libidine leges sibiipsis constituerent, easque observarent, & in diversis se- cētis atque sententiis diversos cogerent catus.* Eodem spectat, quod Christiani nefaria conspirationis homines audiunt Galerio maxi- mo Proconsuli, in Actis passionis Cypriani; *homines deplorata factiōnis, & plebs profana conjurationis, Cæcilio apud Minucium Felicem; plebs rebellis, apud Prudentium, in Romano, hymn.*

xiv, 62. Videatur & Tertullianus in Apologetico passim, imprimis cap. xxxiix, seqq. Origenes item adversus Celsum libro iii.

xix. Violentam isthanc Factionis suspicionem quo pacto a se depulerint Christiani primævi, e priscis fidei nostræ Apologetis notum est. At si Hobbii ea vixisset ætate, contra Christianos omnino pronunciaisset, pro verbo Dei recipientes quod legibus civilibus docebatur contrarium, & ad quod recipiendum ideo non erant, ex ejus quidem sententia, obligati. Legibus namque Gentilium civilibus, vel, quod idem est, præscripto a legibus illis cultui publico, adeo non erat conformis Religio Christiana, ut pro mero etiam Atheismo Pagani hæc haberent; velut libro de Calumniis Gentilium cap. iix, & commentario in Justinum Martyrem pag. 30. 85. ostendimus. Factiosi igitur, Hobbii si standum judicio; veteres fuerunt Christiani; seditiola fuit e cœtu illo, v. gr. Virgo Eulalia; quam sic loquentem introducit Prudentius, hymno ix, 71.

*Quæritis, o miseranda manus,
Christicolum genus? En, ego sum
Demonicis inimica sacris.
Idola protero sub pedibus,
Pectore & ore Deum fateor.*

& de qua, blandis a Præside verbis ad sacrificandum invitata, hæc paulo post habet:

*Infremit, inque Tyranni oculos
Spuma jacit: simulacra dehinc
Dissipat; impositamque molam
Thuribus pede profubigit.*

Nec horrere novum hunc Theologum conceptis verbis seditiolæ doctrinæ Christianismum postulare, monstrat locus in libro de Cive cap. xii, 6. *Vulgo docetur, Fidem & sanctitatem non studio*

studii & ratione naturali acquiri, sed semper supernaturaliter hominibus infundi vel inspirari. Reditur igitur ad cognitionem privatam boni & mali, quæ concedi non potest sine civitatum dissolutione. Cujus paragraphi summa in margine sic exprimitur: Fidem & Sanctitatem non studio & ratione acquiri, sed semper naturaliter infundi & inspirari, SEDITIOSA OPINIO. Quam marginalem notam ipsum Hobbius habere auctorem, ex præfixa libro de Cive; Gassendi ad Sorberium epistola liquet vide infra num. xxvii. Non possum quin adjiciam, quæ sub ejusdem paragraphi finem habentur, Christianum (scilicet!) auctoris ingenium prodentia. Nata est, inquit, ab insanis hominibus illa opinio, qui scripturarum lectione copiam verborum sacrarum nacti, ita ea concionando connectere soliti sunt, ut eorum oratio nihil significans imperitis tamen hominibus divina videatur. Cujus enim ratio nulla, oratio divina apparet, is necessario divinitus videbitur inspiratus.

xix. Sed redeamus ad propositum. Ostensum est supra, quod, secundum Hobbius doctrinam, in religionis negotio intellectus humanus absolute submitti debeat summæ potestatis civilis dictaturæ. Suntque eam in rem præ ceteris observanda illa ejus verba, num. x. exhibitæ: *Religio Philosophia non est, sed in omni civitate Lex; & propterea non disputanda est, sed implenda.* item ista, quæ recitavimus num. xiii: *Subditorum in rebus controversis recta ratio est ea quæ submittitur rationi Civitatis.* Operæ vero pretium est, spectare, quomodo & hæc cum Gentilium scitis placitisque concordent. Ut igitur de Religione disputandum non esse, nec ibi rectam rationem audiendam, docet Hobbius; ad eundem modum jam olim, apud Tullium libro iii de natura Deorum, dicebat Cotta: *Nam me ex ea opinione, quam à majoribus accepi de cultu Deorum immortalium, ullius unquam oratio, aut docti aut indocti, movebit; Balbumque sic affabatur: A te Philosopho rationem accipere debeo Religionis; majoribus autem nostris, etiam*

nulla ratione reddita, credere. Quem locum ex Cicerone repetens Lactantius, Institut. libro II, cap. VI, *Haec, inquit, sunt Religiones, quas, sibi à majoribus suis traditas, pertinacissime tueri ac defendere perseverant Ethnici: nec considerant, quales sint; sed ex hoc probatas atq; veras esse confidunt, quod eas veteres tradiderunt: tantaq; est auctoritas vetustatis, ut inquirere in eam, scelus esse ducatur. Itaq; creditur ei passim tamquam cognita Veritati.* Quomodo & libro V, cap. XIX, de iisdem Paganis ait: *Inhaerentes persuasioni vulgari, libenter errant, & stultitia sua favent. A quibus si persuasionis ejus rationem requiras, nullam possunt reddere, sed ad majorum judicia confugiunt: quod illi sapientes fuerint, illi scierint, quid esset optimum: seque ipsos sensibus spoliant, ratione abdicant, dum alienis erroribus credunt.* Ex quibus apparet, convenire in eo Hobbii veterumque Ethnicorum sententias, quod, ubi de Religione res est, ab alieno, eoque mere humano, pendere oporteat arbitrio; & in hoc solum aliquid esse discrepantiæ, quod ille summæ potestatis civilis, isti majorum auctoritate omnia heic metiantur. Tametsi duo ista non sint ita semper diversa, quin aliquando possint coincidere.

XX. Ut vero rectius adhuc Hobbianæ Theologiæ assequaris mysteria, explicari meretur aliquanto distinctius, quid sit ipsi, in rebus ad Religionem pertinentibus intellectum summæ potestatis civilis nutui submittere? Id igitur perspicue docet Leviathanis cap. XXXII, *Quoties, scribens, in locum aliquem difficultiorem, quam ut à nobis examinari possit, incidimus, intellectum nostrum verbis ipsis, sine examine Philosophico, (propter mysteriorum divinarum incomprehensibilitatem) debemus subicere & captivare. Mysteria enim, ut pillule, quas morbo laborantibus prescribunt Medici, si deglutiantur integra, sanant; mansæ autem plerumq; rebomuntur. Subjectio autem intellectus non ita intelligitur, ac si teneretur aliquis alicujus alterius sententiæ consentire: nam Sensus, Memoria, Intellectus, & ratio nostræ,*

in potestate nostra non sunt; sed tales sunt, quales res ipse necessario in nobis efficiunt. Intellectum tunc subjicere dicendi sumus, quando illis, quorum est de doctrina statuere, (iis puta, penes quos summa in civitate potestas) non contradicimus.

xxi. Videlicet ex Hobbii sententia piaculum minime est, magistratui ut obtemperes, concedere aliquod religionis dogma, verbisque externis profiteri tanquam verum, cui tamen internum assensum nullo modo præbeas: sed id recte omnino fieri, docet libro de Cive cap. xix, 4. 6. 14. Quo postremo loco asserit, quod, *excepto uno articulo, JESUM ESSE CHRISTUM, qui necessarius sit ad salutem de fide interna, cæteri omnes pertineant ad obedientiam tantum: qua quidem præstari potest, inquit, etsi quis non internè credat (modo cupiat credere, & externe profiteatur, quoties opus est) quacunque ab Ecclesia proponuntur, hoc est, (ut Ecclesiæ vocem explicat auctor Leviath. cap. xxxvii.) ab eo qui summam habet in Ecclesia potestatem. Quem vero heic excipit unum interna fide credendum articulum, de eo in Leviathane, cap. XLII, hæc habet: Quid (inquit aliquis) si Rex, vel Senatus, aut quicumque summam in civitate habet potestatem, credere in Christum prohiberes? Respondeo, prohibitionem talem frustraneam ideo esse, quia credere & non credere non sequuntur imperata hominum, qui, an credamus nec ne, scire non possunt, nec, si scirent, mutare. Fides est donum Dei, (qui vero? certe non donum Dei supernaturale: nam id seditiosum vocat dogma, loco supra num. xix. expresso) quam promissis præmiis aut pœnarum comminatione neque dare neque tollere potest homo. Si porro queratur: quid si jubeamur a Principe nostro legitimo dicere, quod non credamus, obediendumne est? Respondeo, vocem hominis rem externam esse, neq. significare obedientiam proferentis posse magis, quam aliis quicumq. gestus corporeus; & Christianum hominem in rebus hujusmodi, si corde in Christum credat, eandem habere libertatem, quam concessit Naamano Syro Propheta Elisha. - Naamanus hic credidit in corde*

carde Deum verum; adorando autem videri voluit non credidisse, ne offenderet Regem suum. Quasi vero id in textu II. Reg. v, 18. diceretur! E quo, si vel maxime de rei futuræ indulgentia (non, ut a multis fit interpretibus, præteriti peccati venia) exponas, nondum extorquebis quod vult Hobbius; quum potuerit utique externum hoc & Politicum servitium ita præstare Naaman, ut, in honorem idoli Rimmonis nihil heic a se fieri, & Regi, & omnibus aliis spectatoribus, candide significaret, adeoque in re tanti momenti nihil simularet aut dissimularet.

XXII. Sed audiamus porro Hobbium. Postquam is objecisset sibi verba Domini: *Quicumque negat me coram hominibus, ego negabo illum coram Patre meo, qui est in cælis, Matth. x, 33. Respondebimus*, ait, *illum qui subditus est, ut eras Naamanus, & à Rege suo ad aliquid, QUODCUNQUE ID SIT, facere coactus est, ita ut non sponte sua, sed in ordine ad obedientiam legibus patriis facias, factum illius non esse, nec illi imputandum; sed Regis, id est, Civitatis, factum esse, & Legibus imputandum; neque illum esse, sed Regem suum, qui negavit Christum.* Quæ Theologia si nota fuisset & credita priscis illis Ecclesiæ primævæ Martyribus, nimis sane fuissent vitæ suæ prodigi, quod mille mortes obire, & exquisitissima quævis perpeti tormenta, quam CHRISTUM Dominum suum abnegare, maluerint. Uti etiam hoc non negat homo profanus, scribens memorato loco, Martyres tales, si forte præmium expectatum non acceperint, conqueri jure haud posse, ut qui ob eam rem mortem pati non fuerint obligati.

XXIII. Quam vero ignotus fuit, quem dixi, Hobbianismus doctrinæ praxique veterum Christianorum, tam scite eundem expresserunt Gentilium sapientes. Qui cum auctoritate publica receptæ Theologiæ Civilis absurditatem, impietatem, abominandamq; sæditatem, probe perspicerent, intellectum tamen suum ei submittebant, id est, ex Hobbii interpretatione, ei non
con-

contradicebant: quod videlicet, ut supra notavimus, capitali pœna in illos animadvertere Leges juberent, qui juxta patrium morem Deos non venerarentur. Tameſi ignobilis hujus ſervitutis quodammodo ipſos puduerit, indeque, licet Deos cum vulgo in ore & calamo frequenter haberent, ita id excuſare ſint auſi. quod unus ille Deus, quem ex naturæ lumine cognoſcebant, pluribus & diverſis nominibus appellari poſſit ac ſoleat, ob varias virtutes, munera, & beneficia, ipſi inditis. Quam in rem diſerte auctor libri de Mundo, qui ſub Ariſtotelis nomine extat, cap. vii: *ὅτι δὲ αὖν, πολλὰνυμῶς ἐστὶ, κατὰνομαζόμενον* & *πῶς παλαιὰ πῶς, ἀπὸ αὐτῶν ἰσοχυμῶν* & maximus ille Madaurenſis, Philoſophus ethnicus, cujus extat ad B. Auguſtinum epiſtola (eſt inter hujus Epiſtolas XLIII.) ubi aſſeruerat, *unum eſſe Deum ſummum*; ſtatim ſubjicit: *Hujus virtutes, per mundanum opus diſſuſas, multis vocabulis invocamus.* In Seneca, libro iv. de Beneficiis cap. vii, ix, hunc in modum exprimit: *Quoties voles, tibi licet aliter auctorem rerum poſtarum compellere. - Quæcumq; voles, illi nomina propria aptabis, vim aliquam effectumq; cæleſtium rerum continentia. Tot appellationes ejus poſſunt eſſe, quot munera.* Hunc & Liberum patrem, & Herculem, ac Mercurium noſtri putant. Liberum patrem, quia omnium parens ſit, quod ab eo primum inventa ſeminum vis eſt, conſultura per voluptatem; Herculem; quia vis ejus invicta ſit, quandoque laſſata fuerit operibus editis, in ignem reſſura; Mercurium, quia ratio penes illum eſt, numerusq; & ordo, & ſcientia. - Sic hunc Naturam vocas, Fatum, Fortunam: omnia ejusdem DEI nomina ſunt, varia utentis ſua poteſtate. Confer eundem libro ii. Quæſt. Natur. cap. XLV, & adde quæ in eandem ſententiam habent vetus Poëta Hermefianax, Orpheus, Phocylides, Parmenides, Philemon, Xenophanes, Colophonius, Valerius Soranus, alii.

xxiv. Sed inprimis notari heic meretur, quod Hobbius docet, Scripturam ſacram iſterpretandi auctoritatem *ἀντιπαιθῶν* pe-

nes summum Christianæ reipubl. magistratum esse, id ipsum accurate respondere Turcarum sententiæ: quod Imperatori suo jus interpretandi Alcoranum tribuere, Wenceslaus Budovvez, Baro a Budovva, Consiliarius Cæsareus, in sua Historia, quam Circulum Horologii Lunaris & Solaris inscribit, testis est.

xxv. Quoniam opus illud, multa *ἀξιωματικὰ* completum, in paucorum manibus est, operæ pretium facturi sumus, opinor, si textum, unde testimonium istud petitur, integrum huc transferamus. Sic igitur ille habet, voluminis Hanovizæ anno clv lxxvi. excusi pag. 173. *Incidi, Constantinopoli in legatione ad Portam Ottomannicam agens, in complures, præcipue Italos homines in Philosophicis scriptis versatissimos, & verbi DEI quæque non ignaros: qui ex famulatio Domini Augerii Busbekii, & Domini Davidis Ungnadii, Oratorum Cæsaris, qui ante nos Constantinopoli fuerunt, multos seduxerunt; & qui nobiscum conversando, idem facere nostratibus tentarunt: & præsertim iis, qui ex verbo Dei cum illis disputare, & fabulas Turcicas refutare volebant. Ibi subtilissima quæque argumenta (prout etiam nunc ea Christiani quidam, pro dolor, publicis scriptis spargere & docere palam non verentur) in medium de incertitudine verbi DEI proferebant, dicentes: Si apud Christianos firmissima, & quæ sibi nullo modo eripi patiuntur, axiomata hæc sunt: Vetus & Novum Testamentum, nisi ab Ecclesia Romana esset canonizatum, pro verbo DEI non habendum; imo, si Romana Ecclesia aliud quippiam in locum Veteris & Novi Testamenti substitueret, ei fidem adhibendam; Item, Romanam Ecclesiam omnes hereticos hæc ratione confundere, quod Romana Ecclesia major sit numerus recte docentis, quam errantium hereticorum; Item, quod in ea sit unanimis consensus, ut in doctrina, sic & in ritibus, apud hereticos vero certamina & dissensiones; Item, quod apud Romanam Ecclesiam sit obedientia erga summum caput, quod est Romanus Pontifex, sed apud hereticos confusio: dum alii in alios inveniuntur; Item, quod Romana Ecclesia unum caput habeat, quod est Romanus*

*manus Pontifex; at apud hereticos, quot opiniones, tot sint capita. Hac ergo, inquit Apostata ad Turcas profugientes, axiomata Christianorum si ad probandam Religionem Christianam valent, cur non aequè à Turcis, imò longe melius quàm à Christianis, ad probandam Religionem Mahometanam, Christianis objici possunt? & quidem hac serie: Noster Alkoran, in quo continetur quoq; Vetus & Novum Testamentum, à nostro summo Sacerdote, & ab universa Ecclesia Mahometana (qua magnitudine sua longe superat Christianos) pro verbo DEI est declaratus, canonizatus, auctoritate adprobatus: & Vetus Novumq; Testamentum, de quo gloriamini, pro depravato & suppositio atque ficto declaratum. Si multitudine sua Romana Ecclesia Hereticos; qui numero pauciores sunt, confundit, nos, qui & Romana Ecclesia, & omnibus aliis Christianis, longe plures sumus, omnes Christianos pro erroneis declaramus. Si de unanimi consensu Romana Ecclesia gloriatur, quaeso, qui consensus dici potest, cum tot hereses & dissensiones ex ea promanarint: ubi alii alios ad ima tartara condemnant, ita etiam tacentibus nobis suo ipsius proprio testimonio sit jam falsa religionis convicta: & tamen omnes de vera fide gloriantur? At inter nos Mahometanos nulla dissensio, nisi de quodam interprete apud Persas: sed in doctrina & ritibus sumus concordēs. Unde, inquit Turca, nos declaramus vos omnes Christianos discordes, tam illos qui se Catholicos dicunt, & Romana Pontifici parent, quam alios ab ipso separatos, pro erroneis, & viam salutis ignorantibus, & turbam Deorum, neglecto uno DEO, sequentibus. Si gloriamini in uno capite, & obedientia, quæ ei præstatur, certe nos longe magis. Nam & nobis unum caput est, & major erga illud obedientia: dum nemo Mahometanorum contra illud quicquam dicere, imò ne disputare quidem de Alkorano audeat; tantum abest ut ei contradicat, aut ritus receptos non servet. Præterea vos Christiani docetis, neminem certum esse suæ salutis. At nos docemus, omnes salvatum iri, quicumq; Alcorano crediderint, & relictis tribus diis ab hominibus confectis, uni DEO adhaerint. Vos Christiani habetis leges natura contra-
rias*

rias & impossibiles, nec secus agitis, ac si quis flumina in mare decurrentia, ne eo fluerent, impedire vellet. Habetis enim Castitatem sub pœna damnationis sancitam, & polygamiam damnatis; cum tamen omnes gentes liberè, ipsiq; Judæi, polygamia usi sunt. Vester Pontifex imperat Imperatori & Regibus, alit lites inter eos, immiscet sese Politico regimini: Unde miserrimi Imperatores, Reges, Principes, & respp. que Sacerdoti parere coguntur. At Bardeſcha, id est, Imperator noster, solus imperat omnibus, & ipsi Musſy. Nihil enim miserabilius, quam Seculares regi a Sacerdote. IMPERATOR ergo NOSTER SICUT EST IPSE INTERPREſ LEGUM SUARUM, ITA ET ALCORANI. Hæc in transcurso: nunc ad priora redeundum.

xxvi. Vidimus hucusque, ut Hobbius potestatem de Religionis negotio statuendi absolutam, & cui ullo modo refragari grande nefas sit, civili tribuat imperio, atque hoc dogma primum ac præcipuum universæ suæ novæ Theologiæ fundamentum faciat. Jam si serio & ex animi sententia sic statuit, oportebit utique ipsummet, quod spectat ad res fidei, scitis placitisque summi magistratus Britannici acquiescere, usque intellectum suum submittere. Id quod etiam a te fieri, non semel profitetur. Nempe in epistola ad Franciscum Godolphinum, qua suum ei Leviathanem inscribit, *Ne quid, ait, contra doctrinam Ecclesiæ nostræ publicam scriberem, (dissentire enim à singularibus licitum est) diligenter cavi.* & libri ipsius capite xxxiii, *Nullus, inquit, ego libros pro Scriptura sacra agnoscere debeo, præter eos, quos sancivis Ecclesiæ Anglicanæ.* Ubi Ecclesiæ nomine summam potestatem civilem illum innuere, e contextu manifestum. Dixerat enim paulo ante: *Cum ostensum sit supra, illos, qui summam habent in Civitate suâ potestatem, solos Legislatores esse; sequitur, libros illos solos Canonicos, id est, Leges esse in unaquaque civitate, quæ summi Imperantis auctoritate lata sunt.* & MOX: *De obedientia DEO præstanda controversia nulla est; sed quando & quid loquutus sit DEUS, id quod*

quod ab iis, quibus nulla data est Revelatio supernaturalis (immediata) sciri non potest, nisi per Rationem illam Naturalem, quæ, pacis & iustitiæ obtinenda causa, auctoritati summæ potestatum sese submisserunt. Adde locum num. XII. recitatum, ubi diserte scribit: *Consulenda est Ecclesia civitatis, id est, is qui summam in ea habet potestatem.*

XXVII. Ceterum Hobbianam isthanc protestationem facto prorsus esse contrariam, vel cæcus viderit. Quid enim? an qui summam habent in Anglia, vel magna Britannia, potestatem, auctoritate sua sanxerunt dogmata, quæ, ex Hobbii scriptis nos hucusque retulimus, & lectori expendenda proposuimus? an iidem illi credendum statuerunt, DEUM substantiam esse corpoream? quod Hobbius propugnat in Appendice ad Leviathan cap. III. an, DEUM in persona propria creasse mundum, in persona Filii redemisse genus humanum, in persona Spiritus sancti sanctificasse Ecclesiam? quod idem docet ibidem paulo post, & supra cap. I. an negandam & impugnandam præceperunt Satisfactionem CHRISTI? quod facit Hobbius, Element. Philosoph. sect. II, cap. XIV, 6. & Leviath. cap. XXXIIX, XL. an immortalitatem animæ humanæ? quod idem non minus strenue facit Leviath. cap. XLIV, & Append. ad illud monstrum cap. I, III. an pœnas infernales post consummationem sæculi non fore amplius dixerunt? quod ipse jamjam memorato Leviathanis cap. XLIV. defendere satagit. Sane tantum abest, ut has similesque solo Leviathane dignas opiniones Angliæ Rex ejusque regni Proceres auctoritate sua stabiliverint umquam, ut potius ibi publice audiant sæda & nefanda dogmata, insaniens sapientia, veteres hæreses interpolata, blasphemie, (vide supra num. IV.) tantumque odii in Hobbium concitaverint, ut vix in ipsa patria, nedum alibi, tutum subsistendi locum inveniret amplius; ceu ipsemet indicium facit, præfatus in dialogum de natura Aëris, *Fugere me,*
K Cri-

scribens, ex Anglia in Galliam coëgit cleri pars una; & rursus fugere à Gallia in Angliam coëgis cleri pars altera. Quid ergo ut certam indubitataque veritatem obtrudere conatur alius auctor, quod a semet pro vero haud agnosci, ipsa praxi manifeste demonstrat? Turpe est Doctōri, cum culpa redarguit ipsum. Aut num forsan lectoribus persuadere se posse credidit, quas recensuimus doctrinas publica auctoritate per Angliam esse receptas? Quidquid dixerit aut elegerit, decumanarum semper imposturarum tenebitur profanus nugator. In cujus ruspando sterquilinio nolimus occupari diutius; quod ex hucusque allatis abunde pateat, quo loco Hobbiana scripta sint habenda, & quid eorum iudicio tribuendum, qui tantopere illa, inprimis vero egregium opus de CIVI incomparabilis viri D. HOBBIJ ut librum aureum, gemmis auctum & ornatum, lectoribus commendant. Videantur, quæ repetitæ libri hujus editioni præmissæ sunt, Gallorum epistolæ. Ubi & hæc, inter cetera, leges, ad Sam. Sorberium scripta: *Quod addis, potuisse te ante discessum extorquere ab eximio illo HOBBIJ id exemplum libri de CIVI, cui ipse manu propria marginalis notæ apposuit, ut cum isthuc, ubi te video incolumem, perveneris, edi iteratò procures, id summopere deletædit. Videlicet tam pauca fuere excusa libri exemplaria, ut illa sui sitim potius fecerint, quàm expleverint; siquidem innumeros video, qui librum ardentè, sed frustra, requirant. Et liber certè est non vulgaris, dignusque, qui omnium, qui altiora sapiunt, manibus teratur. Cui tam illustri testimonio opponimus illud longe augustius Amplissimi Celeberrimique Dn. Sam. Rachelii nostri, dissert. de Jure Naturæ num. cix: Nunquam, scieor, incidi in ullum Scriptorem, qui absurdiora ac testiora placita orbis exposuerit: ut sanè sapius miratus fuerim, quomodo ullius viri docti bonique suffragium mereri potuerit. Qui enim doctrina vel leviter tinctus, & non omnino hospes fuerit in Philosophia præctica, (de hac enim sola vobis jam sermo est) facile deprehendit, quantopere ille impo-*

for

flor suo ingenio ad adstruendum atheismum, tyrannidem, omnique improbitatis genus abusus sit. Idem si bonus fuerit, (conjugi enim cum doctrina bonitatem cupimus) non poterit non impia hæc & insulla dogmata detestari, maloque genio adscribere. Vel ergo utroque, vel saltem alterutro si quis sit destitutus, & forsè temeraria novitatis cunctique cupiditate insuper accensus, hæc divina vindicta primitias sensit, ut pestilentissimis etiam mendaciis facilis tribuatur adensus, atque etiam per talia exempla verbi divini auctoritas stabilatur. Ita enim inquit Apostolus 2. Thess. 2. v. 11. & 12. Ἀλλὰ τὸν πῖμψει δυνῆς ὁ θεὸς ἐνέργειαν πλάνης, εἰς τὸ πιστεῖσαι αὐτὰς τῷ ψεύδι. ἵνα κερῶσιν πάντες οἱ μὴ πιστεύοντες τῇ ἀληθείᾳ, ἀλλ' εὐδαιμονοῦντες ἐν τῇ ἀδικίᾳ. Ideo mistet illis DEus operationem erroris, ut credant mendacio. Ut judicentur omnes, qui non crediderunt veritati, sed consenserunt injustitie. Judicium viro pie-docto, & Christiano Philosopho atque Icto dignum! in quo nos lubentissime acquiescimus.

SECTIO III.
DE
BENEDICTO SPINOSA.

I.

Occupet extremum scabies! Quis vero ille? Benedictus est de Spinosa (quem rectius Maledictum dixeris; quod spinosa ex divina maledictione terra (Gen. III, 17, 18.) maledictura magis hominem, & cujus monumenta tot spinis obsita, vix unquam tulerit) vir initio Judæus, sed postea, ob portentosas de ipso etiam Judaismo opiniones, ἀποσυνάγωγος, atque sic tandem nescio quibus artibus & fraudibus, inter Christianos nomen professus. De cujus vivendi ratione & instituto hæc habet auctor qui præfationem scriptis ejus posthumis præmisit: Fuit ab incunte etate literis immunitus, & in adulescentia per multos annos in Theo-

K 2

logia

logia se exercuit. Postquam vero eo ætatis pervenerat, in qua ingenium maturefcit, & ad rerum naturas indagandas aptum redditur, se totum Philosophiæ dedit. Quum autem nec Præceptores, nec harum scientiarum auctores, pro voto ei facerent satis, & ille tamen summo sciendi amore arderet, quid in hisce ingenii vires valerent, experiri decrevit. Ad hoc propositum urgendum Scripta Philosophica Nobilissimi & summi Philosophi, Renati des Cartes, magno ei fuerunt adjumento. Postquam igitur se ab omnigenis occupationibus, & negotiorum curis, veritatis inquisitioni magna ex parte officientibus, liberasset, quo minus a familiaribus in suis turbaretur meditationibus, urbem Amstelædamum, in qua natus & educatus fuit, deseruit, atque primo Renoburgum, deinde Voorburgum, tandem Hagam Comitum, habitatem concessit; ubi etiam ix Kalend. Martii anno supra millesimum & sexcentiesimum septuagesimo septimo, ex phthisi hanc vitam reliquit, postquam annum ætatis quadragesimum quartum excessisset. Quibus jungi possunt quæ hanc in rem fusius ipse Spinosæ differit sub initium opusculi sui de intellectus emendatione; quæque respondit Jo. Lud. Fabritio, Academiae Heidelbergensis Professore, & Electoris Palatini Consiliario, ad Philosophiæ Professionem amplectendam Electorali jussu anno LXXIII eum invitanti, epistola LIV, Quoniam, scribens, nunquam publice docere animus fuit, induci non possum ut præclaram hanc occasionem amplectar, tametsi rem diu mecum agitaverim. Nam cogito, - me a promovenda Philosophia cessare, si instituenda juventuti vacare velim.

II. Permissus igitur illi tantoperæ adamato sibi otio Spinosæ, (de quo memoratus ante præfationis auctor, Tantus, inquit, Veritatis expiscanda in eo ardor exarsit, ut, testantibus iis apud quos habitabat, per tres continuos menses in publicum non prodierit) opuscula cudit varia: Renati videlicet des Cartes Principiorum Philosophiæ partem primam & secundam more Geometrico demonstratam; Cogitata Metaphysica; Tractatum Theologico-Politicum; Ethicam ordine Geometri-

metrico demonstratam; Tractatum Politicum; Tractatum de Intellectus emendatione; Epistolas; Compendium denique Grammatices Lingua Hebraea.

III. Quam vero Philosophiam & Theologiam in suis his scriptis profiteatur auctor, operæ pretium erit curatius aliquanto dispicere. Et quidem si fides habenda ei qui in opera Spinosæ præfatus est, placita ipsius *nulla in re a doctrina Christi & Apostolorum discrepare*, dicendum erit. Postquam enim varia recensuisset spinosæ sapientiæ capita, subjungit: *Hæc sunt præcipua eorum, quæ Philosophus noster de recta vivendi ratione summoque hominis bono a ratione, dictari demonstrat. Si hæc cum iis quæ Servator noster Jesus Christus, ejusq. Apostoli docuerunt, comparentur, non tantum summa in ea deprehenditur convenientia, sed & perspicietur, quæ ratio præscribit, eadem planè esse cum iis quæ ipsi tradidere, quin videbit, dogmata moralia religionis Christiana in iis perfecte contineri.* Id quod alatis multis, per ipsos tres quaterniones, Novi Testamenti testimoniis ostendere, & lectori persuadere satagens, addit postea: Spinosam per suas demonstrationes *divinitatem & Sacrarum Literarum auctoritatem, & simul veritatem Religionis Christianæ ostendere; adeo ut per hanc demonstrationem de iis tam certi simus, aut esse possimus, ut neque Judæus, neque Ethnicus, neque Atheus, vel quisquis sit, istas labefactare possit; invehiturque in illos, qui, sine dubio, inquit, ex crassa & supina ignorantia, & a suis passionibus seducti, acutissimum virum non tantum Atheismi accusare, sed etiam pro viribus lectoribus suis persuadere comati sunt, eum in suis scriptis Atheismum docere, & ejus positiones omnem Religionem omnemque Pietatem ex hominum animis tollere. Profecto (ita pergit) si adversarii ad hoc Psalmistæ tantum attendissent, Ps. 14. vers. 1. & 53. vers. 2. Dicit Stultus in corde suo: nullus est DEUS; eos hic locus sapientiores ac prudentiores reddere, quin etiam nunc eorum temeritatem ostendere posset: nam his verbis Psalmistæ satis clarè ostendit, tam horrendum faci-*

mus te vera in sapientes (inter quos noster Philosophus, ipsis fatentibus, collocandus est) nec cadere, nec cadere posse.

iv. Audiatur quoque iudicium Henrici Oldenburgii, qui Regiæ Societati Londinensi a Consilio & Secretis non ita pridem fuit. Ei quum singularis amicitia ac frequens literarum commercium cum Spinoſa intercederet, non deſtitit urgere hominem, crebrisque epiſtolis obtundere, ut publicaret quæ paraffet opera Philoſophica & Theologica. *Omnino conſulerem tibi, ſcribit epiſtola VII, ut qua, pro ingenii tui ſagacitate, doctæ tum in Philoſophicis tum Theologicis concinnati, doctis non invidetas, ſed in publicum prodire ſinas; quicquid Theologæſtri oggannire poterint. Liberrima eſt reſpublica veſtra; liberrime in ea philoſophandum. - Satis diu ignorantia & nugis litatum: vela pandamus vera ſcientiæ. - Non te miſſum faciam, amice honorande, quin te exoravero. & epiſtola IIX: Certe, vir amiciffime, nil credo in publicum prodire poſſe quod viris revera doctis & ſagacibus futurum ſit illiusmodi tractatu (de rerum primordio, earumque dependentia a prima cauſa, ut & de intellectu noſtri emendatione) gratius vel acceptius. Id tui genii & ingenii vir ſpectare potius debet, quam qua noſtri ſæculi & moris Theologi arriſcent. Non tam illi veritatem, quam commoditates ſpectant. Adde epiſtolas ſequentes, X, XI, XII, XIV. quo poſtremo loco. Quid habes, inquit, mi amice? - Nullatenus crediderim, in animo tibi eſſe, quicquam contra exiſtentiam & providentiam DEI moliri; & fulcris hiſce incolumibus, firmo talo ſtat Religio, facileque etiam quævis contemplationes Philoſophica vel defenduntur vel excuſantur. Rumpere igitur moras, nec ſcindi tibi penulam patiaris. Quumque ſic exoratus ſummus ille Philoſophus & Theologus, ſua tantopere deſiderata myſteria paulo poſt edidiſſet, hæſitans aliquantum initio, iis ponderatis, Oldenburgius, tandem tamen ita pronunciaſcit, epiſtola, quæ IIX. Octobr. anni LXV, ad Spinoſam ſcripta: *Indicaberam in ſuperioribus literis de tractatu illo ſententiam; quam uſi-**

que

que, debinc te propius inspecta & perpensa, nimis immaturam fuisse nunc existimo. Quadam mihi videbantur tunc temporis vergere in fraudem religionis, dum eam ex eo pede metiebar, quam Theologorum vulgus, & recepta Confessionum formula (qua nimium spirare videntur partium studia) suppeditant. At totum negotium intimius recogitanti multa occurrunt, qua mihi persuasum eunt, te tantum abesse ut quicquam in vera Religionis soliditate Philosophia damnum moliaris, ut contra genuinum Christianæ religionis finem, nec non divinam fructuosa Philosophiæ sublimitatem & excellentiam, commendare & stabilire labores:

v. Ipse quinimo Spinoza non videri vult Scripturæ sacræ dignitati ullo modo detrahere; sed præ aliis illam facere maximi. Injecta enim inter disputandum ejus mentione, Credo, scribit ad Guilielmum de Blyenbergh, epist. xxxiv, quod ego illi tantum, si non plus, adscribam (quam tu) authoritatis. & præfatione Tractatus Theologico-Politici, in Theologos Christianos inventus, eos Scripturæ divinitatem nec per somnium videre affirmas. Estque tanta viri hujus, confidentia dicam, an impudentia? ut Tractatum suum Theologico-Policum, quem Atheismi (strictissime sic dicti) synopsis seu compendium optimo jure nuncupaveris, istis concludere verbis non dubitet: *His qua in hoc tractatu agere constitueram absolvi. Superest, expresse monere, me NIHIL in eo scripsisse, quod non libentissime examini & judicio summorum Potestatum patriæ meæ subjiciam. Nam si quid horum, qua dixi, patriæ legibus repugnare, vel communi salutis obesse judicabunt, id ego indictum volo. Scio me hominem esse, & errare potuisse; ne autem errarem, sedulo curavi, & apprime, ut quicquid scriberem, legibus patriæ, PIETATI, bonique moribus omnino responderet. Quæ totidem syllabis repetit, ubi ad lectorem præfatur. Confer infra num. xix. vers. 26.*

vi. Quid reliquum obsecro, nisi ut exclamet *Melicerta, perisse*

se frontem de rebus? Persuadere lectoribus conatur Spinoza, se nihil in suo illo tractatu scripsisse quod non libentissime examini & iudicio summarum potestatum patriæ suæ, id est, Hollandiæ Ordinum, sit subiecturus; seduloque curasse se, ut, quidquid scriberet, pietati bonisque moribus omnino responderet. Quasi videlicet præsumere ullo modo potuerit, Bataviæ Proceres calculo suo approbaturus, ut Pietati bonisque moribus omnino respondentia dogmata: non existere DEUM, Naturæ conditorem & gubernatorem; Prophetas fuisse Phantastas, Christianæ Religionis mytheria delirantis ingenii commenta esse; hisque similia alia sine numero extremæ impietatis portenta. Sed nimirum indolem hæc sapiunt Gentilium veterum, quibus adeo simplices credebantur quotquot Christianismum amplexi erant mortales, ut quidvis a quovis pro lubitu obtrudi sibi sinerent. Quo pertinent hæc Luciani in Peregrino: ἢ τῶν παρὰ θεοῦ εἰς αὐτοὺς γόης καὶ πικρίας ἀνθρώπων, καὶ πρᾶγμασι χεῖροσ δυνάμεσ, αὐτίκα μάλα πλάσσειν ἐν βραχέσι ἐγένετο, ἰδιώταισ ἀνθρώποισ ἐχθάνων, Si quis prestigator, aut alioqui homo promptus & versutus, & rei faciendæ appositus, eos (Christianos) accesserit, brevi admodum opulentiùs efficitur, quippe qui hominum idiotarum simplicitate callide queas abuti. ut similiter eo spectat, quod Cæcilio Natali, apud Minucium Felicem, Christiani homines audiunt indocti, impoliti, rudes, agrestes: quibus, inquit, non est datum, intelligere civilia, multo magis denegatum est, differere divina. Adde, etiam a Valentinianis SIMPLICES olim appellatos fuisse Christianos Catholicos, teste Tertulliano, libro adversus Hæreticos illos cap. II.

VII. Ceterum ne quid affingere videamur Spinozæ, præcipua Theologiæ ejus fundamenta & capita ex ipsius libris ac opusculis lectori sistemus, magnam partem ex Herberti Hobbii-que doctrina constans, sed ita, ut quæ illi tectius aliquanto & timidius tradiderant, iste clarius disertiusque exprimat; ubi illi suspen-

suspenso gradu incesserant, iste vestigia figat audacius, & portenta
 portentis cumulet; memor scilicet Oldenburgici illius moniti: in
 liberrima Republica liberrime philosophandum. Quod patriæ suæ
 privilegium his expressit verbis Gisbertus Voetius, disput. de A-
 theismo parte IV, pag. 223. *Belgium nostrum, vere libertinorum o-*
mniūque fanaticorum Africam, his pestibus (Atheis) quam maximè
fuisse & etiamnum esse abnoxium, negari non potest. - Usque in hodie-
rum diem multi ex Belgis, præsertim Batavis, novitatis nimis avidi,
Libertinismum nimis patienter & stolidè admirantur, fanaticos quosq;
hic ortos & emergentes, aut aliunde, ob libertatem, seu licentiam secta-
rum, huc confluentes Libertinos, Neutrales, Atheos, benignè fuerunt,
cumq; iis familiariter conversantur, eos, pro solita imprimis in exteros
& peregrinos humanitate, in deliciis habent. Oblectantur enim aut
morum civilitate, aut urbanitate & dexteritate in salibus & jociis, aut
promptitudine aut saltem ostentatione alicujus ingenii, aut aliquà eorum
sive eloquentiâ, sive loquentiâ, aut facultate Poeticâ, aut aliquâ arte &
ibamaturgiis atq; inventis Mathematicis & Mechanicis, aut aliqua so-
litas Arithmetica & Geometria practica exercitatione. Hæc aliq; so-
lide sapientiæ & pietati, que delicatulis & versatilibus hominibus ni-
miis morosa & molesta, vulgè preferuntur. Hic Pietatis honos. Hinc
fertilis Atheorum, Libertinorum, Lucianorum, Neutralium, apud nos præ-
dentus, furor, insolentia. Ubi Spinosam data opera depingi di-
xeris; ad quem ita scribebat Londino, mense Augusto anni LXX,
Oldenburgius: Rerum solidarum scientia, conjuncta cum humanitate
& morum elegantia (quibus omnibus Natura & Industria amplissime te-
locupletarunt) eas habent in semetipsis illecebras, ut viros quosvis inge-
niosos & liberaliter educatos in sui amorem rapiant. Sed ad rem.

IX. Ostendimus libri hujus sect. 1, 22. sqq. ex Baronis
 Herberti, Naturalistarum nostri ævi Principis, sententia, in Scri-
 pturæ sacræ scrutinio notitias communes, sive ea, quorum ve-
 ritas ex Naturæ lumine manifesta est, quæque consensu uni-

versali ab omnibus admittuntur, secernenda esse ab his quæ tam-
 quam divinitus revelata ibi traduntur: & sicuti priora illa tam-
 quam indubitato certa amplecti jubet, sic nulli ipsum labori par-
 cere, ut cetera incerta, dubia, suspecta esse, (si non omnino fal-
 sa) lectori persuasum eat; passimque Credulitatem Christianis
 objicere, quod quævis sine discrimine dogmata ut grandiamy-
 steria obrudi sibi patiantur. Eodem igitur tendunt, quæ scri-
 bit, præfatus in Tractatum suum Theologico-Policum, de
 Christianis Doctoribus Spinoza: *Fateor, eos nunquam satis mira-
 ri potuisse Scripturæ profundissimæ mysteria; attamen præter Aristoteli-
 corum vel Platoniorum speculationes nihil docuisse video: atque hos, ne
 Gentiles sectari viderentur, Scripturam accommodaverunt. Non satis his
 fuit, cum Græcis insanire; sed Prophetas cum iisdem deliravisse voluerunt:
 quod sane clare ostendit, eos Scripturæ divinitatem nec per somnium vide-
 re; & quo impensius hæc mysteria admirantur, eo magis ostendunt, se Scri-
 pturæ non tam credere, quam assentari: quod hinc etiam patet, quod pleriq;
 tanquam fundamentum supponunt (ad eandem scilicet intelligendum,
 ejusq; verum sensum eruendum) IPSAM UBIQUE VERACEM ET DI-
 VINITAM ESSE. Id nempe ipsum, quod ex ejusdem intellectu & se-
 verò examine demum deberet constare, & quod ex ipsa, quæ humanis
 fragmentis minime indiget, longe melius edoceremur, in primo limine pro
 regula ipsius interpretationis statuunt. Cum hæc ergo animo perpende-
 rem, scilicet lumen naturale non tantum contemni, sed a multis tam-
 quam impietatis fontem damnari; humana deinde commenta pro di-
 vinitis documentis haberi; Credulitatem Fidem estimari; & controversias
 Philosophorum in Ecclesia & in Curia summis animorum motibus agi-
 tari, ac inde sevisissima odia atq; dissidia, quibus homines facile in se-
 ditiones verentur, plurimaq; alia, quæ hic narrare nimis longum fo-
 ret, oriri animadverserem; sedulo statui, Scripturam de novo integrò
 & libero animo examinare. Quo factò, facile, inquit, determinare
 potui, Prophetarum auctoritatem in iis tantum pondus habere quæ usum
 vite*

vita & veram Virtutem spectant, ceterum eorum opiniones nos parum tangere. Gemina in ipso Tractatu inculcat passim: inter alia capite VII, pag. 85. ubi ait: *Scriptura divinitas ex hoc solo constare debet, quod ipsa veram Virtutem doceat; sive (ut paulo ante erat loquutus) documenta proponat moralia, quæ ex notionibus communibus demonstrari possunt.*

XL Videlicet Prophetiam sive Revelationem nihil aliud fuisse auctor existimat, quam imaginationes phantasticas, quales melancholicorum esse solent; & Prophetas homines fanaticos, qui multa vana, stolidi, & ridicula mente conceperint. Eo nimirum spectat, quod scribit Tract. Theologico-Politici cap. II, pag. 15. *Prophetas non fuisse perfectiore mente preditos, sed quidem potentia vividius imaginandi.* Quæ etiam causa sit, cur Salomo, Rex sapientissimus, Heman, Darda, Kalchol, viri prudentissimi, Prophetæ non fuerint; homines autem rustici, imo mulierculæ etiam, Prophetico dono fuerint præditæ. Nam, ait, qui maxime imaginatione pollent, minus apti sunt ad res pure intelligendum; & contra, qui intellectu magis pollent, cumq; maxime colunt, potentiam imaginandi magis temperatam, magisq; sub potestatem habent, & quasi freno tenent, ne cum intellectu confundatur. Qui igitur, subjungit, sapientiam, & rerum naturalium & spiritualium cognitionem, ex Prophetarum libris investigare student, tota errant via. Id quod pluribus mox persequens, inter alia pag. 16. & 18. *Revelatio, variabat, inquit, in unoquoque Propheta pro dispositione temperamentis corporis, imaginationis, & pro ratione opinionum, quas antea amplexus fuerat. Pro ratione enim temperamentis variabat hoc modo: nempe, si Propheta erat hilaris, ei revelabantur victoria, pax, & qua porro homines ad læticiam movent; tales enim similia sapius imaginari solent: Si contra tristis erat, bella, supplicia, & omnia mala ei revelabantur; & sic prout Propheta erat misericors, blandus, iracundus, severus, &c. cætenus magis aptus erat ad has quam ad illas revelationes.*

siones. Pro dispositione imaginationis autem sic etiam variabat; nempe, si Propheta erat elegans, stylo etiam eleganti DEI mentem percipiebat, sin autem confusus, confuse, & sic parro circa revelationes, qua per imagines representabantur; nempe, si propheta erat rusticus, boves & vacca, &c. si vero miles, duces, exercitus; si deniq. Aulicus, solum Regium, & similia ipsi representabantur. Denique variabat Prophetia pro diversitate opinionum Prophetarum: nempe Magis (vide Matthaei cap. 2.) qui nugis Astrologia credebant, revelata fuit Christi nativitas per imaginationem stelle in oriente orta; Auguribus Nabucadomessoris (vide Ezechielis cap. 21. vers. 26.) in extis revelata fuit vastatio Hierosolyma, quam etiam idem Rex ex oraculis intellexit, & ex directione sagittarum, quas sursum in aërem projecit. Prophetis deinde, qui credebant, homines ex libera electione & propria potentia agere, DEUS ut indifferens revelabatur, & ut futurarum humanarum actionum inscius. Quæ utique nihil aliud præ se ferunt, quam, Prophetas, ut solent ægri, melancholici, dormientes, pro ratione humorum qui in corporibus ipsorum dominabantur, ac præjudiciorum quibus erant præoccupati, varia sibi fuisse imaginatos, eaque prodivinis revelationibus aliis obtrusisse. Et notetur, quod eodem loco Spinosa heic habeat veros, qui in Ecclesia Israëlita agebant Prophetas, atque Gentilium idololatrarum Augures. uti etiam infra cap. III, pag. 36. 39. aperte docet, ac propugnat, donum Propheticum nequaquam Judæis peculiare fuisse, sed omnibus nationibus commune; & quos Gentiles solebant vocare Augures, & divinos, veros fuisse Prophetas; invehiturque in Phariæos, (quos ita vocat) sive Hebræorum Magistros, contendentes, Prophetiæ donum suo dumtaxat populo competere, reliquas vero nationes ex virtute Diabolica res futuras prædixisse. Utque ad supra memoratum caput II. regrediamur, post operose institutam ibi de Prophetis eorumque auctoritate disquisitionem, tandem in hæc verba auctor definit pag. 28. *Ex his itaque*

que factis superque constat id quod ostendere proponebamus, nempe DEUM revelationes capui & opinionibus Prophetarum accommodavisse, Prophetarumque res, que solam speculationem, & que non Charitatem & usum vite spectant, ignorare potuisse, & revera ignoravisse, contrariasque habuisse opiniones. Quare longe abest, ut ab iis cognitio rerum naturalium & spiritualium sit petenda. Concludimus itaque, nos Prophetis nihil aliud tenere credere præter id quod finis & substantia est revelationis; in reliquis, prout unicuique libet, liberum est credere.

x. Imo non de Prophetis dumtaxat, sed Apostolis etiam, ipsoque CHRISTO, & eorum doctrina, Spinofam sic statuere, palam est ex illis quæ paulo post jam recitata subjicit, pag. 29. Nec aliter de Christi rationibus, quibus Phariseos contumacia & ignorantia convincit, discipulosque ad veram vitam hortatur, statuendum; quod nempe suas rationes opinionibus & principiis uniuscuiusque accommodavit. Ex. gr. cum Phariseis dixit, vide Matth. cap. 23. vers. 26. Et si Satanas Satanam ejicit, adversus seipsum divisus est; quomodo igitur staret regnum ejus? nihil nisi Phariseos ex suis principiis convincere voluit, non autem docere, dari Demones, aut aliquod Demonum regnum. Sic etiam cum discipulis dixit Matth. 18. vers. 10. Videte, ne contemnatis unum ex parvis istis. Dico enim vobis, Angelos eorum in cœlis, &c. nihil aliud docere vult, quam, ne sint superbi, & ne aliquem contemnant; non vero reliqua, que in ipsius rationibus, quas tantum adfert ad rem discipulis melius persuadendam, continentur. Idem denique de rationibus & signis Apostolorum absolute dicendum. Ubi visus est Sadducæismo suo, quod neque boni sint neque mali Angeli, patrocinari satagit, depravando scilicet testimonia CHRISTI manifestissima, quibus utrorumque existentia confirmatur. At de his postea: nunc ea quæ de Apostolis infra cap. XI. auctor differit, superioribus jungemus Scribit ergo ibi, pag. 139. Longas Pauli deductiones & argumentationes, quales in Epistol. ad Romanos reperiuntur, nullo modo ex revelatione

latione supernaturali scriptas fuisse, concedo. Item: Tam modi loquendi quam differendi Apostolorum in Epistolis clarissime indicant, easdem non ex revelatione, & divino mandato, sed tantum ex ipsorum naturali iudicio scriptas fuisse, & nihil continere præter fraternas monitiones mixtas urbanitate; à qua sanè, inquit, Prophetica auctoritas plane abhorret. & pag. 143. Apostolos Christianam religionem diversis fundamentis superstruxisse docet; atq; non dubium est, ait, quin ex hoc, quod scilicet Apostoli diversis fundamentis religionem superadificaverint, orta sint multa contentiones & schismata, quibus Ecclesia jam inde ab Apostolorum temporibus indefinenter vexata fuit, & profecto in aeternum vexabitur, donec tandem aliquando Religio à speculationibus Philosophicis separetur, & ad paucissima & simplicissima dogmata, qua Christus suos docuit, redigatur: quod Apostolis impossibile fuit; quia Evangelium ignotum erat hominibus, adeoq; ejus ne doctrina novitas eorum aures multum laderet, eam, quoad fieri poterat, hominum sui temporis ingenio accommodaverunt. - Jam autem felix profecto nostra esset ætas, si ipsam etiam ab omni superstitione liberam videremus! Quæ postrema indicio sunt, spem concepisse Spinosam, fore ut in locum abrogatæ doctrinæ Christianæ, uti ab Apostolis olim prædicata illa inque literas relata fuit, purus putus Atheismus, qualem videlicet ipse propugnat, orbique obtrudere satagit, tandem aliquando succedat. Quod etiam de suo sperabat Naturalismo Herbertus, velut sect. 1. 40. notavimus. Sed hæc obiter: ad rem redamus.

xi. Hoc proinde jacto semel fundamento, quod nempe ea fuerit scriptorum sacrorum conditio, quæ in superioribus expressa est, non mirum, tot inde porro manantes impietates, a quibus Christianæ aures merito abhorrent, passim apud Spinosam legi: puta, quod in libris Biblicis multa occurrant falsa, fabulosa, absurda, absurda, sibi que directe adversa; in quo ostendendo operosissimus est capitibus præsertim ix, x, xv, jamjam memo-

memorati tractatus ; quodque nimis studeant esse sancti, & religionem in superstitionem convertant, imo simulacra & imagines, hoc est, chartam & atramentum, pro DEI verbo adorare incipiant, qui credere nolunt, quod ipse statuit, corpus Scripturæ mendosum, truncatum, adulteratum, & sibi non constans esse, nosq. ejus non nisi fragmenta habere, cap. XII, pag. 144. 145. Nimirum Hobbii premens vestigia (Leviath. cap. xxxiii.) libros Biblicos hodiernos nequaquam a Mose & Prophetis, sed multis demum seculis post auctorum, quorum nomina præ se ferunt, mortem, conscriptos esse vult, cap. XIX, seqq. imo cap. XIV, pag. 159. *Libri Sacri*, ait, non ab uno solo, nec unius ætatis **VULGO** scripti fuerunt; sed a plurimis diversi ingenii diversiq. ævi viri. & sub finem capituli XII. asserere non dubitat, data opera Scripturam in nonnullis adulteratam esse; partim ut populus ad devotionem magis commoveretur, partim ut corquerentur Philosophi, nempe traditorum ibi miraculorum quorundam rationem assequi haud valentes. De quo posteriori jam supra egerat cap. VI, pag. 77. dicens inter alia : omnia, quæ in Scriptura verè narrantur contigisse, ea secundum leges Naturæ, ut omnia, necessario contigisse; & si quid reperiat quod apodictice demonstrari potest legibus Naturæ repugnare, aut ex iis consequi non potuisse, plane credendum, id a sacrilegis hominibus sacris literis adjectum fuisse. Quæ & mille alia similia postquam in divinum Codicem per totum illum tractatum effutiisset, tandem conclusurus hanc suam doctrinam Theologicam, & ad Politicam progressurus, sub finem capituli XV, *Antequam ad alia pergam*, inquit impius hypòcrita, hic expresse monere volo (tametsi jam dictum sit) circa utilitatem & necessitatem sacre scripturæ, sive relationis, quod ipsam permagnam statuo. Nam quandoquidem non possumus lumine naturali percipere, quod simplex obedientia via ad salutem sit, sed sola revelatio doceat, id ex singulari DEI gratia, quam ratione assequi non possumus, fieri; hinc sequitur, Scripturam magnum admodum sola-

Solamen mortalibus attulisse. Quippe omnes absolute obedire possunt, & non nisi paucissimi sunt, si cum toto humano genere comparentur, qui virtutis habitum ex sola rationis ductu acquirunt, adeoque, nisi hoc Scriptura testimonium haberemus, de omnium fere salute dubitarem.

XII. Ubi quum mentionem faciat & singularis DEI gratiæ, & naturali lumini contradistinctæ Revelationis, & Salutis Scripturæ adminiculo parandæ, quis non credat, DEI, sive supremi Numinis, existentiam, animarumque humanarum immortalitatem, & beatitudinem aliquam post hanc vitam, a Spiritu sancto omnino admitti? Imo quod non solum omnia & singula sectæ 1, 5. enumerata Herbertianæ Theologiæ capita pro veris hominibus salvando necessariis dogmatibus agnoscat, sed propius etiam, quam ille, ad Christianismum accedat, planissime videntur persuadere quæ leguntur cap. XIV, pag. 163. seq. *Ad fidem Catholicam ea solummodo dogmata pertinent, quæ erga DEUM obedientia absolute ponit, & quibus ignoratis obedientia est absolute impossibilis; de reliquis autem, prout unusquisq;, quia se ipsum melius novit, sibi, ad se in amore Justitiæ confirmandum, melius esse viderit, sentire debet. Et hac ratione puto nullum locum controversis in Ecclesia relinqui. Nec jam verebor fidei universalis dogmata, sive universæ Scripturae intenti fundamentalia enumerare, quæ (ut ex iis, quæ in his duobus capitibus ostendimus, evidentissime sequitur) omnia huc tendere debent, nempe, dari Ens supremum, quod Justitiam & Charitatem amat, cuiq;, omnes, ut salvi sint, obedire tenentur, eumq;, cultu Justitiæ & Charitate erga proximum adorare. Atq;, hinc facile omnia determinantur, quæq;, adeo nulla, præter hæc, sunt: videlicet 1. DEUM, hoc est, ens supremum, summe justum, & misericordem, sive vera vita exemplar existere. Qui enim nescit, vel non credit, ipsum existere, ei obedire nequit, neq;, eum Judicem noscere. 2. eum esse unicum. Hoc enim etiam ad supremam devotionem, admirationem, & amorem erga DEUM, absolute requiri, nemo dubitare potest. Devotio namq;, admiratio,*

ratio, & amor, ex sola excellentia unius supra reliqua ardentur. III. eum ubiq; esse presentem, vel omnia ipsi parere. Si eos ipsum latere crederentur, vel ipsum omnia videre ignoraretur, de aequitate ejus Justitia, qua omnia dirigit, dubitaretur, vel ipsa ignoraretur. IV. ipsum in omnia supremum habere jus & dominium, nec aliquid jure coactum, sed ex absoluto beneplacito & singulari gratia facere. Omnes enim ipsi absolute obedire tenentur, ipse autem nemini. V. Cultum DEI, ejusq; obedientiam, in sola Justitia, & Charitate, sive amore erga proximum, consistere, VI. Omnes, qui hac vivendi ratione obediunt, salvos tantum esse; reliquos autem, qui sub imperio voluptatum vivunt, perditos. Si homines hoc firmiter non crederent, nihil causa esset, cur DEO potius quam voluptatibus obtemperare mallerent. VII. deniq; DEUM paenitentibus peccata condonare. Nulus enim est qui non peccet. Si igitur hoc non statueretur, omnes de sua salute desperarent, nec ulla esset ratio, cur DEUM misericordem crederent: qui autem hoc firmiter credit, videlicet, DEUM ex misericordia, & gratia, qua omnia dirigit, hominum peccata condonare, & hac de causa in DEI amore magis intenditur, is revera Christum secundum Spiritum novit, & Christus in eo est. Atq; haec omnia nemo ignorare potest apprime cognitu necessaria esse, ut homines, nullo excepto, ex praescripto Legis supra explicato, DEO obedire possint. Nam horum aliquo sublato, tollitur etiam obedientia.

XIII. Quis, videlicet his lectis, Christianum esse Spinosam inficietur? quis Atheismi eum postulet; & quidem crassioris illius, quo ipsa DEI existentia negatur? Ita nimirum fistula dulces canit, volucrum dum decipit auceps.

Meri namque doli sunt, fallaciae, imposturae, quibus insidias incautionibus haec fruit, suaeque crudissimae impietatis sceditatem quoquo modo tegere conatur maledictus Sophista. Etenim, ut evidenter paulo post monstrabitur, serio & ex animi sententia nihil eorum ipse credit, quae haec, tamquam necessaria ad salutem, credenda proponit; sed pro cerebri humani commen-

eis illa habet omnia! Vult nihilominus ab aliis ut salutaria dogmata ea acceptari; siquidem statuit, *fidem non tam requirere vera, quam pia dogmata; hoc est, talia qua animum ad obedientiam movent; tamen inter ea plurima sint qua nec umbram veritatis habent: dummodo tamen is, qui eadem amplectitur, eadem falsa esse ignoret;* ceu scribit loco supra citato, pag. 162. uti quoque jam ante, cap. XIII, pag. 157. dixerat, quum *Scriptura nullam DEI definitionem expresse tradat, intellectualem DEI cognitionem, qua ejus naturam, prout in se est, considerat, - ad fidem & religionem revelatam nullo modo pertinere, & consequenter homines circa hanc sine scelere toto caelo errare posse.* Quemadmodum etiam iis conformiter cap. xv, pag. 170. *Pro inconsulto statuimus, ait, quod nec Theologia Rationi, nec Ratio Theologiae ancillari teneatur, sed unaquaeq; suum regnum obtineat: nempe, uti diximus, Ratio regnum Veritatis & Sapientiae, Theologia autem Pietatis & Obedientiae. Nam Rationis potentia, ut jam ostendimus, non eousq; se extendit, ut determinare possit, quod homines sola obedientia, absq; rerum intelligentia, possint esse beati: Theologia vero nihil prater hoc dicit, nihilq; prater obedientiam imperat, & contra rationem nihil vult, neq; potest. Fidei enim dogmata (ut in precedente capite ostendimus) eatenus tantum determinat, quatenus obedientia sufficit; quomodo autem precise ratione veritatis intelligenda sint, Rationi determinanda relinquit.*

xiv. Quæ postrema verba, præterquam quod confirmant supra expressam Spinosæ assertionem, quævis etiam falsissima dogmata ut salutaria fidei capita hominibus credenda recte proponi; aliud insuper profanæ ipsius Theologiæ mysterium patefaciunt: scilicet, posse, imo debere, unumquemque fidei dogmata suo captui, ingenio, & opinionibus, quas tenet, convenienter, intelligere ac interpretari; adeo ut qui diversissimas fovent & plane repugnantes de Deo rebusque divinis sententias, eandem nihilominus fidei doctrinam, quod ad externum verborum sonum attinet, profiteri queant. Quam observationem herme-

meneviticam clarius proponit capite præcedenti XIV, pag. 164. Ubi enim exhibuerat, quæ num. XII. recitavimus, Catholicæ fidei capita, subjungit e vestigio: *Ceterum quid DEUS, sive illud vera vita exemplar sit; an scilicet sit ignis, spiritus, lux, cogitatio &c. id nihil ad fidem, ut nec etiam, qua ratione sit vera vita exemplar; an scilicet propterea, quod animum justum & misericordem habet, vel quia res omnes per ipsum sunt & agunt, & consequenter nos etiam per ipsum intelligimus, & per ipsum id, quod verum, æquum, & bonum est, videmus? perinde est quicquid de his unusquisq. statuerit. Deinde nihil etiam ad fidem, si quis credat, quod DEUS secundum essentiam vel secundum potentiam ubiq. sit; quod res dirigit ex libertate, vel necessitate natura; quod leges tanquam Princeps præscribat, vel tanquam æternas veritates doceat; quod homo ex arbitrii libertate, vel ex necessitate divini decreti DEO obediat; quodque deniq. premium bonorum & pœna malorum naturalis vel supernaturalis sit: hac & similia, inquam, nihil refert, in respectu fidei, qua ratione unusquisq. intelligat, dummodo nihil eum in finem concludat, ut majorem licentiam ad peccandum sumat, vel ut minus fiat DEO obtemperans: quinimo unusquisq. ut jam supra diximus, hæc fidei dogmata ad suum captum accommodare tenetur, eaq. sibi eo modo interpretari, quo sibi videtur eadem facilius, sine ulla hesitatione, sed integro animi consensu, amplecti posse, ut consequenter DEO pleno animi consensu obediat. Nam, ut jam etiam monuimus, sicuti olim fides secundum captum & opiniones Prophetarum & vulgi illius temporis revelata scriptaq. fuit, sic etiam jam unusquisq. tenetur eandem suis opinionibus accommodare, ut si ipsam, absq. ulla mentis repugnantia, sineq. ulla hesitatione, amplectatur. Nempe, etiam si Spinoza ne unicum quidem supra enumeratorum dogmatum tanquam verum admittat, si intelligantur ut naturalis cogitatio super ea cadit, & a Christianis Theologis sanisque Philosophis communiter accipiuntur; talem nihilominus sensum sive sententiam verbis quibus concepta illa sunt, affingi posse credit*

credit, quæ ipsius de DEO cultuque divino opinionibus per omnia respondeat. Quas cum non nisi subobscurè memorato loco insinuet, ex aliis testimoniis, quæ passim in scriptis ipsius leguntur, aliquanto clarius eas proponemus.

xv. Quandoquidem ergo, DEI negare existentiam, *horrendum facinus* esse fatetur ipsemet præfationis operibus Spinozæ posthumis præfixæ auctor, *cujusmodi revera in sapientes nec cadat, nec cadere possit*; omnem quidem movet lapidem, qui præ ceteris mortalibus sapere & sibi & discipulis suis videtur, Spinoza, ut DEUM agnoscere credatur; indeque epistola XIX, anno LXXV. ad Oldenburgium scripta, falsum de se rumorem ubique tunc sparsum queritur, quod librum ederet, in quo conaretur ostendere, nullum dari DEUM. *Qui quidem rumor, ait, à plurimis accipiebatur. Unde quidam Theologi (hujus forte rumoris auctores) occasionem cepere de me coram Principe & magistratibus conquerendi.* Ceterum mera sunt æquivocationum ludibria, quibus fucum incautioribus facere studet sceleratus nugator. Etenim DEUS, cujus existentiam videri vult agnoscere, non est ei supremum illud Numen, a quo, tamquam a primo auctore, sive prima causa efficiente (ut in scholis loquimur) omnia condita esse, omnia conservari, ac gubernari, & Scripturæ sacræ adducti auctoritate immota fide nos credimus, & ex lumine naturali evidenter scimus: sed DEI nomine Naturam intelligit, id est, Universum hoc, sive, quidquid ambitu suo complectitur hic mundus, ex se ipso & per ipsum ab æterno existens, nec ullam sui causam externam, sive efficientem, sive finalem, agnoscens. Quam monstrosam opinionem licet initio occultare studuerit auctor (uti in primis ex epistolis atque *ibid.*, II, III, IV, V, apparet, ubi perspicue de hoc negotio agenti & disquirenti Oldenburgio obscure semper respondet, & omnia data opera sic involvit, ut tergiversationem ejus cuius palpare liceat) edito tamen Tra-

ctatu

& statu Theologico-Politico, non ita diffimulare potuit, quin fa-
 gaciores illam lectores odorarentur. Etenim L. de V. suum
 de hoc libro iudicium interponens, epistola ad L. O. (est inter
 Spinosæ Epistolas XLIX.) *Vereor, inquit, ne noster auctor non ad-
 modum alienus sit ab illa sententia (hoc universon DEUM esse) sal-
 tem non longe discrepant, statuere, omnia necessario a DEI natura e-
 manare, (quæ nimirum Spinosæ est assertio) & Universon ipsum
 DEUM esse.* Ad quod aliter non, quam his verbis, epistola se-
 quenti XLIX, respondet Spinosæ: *Nec hic jam quæro, cur idem sit,
 vel non multum discrepent, statuere, omnia necessariò a DEI natura e-
 manere, & Universon DEUM esse;* eo ipso, factam isthanc impu-
 tationem a vero alienam haud esse, agnoscens scilicet. Et quam-
 quam epistola XXI, tota eos via errare scribat, qui putent, *Tra-
 ctatum Theologico-Politicum eo niti, quod DEUS & Natura unum &
 idem sint;* mera tamen rursus id impostura est, fallitque ambi-
 guitate vocis *Natura* auctor; qua censores suos *massam quandam
 sive materiam corpoream* inuere ait, quum ipse, in nota margi-
 nali illius ipsius Tractatus, cap. VI, pag. 69. lectorem observa-
 re jubeat, se *per Naturam non intelligere SOLAM MATERIAM, ejus-
 que affectiones, sed præter materiam alia infinita;* puta, ipsum hoc
 Universon, quod omnia junctim entia, cujuscumque tandem
 indolis & conditionis sint, complectitur. Simili fallit æqui-
 vocatione, quando DEUM, vel DEI essentiam, omnium rerum
 causam esse tradit, v. g. Tract. Theologico-Politici cap. IV, pag.
 46. & alias sæpissime. Neque enim hoc eo sensu affirmat quo
 a sanæ mentis Theologis & Philosophis communi suffragio do-
 cetur; sed ita id explicat, jamjam memorata ad Oldenburgium
 epistola: *DEUM rerum omnium causam immanentem, ut ajunt, non
 vero transeuntem, statuo. Omnia, inquam, in DEO esse, & in DEO
 moveri, cum Paulo asserto, & forte etiam cum omnibus antiquis Phi-
 losophis, licet alio modo.* Ubi quum per causam transeuntem haud
 dubie

dubie eam auctor intelligat quæ actione transeunte aliquid extra se suamque essentiam producit, & alias causa efficiens *externa* dici solet, talemque causam DEUM respectu creaturarum esse neget, planum est, quod communem orbis & Christiani & non-Christiani de DEO, omnium rerum auctore, conservatore, gubernatore, sententiam rejiciat. Quod vero ait, DEUM esse rerum omnium causam *immanentem*; id nemo facile aliter poterit accipere, quam, esse quidē DEUM causam creaturarum efficientem, sed *internam*, sive talem, cujus effectus in ipsa causa, non extra illam, existit: vel etiam, esse causam earundem *per emanationem*, a qua scilicet effectus *immanenter* per necessariam perpetuamque dependentiam emanat; uti, v. g. ignis causa est sibi inexistentis caloris, aqua, inhærentis frigoris, Sol, intra se productæ lucis. Quæ posterior expositio ad Spinosæ mentem eo accedere videtur propius, quod Ethicæ suæ parte IV, in scholio propositionis I, ille scribit, *omnia ex natura divina necessitate sequi*, & parte I, corollario propositionis XXV, *res particulares nihil esse nisi DEI attributorum affectiones, sive modos, quibus DEI attributa certo & determinato modo exprimantur.*

XVI. Verum enim vero, si paulo intimius auctoris placita scrutemur, genuinam ejus sententiam esse comperiemus, quod DEUS sit ipsa Natura, sive Univerſum hoc, idemque ad entia determinata aliter se non habeat, quam totum per aggregationem ad partes quibus constat. DEUS namque & Natura passim *indivisi* ei sunt, & quod nunc huic, idem mox illi tribuere, imo partes Naturæ, ipsius DEI divinæque essentiæ partes conceptis verbis appellare non dubitat. Ita quum Ethicæ parte IV, propositio IV, sic habeat: *Fieri non potest, ut homo non sit Natura pars*; demonstratio subjungitur hujusmodi, pag. 169. *Potentia, qua res singulares, & consequenter homo, suum esse conservat, est ipsa DEI SIVE NATURÆ potentia; non quatenus im-*
fini.

finis est; sed quatenus per humanam actualem essentiam expli-
cari potest. Potentia itaq; hominis, quatenus per ipsius actualem es-
sentiam explicatur, PARS est INFINITE DEI SEU NATURÆ potentia,
hoc est (per propof. 7. part. 3.) ESSENTIÆ. Simili ratione parte
II. ejusdem libri, in corollario propositionis XI, (cum quo loco
confer epistolam XV, mentem humanam partem esse docet infiniti in-
tellectus DEI: ac proinde, ait, cum dicimus, mentem humanam hoc vel
illud percipere, nihil aliud dicimus, quam quod DEUS, non quatenus
infinitus est, sed quatenus per naturam humana mentis explicatur, sive,
quatenus HUMANE MENTIS ESSENTIAM CONSTITUIT, hanc velib-
lam habet ideam. Cui germinum quod scribit ibidem definitione I:
Per Corpus intelligo modum, qui Dei essentiam, quatenus ut res exten-
sa consideratur, certo & determinato modo exprimit. Nempe, secun-
dum phreneticam Spinosæ Theologiam, Extensio attributum Dei
est, sive, DEUS est res extensa; l. c. propof. II. Quod non ita acci-
piendum, quasi Anthropomorphitarum forte errori ille sit ad-
dictus; sed explicandum ex definitione, parte I. Eth. propof. XI,
& epist. II, tradita, qua DEUS esse dicitur substantia constans infi-
nitis attributis, quorum unumquodq; eternam & infinitam essentiam exi-
primit. Videlicet Attributa auctori heic nihil aliud sunt quam
partes Universi, sive entia determinata, hoc vel illo modo
DEUM, id est, Naturam, tamquam totum, in quo sunt & existunt,
experimentia. Refer huc locum quem sub finem num. XV. de-
dimus, & adde quæ leguntur epistola II: Natura Universi non est
limitata, sed absolute infinita; ideo ab hac infinita potentia ejus partes in-
finitis modis moderantur, & infinitas variationes pati coguntur. Quando
igitur Extensionem DEI attributum esse dicit Spinoza, perinde
est, ac si diceret, res extensas pertinere ad DEUM, id est, Natu-
ram, sive hoc Universum, tamquam partes ad suum totum; &
quando DEUM dicit esse rem extensam, significare vult, DEUM,
seu mundum hunc, spectatum ratione corporis, sive, prout per
COR-

corpus, tamquam sui partem, certo & determinato modo exprimitur, esse rem extensam. Hæc, inquam, sunt profunda illa spinosæ sapientiæ de DEO mysteria. Quibus cum ceteras omnes impietates suas superstruat profanus Theologaster, nihil tamen minus agit verbosis suis disputationibus, quam ut ulla idonea probatione ea fulciat; sed ubique, velut certissima axiomata, sua ista deliria præsupponit: nisi quod frontis adeo sit perfrictæ, ut ex ipso Codice sacro patrocinium illis quærere haud vereatur, vocans scilicet in subsidium Paulina illa, Act. xvii, 28. *In ipso (DEO) vivimus, & movemur, & sumus*; trahens item huc, tum in fronte Tractatus Theologico - Politici, tum ejusdem cap. xiv, pag. 162. verba S. Johannis, 1. Epist. iv, 13. *Per hoc cognoscimus, quod in DEO manemus, & DEUS manet in nobis, quod de Spiritu suo dedit nobis*. Quasi nempe his similibusve locis homines in DEO esse dicerentur ut partes in toto; & non potius significaretur DEI vis atque potentia, qua & initio conditi sumus, & conditi sustentamur, fovemur, vegetamur; modus item innumeretur manendi in DEO, non corporalis, sed spiritualis, per fidem scil. in JESUM, Filium DEI, 1. Joh. iv, 15. Confer Rom. xi, 36.

xvii. Ne vero ullus remaneat scrupulus, sed ipsa luce clarius evadat, Spinosam non agnoscere DEUM, qui mundi hujus conditor sit, eundemque gubernet, & ipsi prospiciat, supra allatis testimoniis adjicimus locum ex Appendice partis I. Ethices; ubi palam in eos invehitur homo extreme profanus, qui credere non potuerint, creaturas se ipsas fecisse; sed concluderint, dari aliquem, vel aliquos natura rectores, humana preditos libertate, qui ipsis omnia curaverint, & in eorum usum omnia fecerint. Atque horum etiam, ait, ingenium, quandoquidem de eo nunquam quid audiverant, ex suo iudicare debuerunt: atque hinc statuerunt, Deos omnia in hominum usum dirigere, ut homines sibi devinciunt, sed in summo ab eisdem honore habeantur; unde factum, ut unusquisque diversos DEOS colerit.

colendi modos ex suo ingenio excogitaverit, ut DEUS eos supra reliquos diligeret, & totam Naturam in usum caeca illorum cupiditatis & insatiabilis avaritia dirigeret. - Vide, queso (ita pergit) quo res tandem evasit! Inter tot Natura commoda non pauca reperire debuerunt incommoda, tempestates scilicet terræ motus, morbos, &c. atq; hæc statuerunt propterea evenire, quod Dii irati essent ob injurias sibi ab hominibus factas, sive ob peccata in suo cultu commissa. Et quamvis experientia indices reclamaret, ac infinitis exemplis ostenderet, commoda atq; incommoda piis aque ac impiis promiscue evenire, non ideo ab inveterato præjudicio destiterunt. - Pro certo statuerunt, Deorum judicia humanum captum longissime superare. Quæ sane unica fuisset causa, ut Veritas humanum genus æternum lateret, nisi Matheſis aliam Veritatis normam hominibus ostendisset.

XIIX. Ubi vide summe impia flammisque infernalibus digna profani hominis axiomata: Creaturas se ipsas fecisse, Cœlique & Terræ conditorem nullum dari, Providentiam nullam; atque inanem esse omnem cultum, qui ob accepta vel sperata beneficia DEO impendatur, vanumque metum, qui ob eundem offensum concipiatur! Et tamen adeo impudens est ac sine omni fronte maledictus iste hypocrita, ut negare ausit, quidquam docuisse se, quod Pietati, bonis moribus, & religiosæ virtutis praxi possit derogare: uti non solum ex iis quæ jam supra, num. v, e Tractatu ipsius Theologico-Politico recitavimus, sed ex epistola quoque ejus XIIX. apparet. Scripserat videlicet ad eum Henr. Oldenburgius, epistola quæ in opere Spinosæ Epistolico est XIIX: Permittas, queso, te moneam ex affectus in me tui sinceritate, ne quicquam misceas doctrinis tuis novis, quas publicas, quod religiosa Virtutis praxin labefactare ullatenus videatur: maxime, cum degener & flagitiosa hæc ætas nil venetur avidius, quam dogmata ejusmodi, quorum conclusiones grassantibus vitis patrocinari videantur. Ad hæc Spinoſa, sequenti, quam modo citabamus,

N

epi

epistola: *Maximas ago gratias pro amicissima tua admonitione. Cuius tamen ampliore explanationem desidero; ut sciam, quanam ea dogmata esse credas, qua religiosa Virtutis praxin labefactare viderentur. Nam quae mihi cum Ratione convenire videntur, eadem ad Virtutem maxime utilis esse credo.* Ibi vero Oldenburgius, epistola xxii: *Dicam, quid sit rei, quod potissimum librorum tuorum lectores ex-cruciet. Fatalem videris rerum & actionum omnium necessitatem ad-feruere: atqui illa concessa asserta, Legum omnium, omnis Virtutis & Religionis incidi nervos, omnesq; remuneraciones & penas inanes esse autumant.*

xix. Scilicet hanc omnium entium, per naturalium cau-sarum aeternam immutabilemque coordinationem & concatena-tionem, in agendo ac movendo necessitatem, passim in scriptis suis & toties Spinoza inculcat, ut supervacaneum videatur, spe-cialia loca velle eam in rem citare aut recitare. Unum dum-taxat dabimus testimonium, ex praefatione partis iv. Ethices. *Ostendimus, ait ibi, in prima partis Appendice, Naturam propter finem non agere. Eternum namq; illud & infinitum ens, quod DEUM SEU NATURAM appellamus, eadem qua existit, necessitate agit. Ex qua enim Natura necessitate existit, ex eadem ipsum agere ostendimus (prop. 16. p. 1.) Ratio igitur, seu causa, cur DEUS SEU NATURA agit, & cur existit, una eademq; est. Ut ergo nullius finis causa existit, nul-lius etiam finis causa agit; sed ut existendi, sic & agendi principium vel finem habet nullum.* Haec, inquam, in Ethica Spinozae habentur, libro, quem praeter ceteris suis scriptis aeternasse videtur au-ctor, quum ejus nominatim impressionem paulo ante obitum mandaverit, forte ut fidei suae confessionem, qua nixus in Cae-lum jamjam descensurus erat; publice editam posteritati hoc pacto commendatum iret. Verum ad superiora regrediamur.

xx. Ostensum est hucusque plus satis, Dei existentiam a Spinoza simpliciter negari. Quod vero idem non minus, Dia-bolum

bolum existere, inficietur, clare docet locus epistolæ LXXIV; ubi ad Albertum Burgh, suum olim discipulum, tunc autem a Reformatis ad Pontificios transgressum, ita scribit: *Cum mentis compos eras, DEUM infinitum, ni fallor, adorabas, cujus virtute omnia absolute sunt & conservantur: jam vero principem DEI hostem somnias, qui invito DEO homines plerosq; (vari quippe boni) circumdascit & decipit, quos propterea DEUS huic scelerum magistro in æternum cruciandos tradit: moxque illud de Diabolo dogma absurdum vocat; perinde ac Celsus, homo Gentilis; cujus, Christianos traducentis, verba, apud Origenem libro VI: Σφάλονται ἀσέβηται ἀτρεῖα καὶ περὶ τῆνδε τῆν μεγίστην ἀγνοίαν ὁμοίως ἀπὸ θείων ἀινυμάτων πικραμένην, πικρῆς τῷ θεῷ ἐναντίον ἵνα, Διάβολόν τε, καὶ γλώττην ἕρπυα Σατανῶν, ὀνομάζοντες τὸ αὐτὸν. ἄλλως μὲν ἐν παντελῶς θρησὶα πῦμα, καὶ ἀδ' ὅσα λέγειν, ἐπὶ δὲ ὁ μέγιστος θεός, βυλόμενός τῃ αἰθερώματι ἀφελῆσαι, τὸ ἀπικράσαστε ἔχει, καὶ ἀδυνατεῖ, Falluntur, impie per summam ignorantiam decepti non intellectis divinis enigmatibus, dum adversarium DEO quendam Diabolum faciunt, eundem Hebraice nominantes Satanam. Est enim omnino mortalis infirmitatis, & prorsus alienum a pietate, dicere, quod DEUS maximus, volens benefacere hominibus, propter adversarium obnitentem id nequeat. Ad quæ responsio Origenis loco memorato legi potest.*

XXI. Uti autem neque DEUM neque Diabolum Spinosa credit, ita nec Cælum aut Infernum, præmia aut supplicia futura, ut qui præsentis hæc vita omnia terminari, nec post eam quidquam superesse censet, quod boni vel mali, gaudii vel doloris, sit capax. Quo spectat partis IV. Ethices propositio LXVII: *Homo liber (id est, ut mox explicat, qui ex solo Rationis dictamine vivit) de nulla re minus quam de Morte cogitat; & ejus Sapientia, non Mortis, sed Vita meditatio est.* At præcipue de hoc argumento, animæ, inquam, humanæ mortalitate, præmiisque & poenis post obitum haud exspectandis, agit parte V. Ethicæ

propof. XLII, XLII, & epiftola XLIX; ubi fic in L. de v. invehitur: *An, quafo, ille omnem Religionem exiit* (hujus eum criminis poftulaverat ifte antagonifta) *qui DEUM summum bonum agnofcendum fatuit, eundemq; libero animo, ut talem, amandum? & quod in hoc folo noftro Summa felicitas Summaque libertas confiftit? porro, quod præmium Virtutis fit ipfa Virtus; ftultitia autem & impotentia supplicium fit ipfa ftultitia? - Verùm videre puto, quo in luto hic homo hercat. Nihil fcilicet in ipfa Virtute & intellectu reperit quod ipfum delectet: & mallet ex impulfu fuorum affectuum videre, nifi hoc unum obfaret, quod poenam times. A malis igitur actionibus, ut fervus, invitus & fluctuante animo abftinet, & Divina mandata exequitur, & pro hoc fervitio muneribus, ipfo Divino amore longe fuavioribus, a DEO honorari expectat SCILICET. Adeo nimirum inverecundus eft monftrofus hic Theologus, ut Christianis, præmia poenasve poft obitum homini parata credentibus, tamquam fordidis mercenariis, infultare non dubitet, qui fola utilitatis fpe omnia metiantur, & de quibus jure ufurpes vulgatum illud:*

Oderunt peccare mali, formidine Pene;
quum de fe fuisque afleclis valeat alterum iftud Horatii:

Oderunt peccare boni Virtutis amore.

XXII. Vide autem, in illo quam fit fubdolus, quod, fingularem præ fe ferens pietatem, DEUM summum bonum agnofcendum effe dicit, eundemque, ut talem, amandum! Nempe quum DEUS nihil aliud ei fit quam Natura, five hæc rerum Univerfitas, eo ipfo quod DEUM pro summo bono agnofcendum, eundemque amandum effe ait, summum bonum in cognitione & amore hujus mundi, five rerum naturalium, confituit. Quam interpretationem nec ipfemet alibi diffimulare poteft. Nimirum Tractatus Theologico-Politici cap. IV, pag. 46. 47. itidem magnifice fatis, *Legis divina Summa*, inquit, *ejusq; summum præceptum est, DEUM ut summum bonum amare; nempe, ut jam diximus;*

non ex metu alienius supplicis & pœna, nec præ amore alterius rei, qua delectari cupimus. - Hoc enim idea DEI dicitur, DEUM summum esse nostrum bonum, sive, DEI cognitionem & amorem finem esse ultimum, ad quem omnes actiones nostra sunt dirigenda. Homo tamen carnalia hæc intelligere nequit, & ipsi vana videntur; quia nimis jejunam DEI habet cognitionem, & etiam, quia in hoc summo bono nihil reperit quod palpet, comedat, aut deniq. quod carnem, qua maxime delectatur, afficiat, utpote quod in sola speculatione & pura mente consistit. At ii, qui norunt, se nihil intellectu & sana mente præstantius habere, hæc sine dubio solidissima iudicabunt. Ceterum quod non aliter, quam ut diximus, id acceptum velit, manifestis his verbis in eadem illa sua de summo hominis bono disquisitione significat: Cum nihil sine DEO nec esse nec concipi possit, certum est, omnia quæ in Naturâ sunt, DEI conceptum, pro ratione sue essentia, suaq. perfectioni involvere, atq. exprimere, ac proinde nos, quo magis res naturales cognoscimus, eo majorem & perfectiorem DEI cognitionem acquirere. Repete quæ supra, num. XVI, monuimus, & omnia luce erunt clariora.

XXIII. Videlicet perpetuus horum hominum mos est, tum ut aliorum offensiones præveniant, tum ut occultiores incautionibus tendant insidias, ita subinde stylum moderari, ne nimis longe a receptis Scripturæ & Ecclesiæ loquendi modis recedat, tametsi, quod ad res attinet & sententiam, toto cælo inde distent. Id quod in primis ex propositis num. XII. fidei capitibus manifestum; quorum proinde considerationi aliquantum adhuc immorabimur.

XXIV. Indicium paulo ante fecimus, Spinofam nec præmia nec pœnas post mortem agnoscere; sed præsentis vitæ commodis & incommodis omnia, quæ homini accidere possunt, ab ipso circumscribi. Idem tamen dicto loco salutem & condempnationem admittente omnino videtur. Ait enim, artig. VI, omnes, qui recta vi-

vendi ratione DEO obediunt, *salvos esse*; reliquos autem, qui sub imperio voluptatum vivunt, *perditos*. & artic. VII. dicit: Nisi statueretur, DEUM pœnitentibus peccata condonare, *omnes de sua salute desperarent*. Similiter sub finem capituli XV. Tractatus Theologico-Politici, *Nisi Scriptura testimonium haberemus*, inquit, *de omnium fere salute dubitaremus*. & epist. XXI: *Nemo absq. DEI æterna sapientia ad statum Beatitudinis potest pervenire*. Cujusmodi loquendi modis qui utitur, an de præmiis supplicisque post fata imminentibus dubitare censendus erit? Verum meras præstigias esse, & inanes captiones, non solum ex ante allatis, sed & ex eodem illo loco, quem nunc speciatim consideramus, manifestum est. Vix enim ita, ut diximus, salutis & perditionis hominum mentionem auctor fecerat, ubi subjungit, nihil ad fidem pertinere, sive de præmio bonorum & pœna malorum naturali, sive supernaturali, ea quis accipiat. Et notetur, quod non dicat Spinoza, qui recta vivendi ratione DEO obediunt, eos *salvos fore*; sed eos *salvos ESSE*; ut scilicet de vitæ præsentis salute id possit interpretari. Quomodo etiam dixerat paulo ante: *Omnia bus tendere debent, nempe, dari eis supremam, quod Justitiam & Charitatem amat, cuique omnes, ut salvi SINT, obedire tementur*, quomodo item scribit epistola XLIX, qui DEUM cultu Justitiæ & Charitate erga proximum adorant, illos *salvos ESSE*. mittimus alia loca.

xxv. Porro quum memoratorum a Spinoza fidei articulo- rum VII. sit: *DEUM pœnitentibus peccata condonare*, utiq; videri vult auctor esse iis qui peccatis se inquinaverunt, ut pœnitentiam agant, eaque DEI misericordiam provocent. Jam quid est, agere pœnitentiam? Id DEUS ipse docet Joël. II, II, III. dum ait: *Convertimini ad me ex toto animo vestro, & jejuniis, & fletu, & planctu. Lacerate corda vestra! docet his verbis Apostolus Jacobus, cap. IV, 9. Sensus erumna tangimini, & lugete, & flete. Bisus vesber in luctum*

condertatur, & gaudium in merorem. Atque hac ratione pœnitentiam egit David, Pl. vi, 4, seqq. xxxix, 4, seqq. cap. ii, 4, seqq. Petrus, Matth. xxvi, 75, peccatrix illa quæ lacrymis rigavit pedes Domini, Luc. vii, 38. An ergo talis Spinozæ probatur Pœnitentia? Imo vero parte iv. Ethices, in scholio propositionis XLV, palam ille, *Mea, inquit, hac est ratio, & sic animum induxi meum: Nullum Numen, nec alius, nisi individus, meâ impotentiâ & incommodo delectatur, nec nobis lacrymas, singultus, metum, & alia hujusmodi, quæ animi impotentis sunt signa, virtuti ducit.*

XXVI. Et quid est, obsecro, Spinozæ: *DEUM pœnitentibus peccata condonare?* vel, ut mox loquitur: *DEUM ex misericordia, & gratia qua omnia dirigit, hominum peccata condonare?* An ergo ille agnoscit Peccata, in quæ Deus vi justitiæ suæ animadvertat, quæque, nisi interventu divinæ gratiæ & misericordiæ, impunita non maneant? annon, jamjam citato loco, scholio ii, propositionis xxxvii, rotunde latis profitetur, non dari Peccatum nisi in ordine ad Civitatem, si scilicet habitam ei obedientiam quis deneget; indeque solo etiam Civitatis jure peccata puniri? En ipsa ejus verba. *Facile intelligimus, ait, nihil in statu naturali dari quod ex omnium consensu bonum aut malum sit: quandoquidem unusquisq, qui in statu est naturali, suæ tantummodo utilitati consulit, & ex suo ingenio, & quatenus suæ utilitatis tantum habet rationem, quid bonum quidve malum sit, decernit, & nemini, nisi sibi soli, obtemperare lege ulla tenetur, atq, adeo in statu naturali Peccatum consipi nequit: at quidem in statu civili, ubi & communi consensu decernitur, quid Bonum quidve malum sit, & unusquisq, Civitati obtemperare tenetur. Est itaq, Peccatum nihil aliud, quam Inobedientia, quæ propterea solo Civitatis jure punitur, & contra Obedientia civi meritum ducitur, quia eo ipso dignus judicatur, qui civitatis commodis gaudeat. Quibus gemina quæ in Tractatu Politico cap. ii, 18. 19. leguntur, Nam & ibi tradit, in statu naturali non dari peccatum;*

quon-

quandoquidem, inquit, nemo jure Natura alteri, nisi velit, morem gerere tenetur, nec aliquid bonum aut malum habere, nisi quod ipse ex suo ingenio bonum aut malum esse docernit: & nihil absolute Nature jure prohibetur, nisi quod nemo potest. Peccatum itaque, concludit tandem, non nisi in imperio concipi potest, ubi scilicet, quid Bonum & quid Malum sit, ex communi totius imperii jure decernitur, & ubi nemo jure quicquam agit, nisi quod ex communi decreto vel consensu agit. Præcipue vero spectant huc illa Tractatus Theologico-Politici, cap. XIX, pag. 215. *In statu naturali Peccatum concipere non possumus, nec DEUM tanquam Judicem homines propter peccata punientem; sed omnia secundum leges universæ naturæ communes ferri, & eundem casum (ut cum Salomone loquar) iusto ac impio, puro ac impuro, &c. contingere; & nullum locum Justitiæ nec Charitati esse.*

XXVII. Quæ postrema simul indicant, de eo quid statuendum, quod in Justitia & Charitate erga proximum universæ Religionis cultusque divini summam toties auctor collocat. Nempe non aliam ille agnoscit Justitiam & Charitatem, quam quæ meris hominum placitis, conventionibus, summique imperii civilis auctoritate nititur; quibus sepositis, secundum ipsius Philosophiam, omnis cessat Justitia, omnis Charitas. Id quod clarius mox exprimit, ubi scilicet jamjam recitatis verbis hæc subjungit: *Ut vera rationis documenta, hoc est, (ut in cap. IV. circa Legem divinam ostendimus) ipsa divina documenta vim Juris absolute haberent, necesse fuisse, ut unusquisque Jure suo naturali cederet, & omnes idem in omnes, vel in aliquot, vel in unum transferrent: & tum demum nobis primum innotuit, quid Justitia, quid injustitia, quid equitas, quidque iniquitas esset. Justitia igitur, & absolute omnia vera Rationis documenta, & consequenter erga proximum Charitas, à solo Imperii jure, hoc est (per ea quæ in eodem capite ostendimus) à solo eorum decreto qui jus imperandi habent, vim Juris & mandati accipiunt.* Quod repetens infra, cap. XX, pag. 228. *Justitia,*

fitia, inquit, à solo summorum potestatum decretis pendet; necque, nemo, nisi qui secundum earum recepta decreta vivit, Justus esse potest. Uti etiam in Tractatus hujus præfatione scribit, eos qui summum imperium tenent, solos jus habere discernendi, quid justum, quid Injustum, quid Pium, & quid Impium sit.

XXIIX. Ubi quæres fortasse, quid ergo Jus illud Naturale sit, quo unicuique cedendum, quodque in omnes, vel aliquot, vel unum, transferendum esse docet noster ille Theologo-Politicus, si constare debeat, quid Justitia sit, quid injustitia? Heic vero Spinozæ, quantus quantus est, Hobbesianum esse scias: nisi quod in nonnullis longe illo deterior est, magisque impius. Etenim Hobbius, libro de Cive, cap. 1, 10. suam de Jure & statu Naturæ sententiam his proponit verbis: *Natura dedit unicuique jus in omnia; hoc est: in statu vere naturali, sive, antequam homines ullis pactis sese invicem obstrinxissent, unicuique licebat facere quæcumque & in quoscumque libebat, & possidere, uti, frui, omnibus, quæ volebat & poterat.* - Unde sequitur, *omnia habere & facere in statu Natura omnibus licere.* Et hoc est quod vulgo dicitur: *Natura dedit omnia omnibus.* Ex quo etiam intelligitur, in statu Natura mensuram Juris esse UTILITATEM. Quid vero Spinozæ? *Uniuscujusque*, ait, *individui naturale Jus eorum, se extendit, quo ejus Potentia: & consequenter, quicquid unusquisque homo ex legibus sue natura agit, id summo Natura jure agit; tantumque in Naturam habet Juris quantum potentia valet; Tract. Politico cap. 4. & Tractatu Theologico-Politico cap. XVI, sub initium, hæc habet: Per jus & institutum Natura nihil aliud intelligo, quam regulas natura uniuscujusque individui, secundum quas unumquodque naturaliter determinatum concipimus ad certo modo existendum & operandum. Ex. gr. Pisces à natura determinati sunt ad natandum, magni ad minores comedendum; adeoque pisces summo naturali jure aqua potiuntur, & magni minores comedunt. Nam certum est, Naturam absolute consideratam jus summum habere ad omnia quæ potest, hoc est,*

jus

jus Naturæ eorum; se extendere, quousq; ejus potentia se extendit. Quia lex summa Natura est, ut unaquaq; res in sua statu, quantum in se est, conetur perseverare, idq; NULLA ALTERIUS, SED TANTUM SUI HABITA RATIONE; hinc sequitur, unumquodq; individuum jus summum ad hoc habere. Jus itaq; Naturale uniuscujusq; hominis non sana ratione, sed cupiditate & potentia determinatur. Atque ex hoc fonte manantur propositiones xx, xxii, xxiv. partis iv, Spinosæ Ethicæ; quarum prima (per sequentes confirmata) hæc est: Quo magis unusquisq; suum utile querere, hoc est, suum esse conservare conatur, eo magis Virute præditus est: & contra, quatenus unusquisq; suum utile, hoc est, suum esse conservare negligit, athenus est impotens: manantur ex eodem quæ habentur in Tractatu Politico, (cui immortalis est Spinosæ) cap. iii, 13, 14, 17. Si altera civitas alteri bellum inferre, & extremam adhibere media velit, quæ eam sui iuræ faciat, id de jure tentare licet: quandaquidem, ut bellum geratur, ei sufficit eius rei habere voluntatem. At de pace nihil statueri potest nisi connivente alterius civitatis voluntate. Ex quo sequitur, Jura belli uniuscujusq; civitatis esse, pacis autem non unius, sed duarum minimarum civitatum esse jura, quæ propterea confederata dicuntur. Hæc fœdus tamdiu fixum manet, quamdiu causa fœderis pængendi, nempe metus damni, seu lucri spes, in medio est: hoc autem aut illo civitatum alterutri adempto, manet ipsa sui iuræ, & vinculum quo civitates invicem adstrictæ erant, sponte solvitur, ac præinde unicuiq; civitati jus integrum est solvendi fœdus, quandocumq; vult, nec dici potest, quod dolus vel perfidia agat, propterea quod fidem solvit simulatq; metus vel spes causa sublata est. Si quæ ergo civitas se deceptam esse queritur, ea sane non confederata civitatis fidem, sed suam tantummodo stultitiam damnare potest: quod felices salutem suam alteri, qui sui iuræ, & cui sui imperii salus summa lex est, crediderit. - Ceterum fides, quam sana ratio & religio servandam docet, hic minime tallitur. - Nam cum Scriptura non nisi in genere doceat fidem servare, & casus singulares, qui excipiendi sunt, uniuscuiusque iudicio relinquat, nihil ergo docet, quod iis, qua modo ostendimus, repugnat.

XXIX.

xxxix. Hæc nimirum *Justitia* illa est, hæc illa erga proximum *Charitas*, quam toties *Spinosa* ingemmat, & de qua non veretur scribere nequissimus impostor, epist. lxxiv: *Est Justitia & Charitas unicum & certissimum vera fidei Catholica signum, & veri Spiritus sancti fructus. Et ubicumque hæc reperiuntur, ibi Christus revera est; & ubicumque desunt, deest Christus. Solo namque Christi Spiritu duci possumus in amorem Justitiæ & Charitatis. O sacrosanctum Diabolum! Ceterum ne neicias, qualem CHRISTI spiritum heic auctor intelligat, dabimus verba ejus ex epistola XLIX: Quod ad ipsos Turcas & reliquas Gentes attinet, si DEUM cultu Justitiæ & Charitate erga proximum adorent, eosdem Spiritum Christi habere credo, & salvos esse; quicquid de Mahomete & oraculis ex ignorantia persuasum habeant. Quibus conformiter in Tractatu Theologico-Politico cap. v, pag. 65. Si quis, inquit, historicus S. Scriptura legerit, eique in omnibus fidem habuerit, nec tamen ad doctrinam, quam ipsa iisdem docere intendit, attenderit, nec vitam emendaverit, perinde ipsi est, ac si Alcoranum, aut Poëtarum fabulas Scenicæ, aut saltem communia Chronica, ea attentione qua vulgus solet, legisset: & contra; uti diximus, is qui eas plane ignorat, & nihilominus salutares habet opiniones, veramque vivendi rationem, is absolute beatus est, & revera Christi Spiritum in se habet. Puta eundem in modum, qua Spiritum sanctum Orpheo tribuit Christiana fides cavillator Celsus, apud Origenem libro vii, vocans nimirum Orpheum ἀόδαξ ὁμοδοξῶν μένους ἰσότηρ ζηνοῦ μένον πνεύματι, virum sine controversia sancto afflatum spiritu.*

xxx. Scilicet dum videri vult magnifice de CHRISTO fontire *Spinosa*, multumque ipsi in salutis negotio tribuere, more suo, id est, dolose ac fraudulenter; etiam heic agit. Sic in Tractatu Theologico-Politico cap. i, pag. 7. Non credo inquit, ullum alium ad tantam perfectionem supra alios pervenisse præter Christum; cui DEI placita, qua homines ad salutem ducunt, sine verbis, aut visionibus, sed immediate, revelata sunt: adeo ut DEUS per mentem Chri-

se se Apostolus manifestaveris, us olim Mose mediante voce aërea. Et ideo vox Christi, sicuti illa quam Moses audiebat, vox DEI vocari potest. Et hoc sensu etiam dicere possumus, Sapientiam DEI, hoc est, Sapientiam que supra humanam est, naturam humanam in Christo assumpsisse, & Christum viam salutis fuisse. Ubi quot verba, tot fraudes, fallaciæ, portenta. Potest autem jamjam recitato loco jungi alius non minus illustris, ex epistola XXI: Dico, ad salutem non esse omnino necesse, Christum secundum carnem noscere. Sed de aeterno illo filio DEI, hoc est, DEI aeterna Sapientia, qua se se in omnibus rebus, & maxime in mente humana, & omnium maxime in Christo Jesu, manifestabit, longe aliter sentiendum. Nam nemo absq; hac ad statum beatitudinis potest pervenire, utpote qua sola docet, quid verum & falsum, bonum & malum sit. Et quia, uti dixi, hac sapientia per Jesum Christum maxime manifestata fuit, ideo ipsius discipuli eandem, quatenus ab ipso ipsis fuit revelata, predicaverunt, seseque Spiritu illo Christi supra reliquos gloriari posse ostenderunt.

XXXI. Quumque urgeret Oldenburgius, ut quam teneret de CHRISTO sententiam clarius profiteretur Spinosa, amico tanto gratificaturus, hanc tandem confessionem ille edidit: resurrectionem & adscensionem CHRISTI, si historice & secundum literam accipiantur, nequaquam a se agnosci. Videantur epistola XXIII. & XXIV. Quo posteriori loco sic inter alia ad Oldenburgium scribit, anno cl. lcc. lxxv, adeoque biennio ante infelicem suum obitum: *Christi passionem, mortem, & sepulturam, secum literaliter accipio, ejus autem resurrectionem allegorice. Fateor quidem, hanc etiam ab Evangelistis in narrari circumstantiis, ut negare non possumus, ipsos Evangelistas credidisse, Christi corpus resurrexisse, & ad caelum ascendisse, ut ad Dei dextram sederet; & quod ab infidelibus etiam potuisset videri, si una in iis locis adfuissent, in quibus ipse Christus discipulis apparuit: in quo tamen, salva Evangelii doctrina, potuerunt decipi.*

XXXII.

xxxii. Jures, e blasphemi illius Celsi penu & hæc deprompsisse Spinofam, ita ei conformiter loquitur. Sane ab eodem impulsu ac edoctu Spiritu utrumque scripsisse, res ipsa clamat, Spiritu, inquam, non CHRISTI, sed Diaboli. Docet Historia Evangelica, Luc. xxiv, 36. seq. quum post resurrectione congregatis discipulis conspiciendum se daret CHRISTUS, illi vero turbarentur, & spiritum, sive spectrum aut phantasma, videre se putarent, Dominum, ut corporis sui suæque resurrectionis veritatem probaret, manus pedesque iis ostendisse, quumque adhuc præ gaudio nondum crederent, etiam cepisse cibum. Nempe fieri non potest, ut in hac vita constitutis hominibus veritas corporis aliter probetur, quam colore, figura, progressu, sermone, tactu, esu, potu. Quibus proinde signis & indicis evidentibus Salvator Apostolos convincere voluit, tandemque etiam convicit. At si Spinofam audimus, omnino decepti fuerunt discipuli, nec revera conspexerunt, quem conspiciere sibi videbantur, CHRISTUM; sed a spectro quodam sunt illusi, & tunc, & quoties alias Dominum videre se, cumque eo conversari, existimant. Hæc scilicet antiqua illa est nefarii Celsi cantilena; de quo Origenes, libro contra ipsum II: Βάλλειν κοινοποιεῖν πρὸς ἑπὶ φαντάσματα καὶ αἰθερῶν φαντασμάτων τὸ πρὸ τῶν ἰησοῦν, καὶ ἵνα ἰδόντες αὐτὸ μὴ τὴν ἀνάστασιν ὁ Κέλσος, Celsus Jesu post resurrectionem apparitiones conferre somatarum cum divinatibus spectris & visionibus. Imo pro tanta impietate stabilienda eodem quoque argumento uterque impostor utitur. Nempe CHRISTUM revera post resurrectionem non fuisse conspectum, Spinofa inde conatur persuadere, quod non Senatus, nec Pilato, nec cuiquam infidelium; sed sanctis tantummodo, apparuerit: hæc enim ejus est ratio epist. xxiii, repetita etiam epistola sequenti. Similiter vero Celsus: ἰχρὴν, ὡς ἴδοντες θεῖον δόξα μιν ἐκφῆσαι ἢ θεῶν ὁ ἰησοῦς, αὐτοῖς πῶς ἐσημασίασεν, καὶ τὸ κατεδικάσασθαι, καὶ ὅπως πᾶσιν ἐφῆται, Si Jesus volebas revera declarare suam divinam potentiam, debu-

debuerat suis insultatoribus, ipsiq. Presidi, qui capitalem sententiam contra se tulerat, deniq. ceteris omnibus se ostendere; ut ipsius verba Origenes dicto loco recitat, simul eorundem mox refutationem subiungens.

xxxiii. Vide autem extremam heic & plane diabolicam Spinosaë impietatem! Munus Apostolorum erat præcipuum, ut Resurrectionis & Ascensionis CHRISTI testes essent omni exceptione majores, quippe qui conversati fuerant, comederantque & biberant cum eo, postquam resurrexerat a mortuis, Act. x, 41. Unde quum in locum proditoris Judæ eligendus esset Apostolus, Oportet, inquebat S. Petrus, ex iis viris qui nobiscum condenerunt toto tempore quo Dominus Jesus versatus est inter nos, exorsus a baptismo Joannis, ad eum usque diem quo sursum receptus est a nobis, unum fieri nobiscum TESTEM RESURRECTIONIS EJUS, Act. 1, 21. 22. Idemque Petrus in sua ad Judæos habita concione Pentecostali elata voce clamabat: Viri Israëlita, audite sermones istos: Jesum illum Nazaranum - DEUS suscitavit, solutis doloribus mortis, Act. 11, 22. 24. & rursus, com. 31. Hunc Jesum suscitavit DEUS. Cujus rei omnes nos sumus testes. uti etiam de Ascensione tunc dicebat testimonium, com. 33. seqq. Similiter de sanato per miraculum claudo ad populum verba faciens idem Apostolus, Principem interremensis vitæ, agebat, quem DEUS suscitavit ex mortuis. Cujus rei nos testes sumus; Act. 11, 15. 26. Adde quæ eandem in rem habentur Act. x, 40. 14, 2. 10. 33. ubi Apostoligenatim magna vi reddidisse testimonium dicuntur Resurrectionis Domini Jesu. quod etiam confirmatur cap. v, 30. Porro S. quoq; Paulum testem fuisse Resurrectionis Dominicæ locupletissimum, ex iisdem illis Actis Apostolicis cap. xii, 30. seqq. constat; ubi legitur, in Synagoga Antiochena ad Judæos sermone habito, sic auditores compellasse: DEUS suscitavit Jesum ex mortuis; qui conspectus est per dies multos iis qui simul ascenderant cum eo a Galilæa Hierosolymam, sunt-

suntq. testes ejus, apud populum. Et nos debis evangelizamus eam pro-
missionem qua Patribus facta est, DEUM videlicet eam implevisse filiis
illorum, id est, nobis, suscitato Jesu. Quibus similia concionatus
est Thessalonicae, Athenis, Caesareae, & alibi. Videantur Act. xvii,
3. 11. xxv, 19. xxvi, 23, & Epistolae Paulinae passim, imprimis
1. Cor. xv, 14. seqq. ubi singulari zelo Apostolus, Quodsi, inquit,
CHRISTUS non est suscitatus, vanum videlicet est praconium nostrum,
vana autem est etiam fides vestra: invenimur autem etiam falsi DEI
testes, quoniam de DEO testificati sumus, eum suscitasse CHRISTUM. Dum
praeinde CHRISTUM resurrexisse negat Spinosa, Apostolos, qui
tanto conatu resurrectionem illam universo orbi & voce & scri-
ptis persuadere conati sunt, mendacii & imposturae manifesto
arguit, ipse impostor omnium maximus, fidemque & doctri-
nam Gbristianam, quippe resurrectioni CHRISTI potissimum in-
nixam, quantum in ipso est, subruit ac evertit funditus.

XXXV. Subsisteremus heic, ni ad rectius intelligenda,
 quae num. xxvii, diximus, aliqua adhuc adjicienda viderentur.
 Docuimus supra, sect. u, s, seqq. Hobbianam Theologiam huic
 principue fundamento inniti, quod a summæ potestatis civilis
 arbitrio omnia pendeant quæ ad Religionem pertinent, quod-
 que hujus judicio absolute & simpliciter acquiescendum sit, cu-
 juscumque etiam sint commatis quæ ut fidei dogmata ample-
 ctenda proponit, & sive tuomet judicio vera illa esse statuas, sive
 falsa & absurda. Idem istud passim intricat ac propugnat Spi-
 nosa. Ita Tract. Theologico-Polit, cap. xvi, sub finem scribit:
Summa potestatis, cui soli jura imperii conservare & tutari iam jure divi-
*no quam naturali insumbit, jus summum competere de Religione statu-
 di quicquid judicat, & omnes ad ejusdem de eadem decreta & manda-*
ta, ex fide ipsi data, quam DEUS omnipotens servari jubet, obtemperare
teneri, etiam si is, qui summum tenent imperium, sint Ethnici. & cap.
xix, sub initium: Cum supra dixi, ait, eos qui imperium tenent, jus
 ad

ad omnia solos habere, & a solo eorum decreto jus omne pendere, non tantum civile intelligere volui, sed etiam sacrum. Nam hujus etiam & interpretes esse debent, & Vindices. ac paulo post: Religionis cultus, & Pietatis exercitium, Reipublica ^{pace} & utilitati accommodari, & consequenter a solis summis potestatibus determinari debet, queque adeo ejus etiam interpretes debent esse. Eadem aliquoties deinde repetit hoc capite. Sed & capite sequenti xx, pag. 227. asserit, nihil contra summarum potestatum decretum agere hominem oportere, etiamsi saepe contra id, quod bonum judicat, & palam sentit, agere debeat. Quod quidem, inquit, salva Justitia & Pietate facere potest; imo debet, si se justum & piwm prestare vult.

xxxv. At rogabis heic non immerito: qui Spinosa sententia ista, quod in negotio Religionis Magistratus placito & constitutioni absolute acquiescendum sit, consistere queat cum libertate illa philosophandi, quam non tantum salva Pietate & Reipublica pace posse concedi; sed etiam nisi cum Pace Reipublica ipsaque Pietate tolli non posse, tanto conatu idem propugnat, ut totum suum Tractatum Theologico-Policum primario huc tendere, in ipsa libri fronte sive titulo faciat indicium; uti speciatim capite xx. sive ultimo illius libri ostendere satagit: in *libera Republica unicuique, & sentire qua velit, & qua sentiat dicere licere.*

xxxvi. Ubi sciendum, quod distinguat auctor, eodem illo memorati Tractatus capite, pag. 227. inter jus agendi, & jus ratiocinandi, judicandi, loquendi; atque illo civibus adempto, istud merito iis relinquendum esse asserat. Ipsa ejus verba dabimus. *Jure, inquit, agendi ex proprio decreto unusquisq; in Republica magistratui tantum cessit, non autem ratiocinandi & judicandi; adeoque, salvo summarum potestatum jure nemo quidem contra earum decretum AGERE potest, at omnino SENTIRE, & JUDICARE, & consequenter etiam DICERE; modo simpliciter tantum dicat vel doceat, & sola ratione, non autem dolo, ira, odio, nec animo aliquid in rempublicam ex*
autho-

authoritate sui decreti introducendi, defendat. Ex. gr. si quis legem aliquam sane rationi repugnare ostendit, & propterea eandem abrogandam esse censet, si simul suam sententiam iudicio summe potestatis (cujus tantum est, leges condere & abrogare) submittit, & nihil interim contra illius legum præscriptum agit, bene sano de republica mereatur, ut optimus quisq; civis; sed si contra id faciat ad magistratum iniquitatis accusandum, & vulgo odiosum reddendum, vel seditiose studeat invito magistratu legem illam abrogare, omnino perturbator est, & rebellis. Videmus itaq;, qua ratione unusquisq;, salvo jure & auctoritate summarum potestatum, hoc est, salva reipublicæ pace, ea que sentit dicere & docere potest; nempe si decretum rerum agendarum iisdem relinquat, & nihil contra earum decretum agat, etiamsi saepe contra id, quod bonum judicat, & palam sentit, agere debeat.

xxxvii. Nimirum eo tendit Spinosa hæc disputatio, ut obtineat, Atheis similibusque hominibus fanaticis impietates suas impune profiteri; voce & calamo divulgare, aliisque sine incommodo aut periculo persuadere, optimo jure licere. In quo evincendo ubi totus est, eousque progreditur, ut justum & pium esse doceat (recognosce quæ sub finem num. xxxiv. dedimus) in omnibus omnino actionibus, etiam iis quas malas & improbas esse nosti, magistratui obtemperare, utq; rerumpp. turbatores hominesq; rebelles eos vocet, qui contra magistratus decreta, etiam maxime impia, aliquid agunt. Quæ si recte se habent, pium fuisse oportet & justum Sacerdotem Uriam, quando Regi Achazo, cultum idololatricum per ipsum adornanti, adeo prompte in omnibus morem gessit, II. Reg. xvi, II. 16. impios vero & rebelles Eliam, Jeremiam, Danielē, totq; Prophetas & viros sanctos alios; qui impia Deoque adversa Principium mandata ac decreta fecerunt nihili. Quod etiam tantum abest ut neget Spinosa, ut potius aperte scribat, execrandi Tractatus sui Theologico Politici cap. xux, pag. 209. *Notatu dignum est, quod Propheta, viri sci-*

P

licet

*Nec privati, libertate sua monendi, increpandi, & exprobandi, homines magis irritaverunt quam correxerunt; qui tamen, a Regibus moniti, vel castigati, facile flectebantur. Imo Regibus etiam piis saepe intolerabiles fuerunt, propter auctoritatem, quam habebant, iudicandi, quid pie vel impie factum esset, & vel Reges ipsos castigandi, si quod negotium publicum vel privatum contra eorum iudicium agere sustinebant. Rex Assa, qui, ex testimonio Scripturae, pie regnavit, Prophetam Hamaniam in pistrinum dedit (vide 2. Paralip. cap. 16.) quia ipsum libere reprehendere & increpare sustinuit ob pactum cum Rege Armeniae factum. Et praeter hoc alia reperiuntur exempla, quae ostendunt, Religionem plus detrimenti quam incrementi ex tali libertate accepisse. Ut jam taceam, quod hinc etiam, quod Propheta tantum sibi jus retinuerint, magna bella-civilia orta fuerint. Quae repetit capite sequenti XIX, pag. 221. Nec mitiorem feret sententiam hic Impietatis magister de primævis Christi servis, qui mille mortes subire maluerunt, quam insuper habere illud Apostolicum: *Obedire oportet DEO magis quam hominibus*, Act. IV, 19. v. 20. Vide supra sect. II, 17. seqq. Sed tandem tot impiis monstrisq; opinionibus recensendis defatigatam manum de tabula!*

CONCLUSIO.

HÆC itaque sunt, quæ de Tribus illis famosis nostri temporis Impostoribus commentari hac vice visum est. Ubi, ut res ipsa loquitur, propositum nobis non fuit, vel veram contra Atheos & Naturalistas Ecclesiæ sententiam operose confirmare, vel, quibus ea oppugnatur, adversæ partis argutias in examen vocare curiosius: quod ferias heic fecerint nobis, tum qui de Veritate Religionis Christianæ libros dudum ediderunt, & pro auctoritate Scripturæ Sacræ ex instituto pugnarunt, tum qui peculiariter, sive adversus Herbertum, sive Hobbiū, sive Spi-

Spinofam, calamos hucusque strinxerunt passim, viri doctissimi ac celeberrimi. Sed quum certum sit, & experientia nobis compertum, esse permultos, cetera quoque homines non malos, & singulari eruditione conspicuos, qui, tametsi ultro largiantur, non pauca haberi in novorum illorum Philosophorum scriptis omnino falsa, & seria animadversione digna, si tamen tritum iis audiant, quod tectis & fucatis argumentis Christianismum eliminare, ejusque loco merum Atheismum in orbem invehere conentur; quod priscis illis Ecclesiæ hostibus & calumniatoribus Ethnicis nihilo meliores sint, imo etiam longe pejores; quod Mosen, Prophetas, Apostolos, CHRISTUMque ipsum, imposturarum fraudumque postulent, & similia; cum stomacho id accipiant, rati, ad invidiam Naturalistis conflandam talia a morosioribus Theologis excogitari; hæc quum ita sint, inquam, & vero maximi interfit, ut, quo loco habendi istiusmodi auctores, accurate omnibus constet; præcis longioribus disputationibus, de primario illorum scopo & proposito præsentis hac diatribe agendum duximus, productis in apurum, quæ variis artibus, ut incautionibus imponant, occultare solent deditaque opera intricare homines insidiosos. Et sane si usquam alias, heic omnino locum habent Hieronymi illa, epistola ad Ctesiphontem contra Pelagianos: *Sententias vestras prodidisse, superasse est. Patet prima fronte blasphemiam. Non necesse habet convinci quod sua statim professione blasphemum est.* Miraberis autem, scio, & indignaberis, religiose lector, ubi expenderis, eo deventum esse apud Christianos, ut impune scribantur, publiceque edantur, vendantur, legantur, quæ in ipsis hominibus Paganis ferre non potuit, sed jam olim generoso spiritu reprehendit, venerabilis Præsul Augustinus. Nempe quum Madaurense idololatræ, in literis quibus Florentini cujusdam negotium ei commendaverant, hac essent for-

mula usi: Patri Augustino in Domino aeternam salutem! respondit vir
 sanctus, epist. XLII: Quid last, quid offendi benevolentiam vestram,
 ut me titulo epistola vestra irridendum potius quam honorandum esse
 putaretis, Domini predicabiles, & dilectissimi Fratres? Quod enim
 scripsistis: Patri Augustino in Domino aeternam salutem! cum lege-
 rem, tanta spe subito erectus sum, ut crederem, vos ad ipsum Domi-
 num, & ad ipsam aeternam salutem, aut jam esse conversos, aut per no-
 strum ministerium desiderare converti. Sed ubi legi cetera, refriguit
 animus meus. Quasidi tamen ab epistola perlatores, utrum jam vel
 essetis Christiani, vel esse cuperetis. Cujus responsione posteaquam com-
 peri, nequaquam vos esse mutatos, gravius dolui, quod CHRISTI no-
 men, cui jam totum orbem subiectum esse conspiciatis, non solum a vobis
 repellendum, sed etiam in nobis irridendum esse credidistis. Non enim
 potui cogitare alterum Dominum, secundum quem posset Episcopus Paten-
 a vobis vocari, prater Dominum CHRISTUM. Et si esset hinc aliqua
 de interpretatione vestra sententia dubitatio, subscriptione epistola tolle-
 retur, ubi aperte posuistis: Optamus te, Domine, in Deo & Christo eius
 per multos annos semper in Clero tuo gaudere! Quibus omnibus perle-
 ctis atq; discussis, quid mihi aliud occurrere potuit, aut cuilibet homi-
 ni potest, nisi, aut veridico aut fallaci scribentium animo hac esse con-
 scripta? Sed si veridico animo ista scribitis, quis vobis ad hanc veri-
 tatem interclusit viam? quis aspera dumeta substravit? quis rupium
 prarupta inimicus opposuit? postremo, quis basilica ianuam ingredi cu-
 pientibus clausit; ut in eodem Domino, per quem nos salutatis, eandem
 salutem nobiscum habere nolitis? Si autem fallaciter, atq; irridenter
 hac scribitis, itane tandem mihi negotia vestra curanda imponitis, ut
 nomen ejus, per quem aliquid possumus, audeatis, non veneratione de-
 bita attollere, sed insultatione adulatoria ventilare? Ad hunc mo-
 dum, inquam, tunc B. Augustinus. Qui si nostra hac vixisset
 tempestate, quid dicturus fuisset, amabo? ubi, non inter Gen-
 tiles nati & educati idolorum cultores, sed) illi ipsi, qui CHRIS-

STO

sto nomen in sacro Baptismo dederunt, foedusque cum eo solemniter icerunt, hunc mundi Sospitorem in publicis Commentariis fallaci animo irridendum potius quam honorandum esse putant, divinumque ejus nomen, & cœlestem doctrinam, non veneratione debita attollere, sed insultatione adulatoria ventilare audent: ut de ipsorum scriptis merito usurpes illud Salviani Massiliensis, de Gubernatione DEI lib. 1: *Tam stulta sunt, & tam frivola, ut cavendum sit, ne id ipsum, quod pro honore DEI dicitur, injuria DEI esse videatur. Tanta quippe est, ait, Majestatis sacra & tam tremenda reverentia, ut non solum ea, qua ab illis contra Religionem dicuntur, horrere, sed etiam qua pro Religione nos ipsi dicimus, cum grandi metu ac disciplina dicere debeamus.* Enimvero iram DEI æternumque exitium sibi attrahit sine ullo dubio quisquis CHRISTUM ejusque religionem ludibrio habet, sive inter Gentiles, sive inter Judæos, sive inter Muhammedanos, sive denique inter Christianos natus sit & institutus: infernale supplicium merentur quotquot in DEI verbum cœlestemque doctrinam injurii sunt, seu extra seu intra Ecclesiæ agant pomœrium: longe interim deteriorem esse horum quam illorum conditionem, nemo, qui rem recte consideret, inficiari poterit, Nimirum difficultates non sunt exiguæ, e quibus eluctari oportet, victas veritati manus daturus, qui impietatem a majoribus suis accepit, eamque a teneris unguiculis edoctus est. Quam enim ægre excutiat quod hunc in modum animo impressum, e testimoniis constat quæ sect. 11, 19, dedimus. Suntque præterea occupatæ non raro infidelium mentes omnis generis formidabilibus de Christianismo persuasionibus, quibus ad concipiendum acerbissimum in CHRISTUM ejusque servos odium excitantur, quod in blasphemias tandem erumpit, seu in *sacrilegas facetias, & festivas contumelias*, ut loquitur, illum Christianismi irrisorem, Maximum Madaurensem, re-

darguens, epistola XLIV, S. Augustinus. Ita Christiani primævi, quod caput asinum venerantur, quod Antistitum adorarent genitalia, quod Thyesteas epulas instruerent, & Oedipodeo delectarentur concubitu, similibusque horrendorum criminum adeo audacter insimulabantur, ut viri etiam sapientissimi (inter quos ipse fuit Justinus, Philosophus ille Platonicus, & postea CHRISTI martyr) famæ isti crederent. Quumque variaz calamitates, ut bella, pestes, sterilitates, eluviones, miseram mortalitatem lancinabant, omnia ista incommoda Christianæ solebant doctrinæ imputari, qua offensus Deorum cœtus, tot tantasque miseras humano generi immitteret. Quos proinde placaturi Gentiles, non solum exquisitissimis corporum cruciatibus in nostros sæviebant, sed & stylo eorundem religionem, tamquam omnium malorum causam, magno nisu impetebant. Accedebat, quod, quo magis crescerent, & quo majora caperent augmenta res Christianorum, eo plus detrimenti indies sentirent Gentilium Tempia, Sacerdotes, Vestales; quorum videlicet hoc pacto imminuebantur, aut plane considerabantur, proventus & stipendia. Quo de queritur, inter alios, Aurelius Symmachus, Præfektus Urbis, parænesi ad Valentinianum, Theodosium, & Arcadium, Augg. quam inter ejus epistolas libro X, num. LIV, legimus. Talis itaque Gentilium est, hostium Ecclesiæ externorum, conditio. At si hodiernos spectemus Christianæ pietatis hostes domesticos, planum est; nihil horum prætexere illos posse, quo ad subdole impetendam illudendamque CHRISTI religionem & doctrinam incitentur. Eo proinde major ipsorum improbitas est, tanto inexcusabilior ipsorum irreligiositas. Quum, sæviente, seculo secundo, apud Smyrnenfes fidelium persecutione, ejus Ecclesiæ Episcopus, B. Polycarpus, ad Proconsulem addu-

adduceretur, isque, dicensurum se illum promitteret, & convicia adversus CHRISTUM diceret; respondebat vir sanctus: *οὐδαμῶτα καὶ ἐξ ἑπτα θαλείω αὐτῷ, καὶ εἶδεν με ἠόικον καὶ πῶς δύναμαι βλάσφημῶσι τὸν βασιλέα με τὸν σώσαντά με; Ὀκτὸγιντα sex annos ei servavi, nec ulla me unquam affectit injuria: qui ergo possum Regem meum, qui me servavit, blasphemare, sive, convicium ei facere, & dignitati ac honori ipsius derogare? uti narrant in epistola sua encyclica Smyrnæi, & ex hac Eusebius, lib. iv, cap. xv. Non dicent, opinor, Herbertus, Hobbius, Spinoza, ulla se injuria a CHRISTO, benignissimo illo & beneficentissimo Domino, unquam fuisse affectos. Quin potius fateri eos oportebit, vel quisquis eorum agit partes, animi corporisque dotes, sed & fortunæ, quæ vocari solent, bona, sat larga manu divinitus in ipsos fuisse collata. Quibus quum pro honore & gloria sui illius Sospitatoris & ἐπιτηδείου uti omnino convenisset, isti contra suo ingenio, eruditione, otio, ætate, aliisque studiorum adminiculis, eo sunt abusi, ut bellum quasi intestinum CHRISTO, ejusque militibus, hoc est, Prophetis, Apostolis, & universæ Ecclesiæ, idque sine ullo stipendio, indixerint. Nam quid, obsecro, inde lucri novis Philosopho - Theologastris, quod tanto molimine pro subvertendo Christianismo & Atheismo stabiliendo arma capiunt? Num forsan a Diabolo; sub cujus vexillo militant, suorum expectant laborum præmia? Dicerem, nisi Diabolum existere inficiarentur. *Gratis ergo mali sunt; meritoque iis occinas Arnobina illa, adversus Gentes libr. 11: Cum hac sit conditio futurorum, ut teneri & comprehendendi nullius possint anticipationis attacku, nonne purior ratio est, ex duobus incertis, & in ambigua expectatione pendentibus, id potius credere, quod aliquas spes ferat, quam omnino quod nullas? In illo enim periculi nihil est, si, quod dicitur insperare, cassum fiat & vacuum: in hoc damnum est maximum, id est, salutis amissio, si, cum tempus advenerit, aperiatur non fuisse mendacium.**

cium. Scilicet mercedem non aliam improbi sui laboris se reportaturos, sicubi a scopo aberraverint, qui Christianismi fundamenta concutere nituntur, quam sempiterna corporis animæque supplicia, ne ipsi quidem, opinor, sunt negaturi. Ut proinde merito stupeas extremam illorum temeritatem & dementiam, qui sine ulla ullius emolumenti spe (qua alias ad pessima quæque perpetranda sæpe invitantur mortales) tanto se exponunt tamque immenso discrimini, & jure ad eos referas Apostolicum illud: *Φαλακκοῦτες εἶναι σοφοὶ ἐμωροῦν θηροῦ*, Rom. 1, 22. Nos DEUM veneramus, ut cunctis Sapientiam & lectoribus, docentibus pariter & discipulis, scriptoribus & lectoribus, eum inspiret animum, quo ad veram ipsius gloriam, CHRISTIQUE, mundi Redemptoris, honorem, omnes labores suos, conatus omnes, summo studio dirigant, & industria sua atque eruditione non tam Pietati periculum creare, quam pro virili illam promotum ire gestiant. Sit nomen Ejus benedictum in secula! Amen.

Augustinus epist. XLII:

Et bonus, ut praestet, & malus, ut fallat, & Christianus venerator, & Paganus adulator, omnes CHRISTUM cantant. Et qua voluntate atque ore cantent, eidem ipsi quem cantant, rationem, sine dubio reddituri sunt.

APPEN-

Staatl. Bibliothek
Regensburg